

Opus mixtum

HISTORIA NOVA 24

Editor

Peter Podolan

STIMUL

Bratislava 2024

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

KATEDRA
SLOVENSKÝCH DEJÍN

Opus mixtum

HISTORIA NOVA 24

recenzenti

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

PhDr. Peter Zelenák, CSc.

editor

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

autori

Dominika Kleinová

Ján Lukačka

Jakub Palko

Peter Podolan

Andrej Vašíček

Ján Vilhan

úvodná fotografia

Raž, © Peter Podolan

© STIMUL, editori a autori textov. Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; len nekomerčné použitie diela; nie je možné vytvárať odvođeniny diela bez predchádzajúceho súhlasu autora). Viac informácií o licencií a použití diela:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

vydavateľstvo

STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2024

<http://fphil.uniba.sk/stimul>

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

ISBN 978-80-8127-425-1

HISTORIA · NOVA

• • • dejiny prístupné všetkým • • •

zodpovedný redaktor

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

redakčná rada

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.

prof. Martin Homza, Dr.

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

doc. Mgr. Martin Vašš, PhD.

PhDr. Eva Benková, PhD.

Mgr. Stanislava Kuzmová, MA, PhD.

Mgr. Peter Vanek, PhD.

adresa redakcie

Katedra slovenských dejín

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Gondova ul. 2

811 02 Bratislava 1

Slovenská republika

peter.podolan@uniba.sk

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

obsah

<i>miesto človeka v čase (Stanisław LEM)</i>	6
štúdie	
Jakub PALKO <i>Possessions and Legal Status of the Cistercian Abbey of Heiligenkreuz until the End of 12th Century</i>	8
Ján LUKAČKA <i>Husitské a bratricke výpravy na územie Slovenska v svetle nových zistení</i>	20
Andrej VAŠÍČEK <i>Pramene k „velkému požiaru“ mestečka Púchov v roku 1779</i>	30
Peter PODOLAN <i>On the Issue of Modern Nation Formation (1780 – 1849) in the Slovak Context</i>	47
Ján VILHAN <i>Analýza diskurzu medzivojnového politického násillia na príklade udalostí v Námestove a Holíči</i>	66
recenzie	
Peter PODOLAN <i>HOCHÉL, Marian. Pamatují Napoleona (I). Struktury umělecké (re)prezentace Napoleona Bonaparta a osobností jeho doby. Praha: Národní památkový ústav, 2022, 264 s.</i>	81
obhájené dizertačné práce	
Dominika KLEINOVÁ <i>Problematika prostitúcie na Slovensku v rokoch 1918 – 1938</i>	87
o autoroch	96

miesto človeka v čase

„Profesore...“ Velenecký uvolnil prsty. „Já... Když je pro mne těžké někdy pomyslit na smrt, tak jen proto, že neuvidím svět v roce stotisícím nebo miliontém. Před dvěma sty lety vynalezl člověk umělé zdroje energie. Byla to železná nemluvnata, která dospěla v našich dobách. A teď je na obzoru druhá průmyslová revoluce, ohlašují ji homeostaty. Neomylný myslící stroj, dynamický systém, který si sám určuje cestu k cíli, který před ním vytčíme – navrhne nám nové umělé vlákno, novou potravinu, nové letadlo. Ba vzniknou takové elektronové mozky, které nám v badatelské práci pomohou tím, že budou bez únavy provádět pozorování nebe a země, dělat pokusy, řídit rakety vysílané do kosmu, střežit atomový reaktor, tvořit teorie...“

„Tak v onom světě už budou zbyteční nejenom čističi stok, ale také universitní profesori,“ poznamenal Řepický, „svět strojů na myšlení, od něho už jen krůček – a budeme mít svět strojů na... žití. Místo člověka, který bude úplně zbytečný.“

„Člověk? Člověk?“ opakoval Velenecký. Vstal a zahleděl se do temné okenní tabule nad profesorovou hlavou.

„Už dnes, v době uvolnění atomové energie, stává se fyzická práce anachronismem. Lidský mozek je překvapující výtvar: struktura společnosti zestonásobuje jeho síly. Vždyť stejný, díváme-li se na věc biologicky, byl mozek starověkých Řeků, Babyloňanů, i fyziků, kteří zkonstruovali uranové reaktory. Nemluvně z doby kamenné, vychované dnes, mohlo by se stát inženýrem. My sami ještě nevíme, jaké možnosti uvolní dokonalý společenský systém. Kolik lidí musí v tomto světě, jehož základem je nesmyslnost a špatnost, zvířecky vegetovat bez jediného tvůrčího pokusu po celý život, pouze jedenkrát nám daný. A přesto máme naději... Stojíme v šerém přísvitu dějin, před lidstvem se otevírá nepředstavitelná propast času: osm možná deset miliard let života Země... Pro ty lidi, se svými válkami, tuberkulosami, fašismem, plynovými komorami, budeme bytostmi tak nepochopitelnými, jako pro nás jsou silurští trilobiti a amoniti... Co bude pak dělat člověk? Bude zbytečný? Všecky známé pojmy pokládáme za samozřejmé, Slunce je koule rozžhavených plynů, a přece po tisíce let lidé mysleli, že je to zlatovlasý bůh, který se svou trigou ujíždí oblohou. Co můžeme vědět o člověku budoucnosti? Dnes konstruujeme první mechanické mozky. Vznikají první továrny – automaty, jsou to pouze malá nedochůdčata, která dovedou provést bleskově několik úkonů... Ale jsou to první kroky dítěte, které se učí chodit! Třeba v roce stotisícím vznikne průmysl, který bude vyrábět vědomí tak, jako my produkujeme automobily. Třeba člověk zalidní galaxii? Co my můžeme vědět. Kdyby se tu před námi objevil a promluvil, nerozuměli bychom ničemu, jako by neandrtálský člověk nepochopil tajemství atomu. Znamená to snad, že vidím budoucnost jako ráj na zemi? Nikdy. Člověk potřebuje jako bodec všechny ty síly, které v něm probouzí odpor světa: Ale ještě zůstane

touha po nesmrtelnosti, samota, smrt. A třeba překoná i to? Nevím. Vím jen tolik, že svět, který jednou vznikne, bude také do jisté míry výsledkem našeho úsilí.“

Chvíli oba mlčeli. Pak Velenecký, nepatrně pobledlý v tváři, usedl a profesor, zvedaje k němu oči v zlatých brýlích, řekl:

„Jak ty jsi ještě mlád, Bohuslave...“

Stanisław Lem, *Nepromarněný čas*, 1955

štúdie

Possessions and Legal Status of the Cistercian Abbey of Heiligenkreuz until the End of 12th Century

Jakub Palko

The beginnings of the monastery in the Lower Austrian Heiligenkreuz are dated back to the early 1130s when it was founded by Leopold III Babenberg, Margrave of Austria (1076 – 1136).¹ According to the *Annales Zwettlenses*, the monastery was established on “XV. Kal. Aprilis” in 1135, thus on April 17th.² However, the charter issued by Margrave Leopold provides different information in terms of the date of the monastery foundation. More specifically, the document is dated to “*anno ab incarnatione Domini M^o. C^o. XXX°. VI°.*,” which means to 1136. The dating clause also adds that this was “*anno regni domini Lotharii VIII°. imperii vero III°,*”³ in the third year of the rule of Holy Roman Emperor Lothair III of Supplinburg.⁴ This was the second Cistercian foundation in the lands of the Babenbergs as a couple of years before (1129), the Cistercian Abbey of Holy Virgin Mary in Rein, near Graz, was established.⁵

* Research realization was enabled by the scholarship granted by the Jan Hus Educational Foundation for the academic year 2023/2024.

¹ See Entry: Sancta-Crux, Heiligenkreuz. In JANAUSCHEK, Leopold, ed. *Originum Cisterciensium I*. Vindobonae: In Commissis apud Alfredum Hoelder, 1877, nr. 88, pp. 36-37.

² “1135. *Domus sancte Crucis fundatur XV. Kal. Aprilis.*” WATTENBACH, Wilhelm, ed. *Annales Zwettlenses*. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1861, p. 679.

³ Heiligenkreuz, Stiftsarchiv (further on **StiAH**), fonds (further on f.) HeiligenkreuzOCist, sign. 1133-1136.

⁴ On Lothair III of Supplinburg see SEGL, Peter. Lothar III. In *Neue Deutsche Biographie*. [online] Available online: <<https://www.deutsche-biographie.de/gnd118574515.html#ndbcontent>> [2023-05-15]

⁵ The Rein Monastery was founded in 1129 by Leopold II the Brave, Margrave of Styria (Leopold der Tapfere/der Starke) from Styrian margrave dynasty of Traungrauer, as an affiliated monastery of the Cistercian Monastery of Holy Mary in Bavarian Ebrach which had been established only two years before. On Leopold II see for instance: Leopold. In *Foundation for Medieval Genealogy: Carinthia, Stiria, Tirol*. Available online: <<https://fmg.ac/Projects/MedLands/CARINTHIA.htm#LeopoldStyriadiied1129A>> [2023-05-15] From primary sources see WATTENBACH, Wilhelm, ed. *Genealogia Marchionum de Stire*. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXIV*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1879, p. 72. A first-hand account on the Rein Abbey foundation is to be found also in the file on the foundation of the mother-house in Ebrach: “[...] *id est, plures abbacias per diversa terrarum loca construere. Quarum primam construxit in*

According to the foundation charter, Leopold established the monastery at the request of his son Otto (*inspirante atque Ottone dilecto filio meo*), who would later become the Bishop of Freising (1138 – 1158) and at that time lived as a monk in the Cistercian monastery in Morimond, Burgundy. Unsurprisingly, Morimond became the mother-house, or the primary abbey, of the Heiligenkreuz Abbey, an occurrence referred to also by Leopold himself in the charter. Simultaneously, the charter granted to monks coming from Morimond lands in Sattelbach (*Satelbach*), south-west of Vienna, in Lower Austria.⁶ These donations were carried out with the approval of other close members of Leopold's family, namely his wife Agnes of Waiblingen and sons Adalbert, Henry, Leopold a Ernest. The Sattelbach land was granted including fields, meadows, pastures, water streams and forests.⁷ The boundary clause of the charter outlines the donated area as follows: “*From the confluence of the rivers Sattelbach and Schwechat, to Mayerling. From there, following the road which is called the Mill Road, to Priefamtann, and following the aforementioned road which winds around [the village of] Priefamtann to the place called Hausruck. From there, again following the aforementioned road, to Sattelbach. And from there directly to the hill which people call Hocheck. And from there across the stream called Dronbach, across the middle of the hill called Gaisruck. And from there along the road which leads to the forest near the village of Sittendorf; from there to the place where the stream called Marbach springs. From there, to the road which leads to and merges with the road leading towards Traiskirchen. And from there to the spring which starts on the place called Muchersdorf. And from there to the hill called Ebenberg. And from there to the road which descends to Sattelbach. And descending along the aforementioned river to the place where it joins the river called Schwechat.*”⁸ The donation was witnessed and approved by as many as sixteen persons from the area close to the location that had been granted which provided the document with appropriate importance. Namely, the list of the witnesses included Conrad of Peilstein (*Pilstein*), Otto of Lengenbach (*Lengenbach*), Rapoto of Nöchstach (*Nezta*), Sterfrid of Pötzleinsdorf (*Becelinesdorf*), Otto of Leesdorf (*Leusdorf*), Ulrich of Gaaden (*Gadmen*), Ulrich of Siegenfeld (*Sigenuelde*), Rudger and his brother Rupert of Sittendorf (*Sigchendorf*), Anselm of Sparbach (*Sparwarsbach*), Egerber of Alland (*Adelahte*), Hartung of Rauheneck

Charinthia Runam, [...].” HOLDER-EGGER, Oswald, ed. *Fundatio Monasterii Ebracensis*. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum XV/2*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1888, p. 1041. From secondary literature see for instance MÜLLER, Norbert. *Urkunde vom 22. Februar 1138 – die eigentliche Reiner “Gründungsurkunde.”* In BRENNER, Elisabeth, ed. *Stift Rein. Geschichte – Kultur – Glaube: Sammelband der Segmente*. Kumberg: Sublilium Schaffer, 2018, pp. 39-40.

⁶ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1133-1136.

⁷ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1133-1136.

⁸ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1133-1136.

(*Ruhenegcke*), Jubort of Tribuswinkel (*Tribanswinchele*), Ozo and Ortfrid of Mayerling (*Murlingen*) and a certain Hartvik.⁹

Margrave Leopold subsequently intervened in favour of the newly established monastery at the Bishopric of Passau. This intervention is to be dated probably to early 1136 when Reginmar I, Bishop of Passau (1121 – 1138), exempted the monastery at Leopold's request as well as at the request of other members of the margrave family from the duty to pay tithes to the bishopric from all its properties as defined by the foundation charter as well as from all potential possessions which would be granted to the monastery in the future. As a compensation, the Bishopric of Passau was granted properties in nearby hamlets of Alland (*Hadeleth*) and Mayerling (*Murlingen*).¹⁰ In addition, Reginmar's charter provides the information on most probably the very first abbot of the Heiligenkreuz Abbey, as it is stated that the abbot exempted from the duty to pay the tithe was Abbot Gottschalk (*dilectione et religione venerabilis fratris nostri Gothescalchi abbatis cenobii Sancte Crucis*).¹¹

Formally, also Pope Innocent II (1130 – 1143) took the newly-founded monastery under his protection. At the end of February 1139, he issued a papal bull which granted the monastery not only formal protection of the Roman Curia, but also other extensive privileges and prerogatives. Firstly, he made a general promise to Abbot Gottschalk that all the properties which were in the possession of the monastery at that time or would become its property in the future, were to be subject to this papal protection. It is of a great merit that the bull subsequently specifies the possessions in question as it enables a more profound analysis of property base of the monastery which had existed for only a couple of years at that time, especially since respective donation charters from 1135 – 1139 have not been preserved. Locations where the monastery owned homesteads or other possessions included Sattelbach (*Satelbac*), Preinsfeld (*Brumgesuelde*), Füllenberg (*Volchenuelde*), Trumau (*Drumau*) and Thallern (*Talarn*). All these places are located rather close to Heiligenkreuz. This is also the very first account which states vineyards as the monastery property¹²; however, in the future, this particular type of property would represent an essential feature of its economy and further expansion. The vineyards actually occur in various donations as well as judicial charters related to monastery's affairs throughout the whole medieval period. Innocent's initiative targeting the economic development of the monastery included also a confirmation of the ecclesiastical tithes exemption. Again, the vineyards and fields were specifically mentioned; abbey monks worked at these properties or provided relevant

⁹ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1133-1136.

¹⁰ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1136.

¹¹ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1136.

¹² StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1139-II-26.

workforce at their own expense. The charter also prohibited anyone to collect tithes or other fees from the crop grown there.¹³

Before 1150, Henry II Jasomirgott of the Babenberg dynasty, Duke of Bavaria and Margrave of Austria, issued his pious donation for the monastery.¹⁴ Together with his brother, Conrad I, Bishop of Passau (1148 – 1164), they granted Heiligenkreuz a property called Münchendorf (*Minchindorf*), south of Vienna.¹⁵ By the same charter, although at this instance, together with his wife Teodora of the Byzantine House of Komnenos, he exempted Heiligenkreuz from paying all the fees related to their grapevine production. At that time, the monastery was claimed to be in the possession of as many as 21 vineyards.¹⁶

At the beginning of October 1163, the first property exchange between the Heiligenkreuz Abbey and another ecclesiastical institution, namely the Benedictine monastery in Melk, took place. It was carried out via the mediation of Conrad, Bishop of Passau, between Henry I, Abbot of Heiligenkreuz, and Sighard, Abbot of Melk. In the presence of several canons from Passau, Bishop Conrad attested that Abbot Sighard had pledged to hand over the right to collect tithes in Münchendorf (*Minchendorf*) to the Heiligenkreuz Abbey. As a compensation, Abbot Henry transferred the possession of one vineyard, together with one homestead in Baden (*Paden*) over to the Melk Abbey, together with the monetary compensation of eight talents of silver.¹⁷ With a high probability, this settlement referred to some older conflicts, going back in the past which might have ensued once Münchendorf had been granted in 1150, at the presence of both Bishop Conrad and his brother Henry.¹⁸

In mid-1170s, the monastery was granted yet another donation by Duke Henry II Jasomirgott,¹⁹ again, with the consent of his wife Teodora and sons Leopold and Henry. Heiligenkreuz received a nearby village of Siegenfeld (*Sigenvelde*), including fields, meadows, pastures, forest as well as other, already cultivated or non-cultivated lands, hills and valleys. However, the property in question had not originally been in the possession of the

¹³ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1139-II-26.

¹⁴ On Henry, see for instance HANKO, Helmut. *Heinrich II. Jasomirgott: Pfalzgraf bei Rhein, Herzog von Bayern, Herzog von Österreich*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2012, 144 pp.

¹⁵ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1150.

¹⁶ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1150.

¹⁷ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1163-X-03.

¹⁸ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1150.

¹⁹ On the process of transformation of Austria from margraviate to duchy and its emancipation from Bavarian influence see LECHNER, Karl. *Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich 976 – 1246*. Graz: Böhlau Verlag, 1996, pp. 155-170; APPELT, Heinrich. *Privilegium minus: Das staufische Kaisertum und die Babenberger in Österreich*. Wien; Köln; Graz: Böhlau Verlag, 1973, 104 pp.

ducal family. Once Henry had delimited Siegenfeld, he informed that the village had been a part of the hereditary possession of his *ministerialis* Ulrich of Schönkirchen (*Schonenkirchen*). As a compensation for Siegenfeld, Ulrich's family had received a generous one-time payment of 150 talents of silver, together with 16 homesteads, dispersed over several locations. Four of these were in the village Gainfarn (*Guenvarn*), seven in Engelschalks (*Engelschalchesvelde*), two in Großweikersdorf (*Gnage*) and one in Möllersdorf (*Modelanesdorf*), Siebenbrunn (*Sibenbrunen*) and Wiener Neudorf (*Nuwendorf*). Besides, they had been granted one vineyard on the border of the Thallern village (*Talarn*).²⁰

New Duke of Austria (1177 – 1194), and later also of Styria (1192 – 1194), Leopold V Virtuous (*der Tugendhafte*) continued the practice of donating to the monastery.²¹ Together with his mother Teodora and brother Henry, they transferred the possession of a part of the Viennese forest where the monastery had been built, in 1177. Leopold argued that this pious donation had not been inspired by attempts to save the soul of his recently deceased father Henry; but for the sake of the soul of his wife Helen of Hungary, a daughter of Hungarian King Géza II (1141 – 1162), as well as of their mutual son Friedrich.²²

The Heiligenkreuz monastery was engaged in numerous property disputes with the Benedictine monastery in Melk. Their very existence as well as resolutions of these conflicts are accounted for especially in ruling charters issued by both ecclesiastical and lay authorities. In minority, the mutual agreement was reached without any intervention by the third party. The disputes mostly concerned incomes from tithes from specific properties which had been claimed by both monasteries, but also ownership rights over vineyards, forests, homesteads, etc. The first known property dispute between Heiligenkreuz and Melk was settled on June 19th, 1178. The ruling was issued in two individual copies by Duke Leopold V of Austria, having assessed the situation also in a cooperation with Pope Alexander III (1159 – 1181) and Diepold of Berg, Bishop of Passau (1172 – 1190).²³ This particular dispute concerned claims on tithes collection in Trumau (*Drumawe*) and Thallern (*Talaren*), as well as ownership rights over vineyards around parish office in the villages Mödling (*Medliche*) and Traiskirchen (*Droeschirchen*). In the same year, the conflict was settled in the town of Krems an der Donau, in the presence of Passau bishop Diepold. Both monasteries were represented by their respective abbots in person: Henry I for

²⁰ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1276.

²¹ On Leopold V: KOCH, Walter. Leopold V. In *Neue Deutsche Biographie*. [online] Available online: <<https://www.deutsche-biographie.de/sfz57434.html>> [2023-05-15]

²² StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1177.

²³ The charters with the same content were issued not only for Heiligenkreuz monastery but also for the Melk monastery. Both versions have been stored in their respective monastery archives. Cfr StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1178-VI-19 – Melk, Stiftsarchiv (further on **StiAM**), f. MelkOSB, sign. 1178-VI-19.

Heiligenkreuz and Conrad I for Melk.²⁴ Abbot Henry referred to the already mentioned privilege granted by Pope Innocent II which had confirmed to Heiligenkreuz the rights to all the previously owned properties and their revenues, about forty years ago. These had included also disputable properties is Trumau and Thallern, thus the Heiligenkreuz monks had been established the exclusive owners of the properties in question and therefore nobody could raise the claim on any fees related to these possessions.²⁵ In the end, Abbot Henry pledged, however, to compensate the Melk monastery with ten pounds of silver annually.²⁶

Around 1182, a younger brother of Duke Leopold V, Henry of Mödling granted a pious donation, having given the monastery possession rights over seven vineyards on the Wartberg (*Wartperch*) hill, in the proximity of a place called *Urteil*. Henry of Mödling had been appealed to grant these properties by none else than Abbot Henry himself.²⁷

New Pope Lucius III (1181 – 1185) also addressed the issue of monastery's property base. He issued two charters for Heiligenkreuz in early September 1185. In the first of these, he copied formal protection declaration by Innocent II from February 26th, 1139, in great extent.²⁸ However, a part discussing those properties which had been taken under protection of Roman Curia by Pope Lucius, differed. A comparison of the charters reveals that apart from possessions in the locations as stated by Pope Innocent II in 1139, the second charter included also properties in three other villages; namely Münchendorf (*Minchendorph*), Siegenfeld (*Siegenuelde*) and Sulz im Wienerwald (*Sulze*) had been added to Sattelbach, Preinsfeld, Füllenberg, Trumau and Thallern. In case of two of the additions, there are specific and already mentioned accounts preserved: properties in Münchendorf had been given to Heiligenkreuz in 1150 by Henry II Jasomirgott, Duke of Bavaria and Margrave of Austria at that time.²⁹ Siegenfeld had also been donated by Henry II Jasomirgott in mid-1170s, as the Duke of Austria already, once he had bought the property from his *ministerialis* Ulrich of Schönkirchen.³⁰ There are no accounts related to the donation of the third location, namely Sulz im Wienerwald, which is then mentioned in the privilege charter by Pope Lucius III. However, it is known that the village was granted to Heiligenkreuz by Duke

²⁴ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1178-VI-19. Cfr. StiAM, f. MelkOSB, sign. 1178-VI-19.

²⁵ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1139-II-26.

²⁶ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1178-VI-19. Cfr. StiAM, f. MelkOSB, sign. 1178-VI-19.

²⁷ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1182.

²⁸ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1139-II-26.

²⁹ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1150.

³⁰ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1176.

Leopold V. Babenberg (1176 – 1194).³¹ Two days later, on September 9th, 1185, Lucius confirmed some other prerogatives to Heiligenkreuz which were related to the exemption from ecclesiastical tithes. The pope even threatened any individual who would dare to request these payments from the monastery by excommunication.³²

Subsequently, Duke Leopold V himself had to address the status of the above mentioned Münchendorf. With the consent of his wife Helen and brother Henry, he released the village from any duties towards the ducal court in mid-March 1187. For instance, the villagers were not obliged to pay any taxes, tithes nor other fees. The privilege also mentioned that the village had been settled by colonists, under the supervision of Heiligenkreuz monks. In addition, the monastery was granted by Leopold the unlimited power over the Münchendorf jurisdiction. This was further specified: for instance should villagers catch a thief or a ruffian, they had full right to comprehend such a person and bring him to the judge.³³ At the turn of March and April 1187, Pope Urban III (1185 – 1187) reacted to the initiative of the monks who had complained about further unspecified devious people (*quidam perversi homines*) whose actions had allegedly caused heavy damage on monastery properties. From March 25th, to April 3rd, 1187, Urban issued three rulings, all in the favour of the monastery, while the first directly addressed the above mentioned complaints. Passau bishop Diepold was appointed to supervise the safety of Heiligenkreuz and all its possessions, having noted that should anyone violate these in any manner in the future, they should not only compensate the damage but also face the excommunication.³⁴ Remaining two rulings concerned the corroboration of monastery's privileges related to the tithes collection³⁵ as well as to the special protection exercised over the monastery.³⁶ In accordance with his predecessors, Innocent II in 1139³⁷ and Lucius III in 1185,³⁸ Pope Urban also confirmed all the previous possessions donated to the monastery, together with rights and privileges in both economic and social sphere.

³¹ This was confirmed by Friedrich I Babenberg, Duke of Austria, when he corroborated the possession of Sulz to Heiligenkreuz in April 1196 after having ascended to the ducal seat. StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1196-IV-13.

³² StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1185-IX-09.

³³ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-III-18.

³⁴ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-III-25.

³⁵ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-III-27.

³⁶ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-IV-03.

³⁷ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1139-II-26.

³⁸ Since Pope Lucius III's ruling, the property of the monastery did not change. Cfr. StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1185-IX-07 – StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-IV-03.

Other immovable possessions were granted to the monastery in late May 1188 by Leopold VI. The first donation was related to the return of the village Rohrberg (*Roreh*) in the Viennese Forest to the monastery, as it had been illegally taken over by an unnamed Austrian *ministerialis* in Leopold's services.³⁹ Leopold emphasised that nobody had the right to strip the monastery of its prerogatives nor claim their properties. Moreover, to prevent any potential doubts, he delimited the village anew. The boundary clause is interesting as such, as it allows to locate this Rohrberg very accurately, as there are several locations of this very name just in Austria (for instance in Tyrol).⁴⁰ On the same day, Leopold extended his own original donation of the Viennese Forest part from 1177.⁴¹ Similarly to his donation eleven years ago, this was also done with the consent of his brother Henry and his wife Helen of Hungary.⁴²

At the turn of the 12th and 13th century, two other donations were granted by Austrian *ministerialis* Wichard of Zöbing.⁴³ Wichard himself states in one of the documents that these were extensions to property and revenue related privileges which had already been granted by his father Henry. He also outlined precise extent of the properties as granted by Henry. These (allegedly) included eleven homesteads in the village of Haderichsdorf (*Haederichstorf*) as well as rights on revenue from a certain vineyard (*ius in monte vinearum*).⁴⁴ However, the sources do not disclose details in respect to the date of this particular donation. It must have been most probably in the second half of the 12th century, though. Wichard added eight more properties to his father's donation in the place called *Dunzendorf* (most probably already non-existent location south of Wiener Neustadt). The monastery church was continuously rewarded by the eternal light.⁴⁵ Wichard's second donation was even more extensive as he granted the monastery fourteen properties and eight homesteads in Ebersbrunn (*Ebersprunnen*), north-west of Vienna, together with the right to revenues at the sum of one talent of silver. Apart from these, the monastery was given a vineyard in the location called Sooß (*Saze*), south of Vienna, as well as a curia in the village of Hurbenau

³⁹ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1188-V-31/1.

StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1188-V-31/1.

⁴¹ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1177.

⁴² StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1188-V-31/2.

⁴³ None of the donations contains the dating clause, thus, all are dated to 1190 – 1210. However, the charters were with a very high probability issued at the same time which may be attested by the same handwriting (thus, the same scribe) as well as by the content of both charters. Cfr. StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1190-1210/1 – StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1190-1210/1.

⁴⁴ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1190-1210/1.

⁴⁵ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1190-1210/1.

(*Hvrenawe*). Revenues pertaining to the monastery from all these possessions were to be exclusively used to aid the poor and weak.⁴⁶

There is also a further undated donation of Leopold's brother Henry of Mödling which must have been issued at around mid-1190s as Henry stated in the introduction that his older brother had already been deceased. Thus, the charter must have been issued after 1194. In order to ensure better living conditions for the monks of Heiligenkreuz, Henry granted the monastery the possession of three properties (homesteads) in the location called Wolfspassing (*Wolfpaizzingen*), north-west of Vienna. The charter reveals that at that time, there had already been a medieval hospital established by the monastery. The development of this institution was in great extent dependent on donations of Austrian and Styrian rulers.⁴⁷

In mid-April 1196, new Duke of Austria, Friedrich I Babenberg (1195 – 1198), corroborated property rights of the above mentioned villages Sulz (*Sulze*) and Baumgarten (*Poumgarten*) to Heiligenkreuz. These had already been referred to as parts of monastery's property by papal charters of Lucius III (1185)⁴⁸ and Urban III (1187).⁴⁹ However, the original donation has not been preserved; on the other hand, Friedrich's corroboration of these particular properties as well as some other privileges contained the account of previous donations by his father, Duke Leopold V.⁵⁰

In December 1197, Friedrich's younger brother as well as the Duke of Styria at that time, Leopold⁵¹ confirmed that Heiligenkreuz had been made exempt from the duty to pay all the tolls on Austrian-Styrian borders, an exception which had already been granted also by Leopold V. Babenberg at further unspecified time.⁵²

Conclusion

The development of the possessions base and legal status of the Heiligenkreuz Abbey until the end of the 12th century is of a particular importance for the lands of the former

⁴⁶ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1190-1210/2.

⁴⁷ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1196ca/1.

⁴⁸ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1139-II-26.

⁴⁹ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-IV-03.

⁵⁰ StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1187-IV-03.

⁵¹ Leopold became the ruler of Styria as early as in 1194. Later, after his older brother Friedrich died in 1198, he inherited also the Duchy of Austria. He held both titles as Leopold VI until his death in 1230. VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, pp. 106-107; DOPSCH, Heinz; BRUNNER, Karl. et WELTIN, Max. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien: Ueberreuter Verlag, 2003, pp. 302-304.

⁵² StiAH, f. HeiligenkreuzOCist, sign. 1197-XII-9.

Kingdom of Hungary, as the monastery obtained its first isolated possessions on the eastern side of the Hungarian-Austrian border (in the County of Moson at that time), at the beginning of 13th century. When researching the Heiligenkreuz possessions at the end of the 12th and in the 13th century, it is also necessary to be familiar with the previous properties of the monastery in the Duchy of Austria at the beginning of the 13th century. The most important outcome of the study is the first complex analysis of property and legal status of the Heiligenkreuz monastery in the Slovak historiography. The monastery was established in the mid-1130s by Leopold III, Duke of Austria, as the second Cistercian foundation in Austrian lands (after the Rein monastery in 1129). Since the very beginnings, the newly-established monastery enjoyed the favour of Austrian margraves and dukes of the Babenberg dynasty (Leopold III, Henry II, Leopold V. and Leopold VI.), bishops of Passau as well as most prominent representatives of the Roman Curia (Popes Innocent II, Alexander III, Lucius III and Urban III, in particular). Specifically the formal act of declaration of the papal protection over the monastery and its possessions has allowed to outline and map the essential property network of the monastery with relatively accurate geographical data. The vineyards possession represented a significant feature of economic activities of the monastery since the end of the 12th century. As early as 1150, thus approximately 15 years since the monastery had been founded, it already owned twenty-one vineyards and the number was continuously growing. At the end of the 12th century, the monastery had been fully established within the ecclesiastical structure of the Austrian lands.

Sources and Literature

Archival Fonds

Heiligenkreuz, Stiftsarchiv, fonds HeiligenkreuzOCist
Melk, Stiftsarchiv, fonds MelkOSB

Published Sources

- HOLDER-EGGER, Oswald, ed. *Fundatio Monasterii Ebracensis*. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XV/2*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1888, pp. 1040-1042.
- WATTENBACH, Wilhelm, ed. *Genealogia Marchionum de Stire*. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXIV*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1879, p. 72.
- WATTENBACH, Wilhelm, ed. *Annales Zwettlenses*. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1861, pp. 677-684.

Secondary Literature

- APPELT, Heinrich. *Privilegium minus: Das staufische Kaisertum und die Babenberger in Österreich*. Wien; Köln; Graz: Böhlau Verlag, 1973, 104 pp.
- DOPSCH, Heinz; BRUNNER, Karl et WELTIN, Max. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien: Ueberreuter Verlag, 2003, pp. 302-304.

- HANKO, Helmut. *Heinrich II. Jasomirgott: Pfalzgraf bei Rhein, Herzog von Bayern, Herzog von Österreich*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2012, 144 pp.
- KOCH, Walter. Leopold V. In *Neue Deutsche Biographie*. [online] Available online: <<https://www.deutsche-biographie.de/sfz57434.html>> [2023-05-15]
- LECHNER, Karl. *Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich 976 – 1246*. Graz: Böhlau Verlag, 1996, pp. 155-170.
- Leopold. In *Foundation for Medieval Genealogy: Carinthia, Stiria, Tirol*. Available online: <<https://fmg.ac/Projects/MedLands/CARINTHIA.htm#LeopoldStyriadiet1129A>> [2023-05-15]
- MÜLLER, Norbert. Urkunde vom 22. Februar 1138 – die eigentliche Reiner “Gründungsurkunde.” In BRENNER, Elisabeth, ed. *Stift Rein. Geschichte – Kultur – Glaube: Sammelband der Segmente*. Kumberg: Sublium Schaffer, 2018, pp. 39-40.
- Sancta-Crux, Heiligenkreuz. In JANAUSCHEK, Leopold, ed. *Originum Cisterciensium I*. Vindobonae: In Commissis apud Alfredum Hoelder, 1877, nr. 88, 394 pp.
- SEGL, Peter. Lothar III. In *Neue Deutsche Biographie*. [online] Available online: <<https://www.deutsche-biographie.de/gnd118574515.html#ndbcontent>> [2023-05-15].
- VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, pp. 106-107.

Majetkové a právne postavenie kláštora Heiligenkreuz do konca 12. storočia

Pramenný materiál diplomatického charakteru uchovávaný rakúskymi cirkevnými inštitúciami má v slovenskej medievalistike nedocenenú pozíciu. Na základe listín a listov týkajúcich sa stredovekých rakúskych a štajerských kláštorov je možné podstatne rozšíriť poznatky o uhorsko-ríšskych vzťahoch v priebehu celého stredoveku. Cieľom predloženej štúdie je zrekonštruovať vývoj majetkových pomerov a právneho postavenia cistercijského kláštora Heiligenkreuz ležiaceho juhozápadne od Viedne vo Viedenskom lese do konca 12. storočia. Toto časové ohraničenie je potrebné dodržať najmä z dôvodu ďalších výskumov. Kláštor Heiligenkreuz je pre uhorské dejiny jedinečný tým, že sa jeho predstaviteľom podarilo od začiatku 13. storočia majetkovo expandovať aj na uhorské územie, predovšetkým do Mošonskej, Šopronskej, Bratislavskej a Nitrianskej župy. Štúdia je vypracovaná predovšetkým na základe preskúmania archívnych fondov kláštora a prináša chronologický prehľad nadobudnutých majetkov, práv a privilégií do konca 12. storočia.

Kľúčové slová: Heiligenkreuz, Rakúsko, Babenbergovci, donácie, vinice

Possessions and Legal Status of the Cistercian Abbey of Heiligenkreuz until the End of 12th Century

Diplomatic source material which has been preserved by Austrian ecclesiastical institutions has not been sufficiently acknowledged by the Slovak medievalists yet. However, the research of charters and letters pertaining to Austrian and Styrian monasteries can significantly expand the knowledge of Hungarian-imperial relations throughout the Middle Ages. This study aims to reconstruct the development of possessions and legal status of the Cistercian Abbey of Heiligenkreuz, located south-west of Vienna in the Viennese forest, until the end of the 12th century. This time delimitation is rather crucial, due to the further research. The Heiligenkreuz Abbey is very special in respect to

the Kingdom of Hungary as its representatives succeeded in expanding to this area, having been granted new possessions in Counties of Moson, Sopron and Bratislava in particular. The study is based mostly on monastery archival fonds and presents a chronological overview of properties, rights and privileges granted until the end of the 12th century.

Keywords: Heiligenkreuz, Austria, Babenbergs, donations, vineyards

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[0,92 AH]

PALKO, Jakub. Possessions and Legal Status of the Cistercian Abbey of Heiligenkreuz until the End of 12th Century. In *Opus mixtum*. Historia nova 24. [online] Bratislava: Stimul, 2024, s. 8-19. Dostupné na: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino24.pdf>

Husitské a bratricke výpravy na územie Slovenska v svetle nových zistení

Ján Lukačka

Husitské hnutie v Čechách v prvej polovici 15. storočia sa premietlo aj v okolitých krajinách, v najväčšej miere práve na území Slovenska. Nepochybne to spôsobil aj fakt jazykovej príbuznosti slovenského a českého etnika, ktorá im umožnila plynule vzájomne komunikovať. Dokonca dochádzalo aj k dezerciam v uhorských jednotkách, ktoré nemali záujem o krvavé strety s husitmi.¹ Kráľ Žigmund bol nútený vydať osobitný dekrét, v ktorom ustanovil, že tí, ktorí odmietli účasť na vojenských akciách, alebo prídu do boja neskôr, či odmietnu, alebo sa tajne vzdialia, majú byť potrestaní skonfiškovaním majetkov. To mohlo postihnúť aj Ladislava, syna Petra, syna Synka z Ludaníc, ktorý bol kapitánom posádky v Uherskom Hradišti. Branislav Varsik predpokladal, že aj Ladislav z Ludaníc sa stal prívržencom husitov vo svojom rodnom kraji a tu zriadil husitský tábor alebo stredisko, kde sa zhromažďovali slovenskí husiti zo širokého okolia.² Je celkom možné, že husiti a táboriti zanechali menšiu posádku v Topolčanoch už v roku 1431, keď tiahli z Liptova do Turca a ďalej pokračovali Ponitím k biskupskému mestu Nitra.³ V Topolčanoch bola už husitská posádka v druhej polovici roku 1432. Vieme, že kráľ Žigmund Luxemburský vydal 6. septembra 1434 mandát, ktorým predvoláva Štefana zo Zarkafalvy a Tomáša Kereka z Lipníka, ktorí v predchádzajúcom roku s pomocou husitov zdržiavajúcich sa v Topolčanoch zaujali majetky Juraja, syna nebohého Šimona z Bošian a Martina, syna nebohého Tomáša zo Špačiniac, Jurajovho nevlastného brata v Dolnej Krnči a v Lipníku. Tieto majetky ležali severne od Prievidze a kráľ Žigmund ešte v roku 1432 odobral pre nevernosť pôvodným majiteľom, Jánovi Žoldošovi z Dolnej Krnče a Petrovi, synovi Tomáša zvaného Kerek z Lipníka. Spomenuté majetky boli odobraté z dôvodu spolupráce ich majiteľov s husitmi.⁴

Prvá písomná zmienka o tunajších osadách (Bošňanoch, Krnči a Praznoviciach) pochádzajú z roku 1183, keď pápež Lucius III. svojou bulou schválil rozhodnutie ostrihomskeho arcibiskupa Mikuláša vrátiť desiatky zo spomínaných dedín Nitrianskej

¹ Kráľ Žigmund Luxemburský požiadal nitrianskeho župana Petra Forgáča, aby potrestal šľachticov z Nitrianskej župy, ktorí dezertovali z vojnovnej výpravy v Českom kráľovstve. Išlo o Mikuláša z Lefantoviec, Pavla a Tomáša z Nitrianskej Stredy, Jána a Juraja zo Žabokriek a Ladislava z Viesky (*possesio Somseg alias Wyezka*) pri Novom Meste nad Váhom.

² VARSIK, Branislav. *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 174.

³ TOTH-SZABÓ, Pál. *A Cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest: Hornyánszky Viktor cs. és kir. Udvari könyvnyomdája, 1917, *passim*.

⁴ Magyar Nemzeti levéltár Budapest. Országos Levéltár. Fond Diplomatikai Levéltár. [ďalej len **MNL OL DL**] 49 056.

kapitule, ktoré jej predtým odňal jeho predchodca Lukáš.⁵ Ak zohľadníme skutočnosť, že medzi odobratím a vrátením spomínaných desiatkov ubehlo jedno, prípadne dve desaťročia, posúva sa nepriame doloženie spomínaných lokalít hlbšie do minulosti, prinajmenej do polovice 12. storočia. Rovnako treba predpokladať, že spomínané sídla boli už pomerne ľudnaté, keď sa kvôli desiatkom z nich oplatilo zainteresovať do ich navrátenia aj pápežskú kúriu. Je tiež veľmi pravdepodobné, že spomínané dediny tvorili jednu farnosť, pričom sídlo fary bolo v Bošanoch a Praznovce s Krnčou a Malou Krnčou boli fílie. To možno tvrdiť aj napriek neskorším údajom, ktoré celkom jasne dosvedčujú, že dnešná Krnča pôvodne patrila ako fília starobylej fare v Čížiku (dnes osada Sádok v katastri Klátovej Novej Vsi). Solčany a Praznovce sa spomínajú v roku 1235 pri ohraničení chotára Topoľčian.⁶ K starým, písomne relatívne neskoro doloženým sídlam patrí Čížik (*Chyzach*). Spomína sa až roku 1310 vo forme predikátu tunajšieho drobného šľachtica Romana.⁷ Pribúdajúce listinné údaje nám dovoľujú sledovať aj stav vlastníckych pomerov. Najväčšie sídla Bošany a Krnča boli už v prvej polovici 13. storočia v rukách šľachty – konkrétne Diviackovcov a ďalšie dve sídla Hrdovič a Solčany zostali v rukách uhorských kráľov počas takmer celého 13. storočia. Z majetkovej delby, ktorá sa uskutočnila v roku 1246, vieme, že dnešná Krnča patrila Mikovej línii spomínaného rodu. Tú v tom čase predstavovali bratia Blažej, Ratold, Bojan a Mikuláš. z ohraničenia (metácie) vyplýva, že Krnča ležala na potoku Dršňa (*aqua Drescina*), ktorý sa stal deliacou čiarou približne rovnakých polovic jej chotára. Ohraničenie sa začalo zrejme priamo v dedine a odtiaľ išla hranica korytom potoka smerom na západ až k veľkej ceste (*magna via*), popri ktorej pokračovala na sever až k potoku Vyčoma (*Wichama*). Ohraničená severná polovica Krnče pripadla Blažejovi ako najstaršiemu z bratov a južná polovica majetku jeho mladším súrodencom. Dôležitý pre nás je poznatok, že pôvodný diviackovský majetok v Krnči neprekračoval diaľkovú cestu vedúcu z Nitry do Bošian a ďalej na Hornú Nitru.⁸

Na západ od spomínanej veľkej cesty (*magna via*) v priestore medzi chotárom dnešných Praznoviec a Baštína (kedysi samostatná obec je dnes súčasťou Bošian) ležala ešte ďalšia lokalita nazvaná Malá Krnča (*Kys Kernech*), ktorá až do roku 1298 zostala v kráľovských rukách ako zem Nitrianskeho hradu. Možno na nej už ani nebolo žiadne sídlisko, keď Ratoldov syn Tomáš z rodu Diviackovcov požiadal kráľa Ondreja III. o jej udelenie. Rytier

⁵ MARSINA, Richard, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1*. Bratislava: Academia Scientiarum Slovaca, 1971, č. 96, s. 91. [ďalej len **CDES I**]

⁶ MARSINA, Richard, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie 2*. Bratislava: Archivum Capitalis Bratislaviensis, 1987, č. 1, s. 5. [ďalej len **CDES II**]

⁷ SEDLÁK, Vincent, ed. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Tomus I. Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca 1980, č. 822, s. 352. [ďalej len **RDES I**]

⁸ CDES II, č. 232, s. 161.

Tomáš sa predtým viackrát vyznamenal v službách kráľa. Už v roku 1291 získal donáciu ako odškodnenie za to, že počas rytierskeho turnaja pri Viedni bol ťažko zranený na pravej ruke. Neskôr ako familiár zvolenského župana Demetera bojoval v ďalekých nemeckých krajoch a za odmenu získal v roku 1298 zem Šitáre v Tekove a zem Nitrianskeho hradu Krnča do dedičnej držby. Ani pri jednom z darovaných majetkov sa však nevytyčujú ich hranice, ale len sa konštatuje, že nový majiteľ ich má užívať v dávnejšie vyznačených chotárnych medzníkoch. Donačnú listinu na spomínané majetky priniesol do Nitrianskej kapituly Lacko, syn nebohého rytiera Tomáša a vnuk Ratolda.⁹ Pravdepodobne z rodu spomínaného Lacka pochádzajú majitelia niekdajšieho hradského majetku Malej Krnče. Jeho vnukmi boli Ján a Peter, synovia Pavla, ktorí sa spomínajú roku 1374.¹⁰ Zo zachovaných prameňov nevieme určiť, v akom príbuzenskom pomere boli spomínaní bratia s Jánom, synom Farkaša z Malej Krnče (*Kys Kernech*), ktorý sa o 7 rokov uvádza ako *homo regius*.¹¹ Aj keď spomínaní majitelia pochádzali z rodu Diviackovcov, začiatkom 15. storočia už išlo o pomerne chudobných zemanov. Svedčí o tom listina kráľa Žigmunda Luxemburského z roku 1412, ktorou kvôli chudobe odpúšťa platenie všetkých súdnych pokút Kláre, vdove po Pavlovi, synovi Petra zo Stračiny (*de Zorkfalwa*).¹²

Detailne sa o vlastníckych pomeroch na tomto málo významnom majetku dozvedáme v roku 1413. Prvého apríla toho istého roku predstúpil pred Nitriansku kapitolu Brikcius z Prazanoviec v mene Alžbety, vdovy po Mikulášovi zvanom Žoldoš. Brikcius predložil splnomocňujúcu listinu Hronskosvätobeňadického konventu a zdôraznil, že Alžbeta bola jediná dcéra Berkeho, syna Pavla zo Stračiny. Pre nás je veľmi dôležité ďalšie konštatovanie, že jej manžel Mikuláš Žoldoš bol nešľachtického pôvodu a preto ani nedisponoval žiadnym pozemkovým majetkom. Brikcius preto žiadal pre synov Jána vyčlenenie majetkov, ktoré patrili Alžbete v osade z titulu dievčenskej štvrtiny. K tomuto kroku ich naostatok zaviazal aj nitriansky arcidiakon a ostrihomský vikár in spiritualibus Matúš de Vicedomis de Placencia. Štefan a Pavol nároky Alžbety uznali a rozhodli sa vyčleniť jej osminu osady v Stračine. prideliť jej jednak oráčiny v dĺžke dvoch bežných jutár zo strany Baštína a rozhodli sa vyčleniť jej aj ďalšiu osminu Stračiny ležiacu povedľa potoka Dršňa tiahnucej sa až k ceste vedúcej z Bošian do Topolčian. Okrem toho jej dali k dispozícii aj jednu polovičnú usadlosť ležiacu na konci Stračiny zo strany susedných Prazanoviec, ku ktorej patrili poľnosti, akými disponovali aj ostatné polovičné usadlosti v osade. Okrem toho Alžbeta dostala od svojich príbuzných aj lúku a háj, ktoré sa nachádzali pri potoku Vyčoma zo strany chotára Bošian. Naostatok sa Štefan a Pavol zaviazali, že Alžbete dajú aj veno, ktoré si priniesla zo Stračiny

⁹ RDES I, č. 75, s. 59.

¹⁰ Maďarská akadémia vied. Zbierka stredovekých listín. Budapest. [ďalej len **MAV – RZ**], č. 175.

¹¹ MAV – RZ, č. 190.

¹² MNL OL DL 9 874.

jej matka, manželka Bekeho.¹³ Listinný prameň nám približuje nielen pôvod Jána Žoldoša, ale prináša aj celkom konkrétne údaje o veľkosti Stračiny. Ak jedna polovičná usadlosť predstavovala osminu celej osady, tak je celkom zrejmé, že Stračina mala začiatkom 15. storočia celkom 8 polovičných usadlostí, čo ju radí k drobným stredovekým sídlam.

V nasledujúcich dvoch desaťročiach pramene o osude Alžbety a jej syna Jána mlčia. Žili určite skromne, pretože ich majetky sotva stačili na primeranú obživu zemianskej rodiny. Keďže nemali žiadnych poddaných, musel Ján, ktorý sa tiež po otcovi volal Žoldoš, hospodáriť sám, resp. s pomocou najatých paholkov. Je tiež celkom možné, že sa rovnako ako jeho otec venoval vojenskej službe a nechal sa najat' do bandéria niektorého z okolitých feudálov, najpravdepodobnejšie však majiteľov Topolčianskeho hradného panstva – magnátov zo Sečian. Na javisku dejín sa Ján Žoldoš objavuje začiatkom jesene roku 1431 alebo 1432, keď sa v blízkych Topolčanoch usadili husiti a stal sa ich aktívnym pomáhačom i sprievodcom. Nebol však sám. S topolčianskou husitskou posádkou rovnako spolupracoval Peter, syn Tomáša Kereka z Lipníka z Hornej Nitry. Ich aktivity v tomto smere museli byť známe celému okoliu, pretože kráľovi verní stúpenci, medzi ktorých patrili najmä Juraj, syn Šimona z Bošian a jeho nevlastný brat Martin, syn Tomáša zo Špačaniec (obaja boli v tomto čase v Žigmundových službách ako jeho komorníci), iste o ich výčinoch informovali aj samotného kráľa. Ten listinou vydanou 24. septembra 1432 v Siene v Taliansku prikázal zhabať všetky majetky patriace previnilcom a daroval ich spomínaným šľachticom z Bošian a Špačaniec.¹⁴ Kráľ odôvodňuje svoj krok tým, že spomínaní zemanovia sa dopustili ťažkého prečinu nevery voči kráľovi (*nota infidelitatis*) tým, že odpadli od pravej viery a pomáhali heretickým husitom. Pri špecifikácii majetkov potrestaných zemanov sa uvádzajú skutočnosti, ktoré už poznáme z listiny z roku 1413. Spresňujúcim sa ukazuje údaj o tom, že na majetkovom podiele Jána Žoldoša v Stračine nebola žiadna poddanská usadlosť, čo znamená, že sa usadil a žil na onej polovičnej usadlosti, ktorú jemu a jeho matke vyčlenili príbuzní pred 20 rokmi. O mesiac neskôr (23. októbra) kráľ Žigmund nariadil Nitrianskej kapitule, aby voviedla obdarovaných Juraja z Bošian a Martina zo Špačaniec do držby zhabaných majetkov Jána Žoldoša a Petra, syna Tomáša z Lipníka, čo sa aj stalo bez toho, aby niekto proti tomuto aktu protestoval.¹⁵ Za normálnych pomerov v krajine by sa týmto celá záležitosť uzavrela.

V Uhorskom kráľovstve a najmä na území Slovenska však v tom čase panovalo dvojvládie. Formálne mal vládu v rukách kráľ Žigmund. Ale v regiónoch, kde sa usadili husiti, sa dočasnými pánmi stali „boží bojovníci“ a ich miestni spojenci. Tak to bolo aj na strednom

¹³ MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori Okléveltár IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó 1994, č. 375, s. 121. Originál: MAV – RZ, č. 280.

¹⁴ MAV – RZ, č. 351.

¹⁵ MAV – RZ, č. 352.

Ponitří v širšom okolí Topolčian. Hned' v nasledujúcom roku 1433 Štefan zo Stračiny, príbuzný Jána Žoldoša a Tomáš Kerek z Lipníka s pomocou husitov z topolčianskej posádky zhabané majetky jednoducho zaujali pre seba a obdarovaných Juraja z Bošian a Martina zo Špačaniec, resp. ich správcov, odtiaľ vyhnali. Najaktívnejší v tomto smere bol Štefan zo Stračiny, ktorý bol poplatný husitom (*censualis fuisse*). Štefan zo Stračiny a Tomáš Kerek sa však s tým neuspokojili. Naviedli Juraja z Bošian (Jánovho syna) a jeho zaťa Ladislava z Ludaníc, aby poslali svojich ozbrojených familiárov a poddaných na majetkové podiely Juraja z Bošian (Šimonovho syna) a Martina zo Špačaniec a Janovej Vsi, aby vyplienili ich tunajšie kúrie, odohnali dobytok patriaci nielen im, ale aj ich poddaným a všetko to odviezli do hrádku v Ludaniciach. Vyšetrovanie vedené zástupcami Nitrianskej župy potvrdilo, že všetko sa odohralo tak, ako to predniesli sťažovatelia.¹⁶

Zaujímavé je, že pri tejto akcii už vôbec nevystupovali ani Ján Žoldoš a ani Tomáš Kerek z Lipníka. Je veľmi pravdepodobné, že sa radšej stiahli zo scény, pretože im v prípade dolapenia hrozila smrť. Branislav Varsik predpokladal, že sa mohli zaradiť do husitského vojska a odísť s ním do Čiech alebo na Moravu.¹⁷ Pomery na strednom Ponitří sa začali normalizovať koncom roku 1434 a mierne sa zlepšili po roku 1444, keď mala husitská posádka z Topolčian odtiahnuť. Odchod husitov sa však oddaloval pre prehnané finančné požiadavky husitských veliteľov. Bývalí husitskí velitelia Ján z Messenpeku a Blažek z Borotína ešte na jar 1439 uvažovali o obsadení Topolčian. Je isté, že svoj úmysel realizovali roku 1440 v službách Jána Jiskru. V polovici marca 1441 píše kráľovná Alžbeta mestu Viedni, že Roman zo Šaumburgu a Ján z Topolčian kvôli nezaplatenému žoldu mali v úmysle ohrozovať Bratislavu. Je zaujímavé, že topolčianski mešťania sa husitov báli a snažili sa poschovávať svoje cennosti na bezpečné miesta. Určite aj poklad 20 zlatých kremnických mincí, ktorý sa našiel na topolčianskom námestí, pochádzal z tohto obdobia.¹⁸

S Jánom Žoldošom sa v písomných prameňoch už viac nestretávame. Jeho príbuzný Štefan zo Stračiny však zostal na svojom majetku, za spoluprácu s husitmi nebol nijako potrestaný a v roku 1435 sa uvádza medzi svedkami pri introdukcii Forgáčovcov do držby Solčian.¹⁹ Šľachtici Juraj z Bošian a Martin zo Špačaniec sa napriek vynaloženému úsiliu nestali trvalými majiteľmi majetkov husitských stúpcov. Hoci si v roku 1437 nechali znovu slávnostne potvrdiť všetky darovacie listiny, svoje majetkové nároky dokázali len ťažko presadiť. Kráľ Žigmund zomrel a šľachtici z Bošian si našli relatívne rýchlo cestičku ku kráľovi Albrechtovi a hned' ho požiadali, aby prikázal nanovo vytýčiť chotárne hranice Bošian zo

¹⁶ MAV – RZ, č. 356.

¹⁷ VARSIK, Husitské revolučné hnutie, s. 238.

¹⁸ Mince sa našli pri kopaní základov banky počas I. ČSR. Robotníci si ich rozchytali, ale po zákroku žandárov sa viacerí z nich mincí vzdali.

¹⁹ MNL OL DL 59 570. Na dorze listiny je prvý raz zapísaná slovenská podoba názvu vo forme *Stracyna*.

strany osady Baštín. Pre nás je spomínaná metácia dôležitá najmä z toho dôvodu, že sa v nej bližšie lokalizuje poloha Stračiny. Osada sa nachádzala južne od potoka Vyčoma a poľná cesta z Baštína do Stračiny križovala veľkú cestu z Bošian do Solčian. Keď si tieto údaje zakreslíme na mapu, vychádza nám, že Stračina ležala v priestore medzi Baštínom, Praznovcami a potokom Dršňou.²⁰ Jej osudy sa v druhej polovici 15. storočia nevyvíjali priaznivo. Majetkový podiel patriaci nebohému Jánovi Žoldošovi predsa len získali a užívali Martin zo Špačiniec a Juraj z Bošian. V roku 1449 však aj medzi nimi prepukol spor o jej užívanie. Pre nás je zaujímavé pomenovanie Žoldošovho podielu ako Žoldošova veža (maďarsky *Sáldosthornya, alio nomine Zarkafalvá*).²¹ Poznajúc majetkové pomery Jána Žoldoša sotva si možno predstaviť, že by mal k dispozícii kamennú obytnú vežu. Mohla to však byť drevená obytná veža, ktorú si postavil on alebo jeho predkovia.

Pôvodní majitelia Stračiny postupne vymreli bez priamych dedičov. Pavol zo Stračiny mal dvoch synov – Beňadika a Gregora. Prvý z nich sa ešte za vlády Žigmunda Luxemburského skompromitoval spoluprácou s husitmi, za svoje skutky upadol do nemilosti a stratil aj svoje majetky. To sa uvádza v listine kráľa Vladislava I. vydanej 10. júna 1443, ktorou daroval jeho majetkové podiely Jurajovi z Bošian a jeho príbuzenstvu. Mladší z bratov Gregor žil ešte v polovici 60. rokov 15. storočia a v roku 1465 sa dokonca spomína ako slúžny Nitrianskej župy.²² Snažil sa skromný rodový majetok, ktorý bol zálohovaný v cudzích rukách, vykúpiť späť. Ďalší zo spolumajiteľov Štefan zo Stračiny dal v bližšie neznámom čase majetkový podiel nebohému Jána Žoldoša v Stračine do zálohu za 36 hrivien denárov Barnabášovi Kerekovi z Baštína. V roku 1462 Zuzana, vdova po Štefanovi Práznovskom, súhlasila s tým, aby vykúpený podiel v Stračine zostal majetkom Gregora.²³ Pred rokom 1466 zrejme aj Gregor zomrel bez toho, aby po sebe zanechal dedičov. Svedčí o tom vyšetrovanie vedené podžupanmi Nitrianskej župy – Imrichom z Komoče a Bartolomejom z Veľkých Lužianok na základe podnetu Gregora z Motešíc. Ten obvinil Štefana a Petra z Praznoviec, že svojvoľne zabrali a obrábajú oráčiny a kosia lúky v chotári Dolnej Krnče, inak zvanej Stračina. To potvrdzuje aj listina Zoborského konventu z 8. septembra 1466, v ktorej vystupuje Veronika, vdova po Gregorovi zo Stračiny s tvrdením, že všetky svoje práva na majetku v Stračine postúpila Gregorovi z Motešíc a jeho synovi Žigmundovi a oni jej vyplatili veno v peniazoch.²⁴

Spomínaní šľachtici sa nepochybne na istý čas stali majiteľmi (časti) Stračiny. Svedčí o tom spor, ktorý sa okolo tejto malej osady rozpútal v roku 1480. Vtedy už nežil nikto

²⁰ MNL OL DL 62 584.

²¹ MNL OL DL 49 204.

²² MNL OL DL 95 710.

²³ MNL OL DL 49 199.

²⁴ MNL OL DL 73 128 a 73 129.

z pôvodných vlastníkov, preto si nároky na majetkové podiely v Stračine robilo viacero šľachtických susedov. Všetko sa začalo tým, že Rafael Motešický (Majtění) sa chcel nechať voviesť do držby majetkových podielov v Hornej a v Dolnej Krnči (inak zvanej aj Stračina), ktoré mu patrili na základe dedičného práva. Kráľ Matej Korvín síce nariadil Nitrianskej kapitule, aby tento akt vykonala, ale keď malo k nemu dôjsť, vystúpili Štefan a Peter z Praznoviec i Ondrej z Krnče (ten zastupoval aj Žigmunda z Pároviec a Mikuláša Beznáka) a proti vovedeniu Rafaela Motešického protestovali.²⁵ Ešte podrobnejšie nám osvetľuje vlastnícke nároky spomínaných šľachticov ďalší spor, ktorý sa odohral na jar roku 1488. Kráľ Matej tento krát požiadal Hronskosvätobeňadický konvent, aby voviedol a štatuoval Rafaela Motešického do držby Hornej Krnče, Dolnej Krnče a majera Stračina (*nec predii Zarkafalvá*). Okoliti šľachtici, rovnako ako pred ôsmimi rokmi, znovu protestovali. Peter a Štefan z Praznoviec však protirečili iba v prípade Rafaelovho vovedenia do držby majera Stračina, čo znamená, že o tento drobný majetok sa okrem Motešických uchádzali aj oni. Šľachtici z Praznoviec opierali svoje majetkové nároky o donáciu kráľa Mateja Korvína z roku 1466. V dôsledku vymretia pôvodných majiteľov došlo v priebehu 80. rokov 15. storočia k vyludneniu Stračiny a jej premene na majer, kde sa už nenachádzali žiadne obývané usadlosti. Posledným písomným záznamom o existencii Stračiny je testament Petra Praznovského z roku 1490, ktorý spísal solčiansky farár Michal. Uvádza sa v ňom, že Peter Praznovský odkázal Paulínskemu kláštoru v Horných Lefantovciach polovicu dediny Praznovce spolu so šľachtickou kúriou a mlynom na rieke Nitre, dva rybníky a pustý majer Stračinu (*predium Zarkaház*) v susedstve Praznoviec.²⁶ Testament bol síce riadne spísaný v prítomnosti viacerých hodnoverných svedkov, ale vôľa Petra Praznovského sa nenaplnila. Možno to bolo aj z toho dôvodu, že Peter nepožiadaval o súhlas kráľa. Je však možné, že ostatní Petrovi príbuzní sa poskladali na väčšiu sumu peňazí a darované majetky vykúpili pre seba.

Dlhodobá prítomnosť husitov a bratříkov na území Slovenska neprinášala konsolidáciu hospodárskych pomerov. Plienie nechráneného vidieka pauperizovalo nielen sedliacky stav, ale aj mešťanov stredovekých miest. Najmä bratříci vyhľadávali príhodné miesta, na ktorých sa usadili a kontrolovali pohyb kupcov a nemilosrdne ich okrádali, resp. aj zabíjali. Na Ponitří existovali minimálne dva pomerne veľké bratřícke tábory. Prvý bol situovaný nad dedinou Krnča ležiacou východným smerom od Topolčian vo vzdialenosti 10 kilometrov. Druhým bratříckym táborom bol Vyšehrad situovaný na rozhraní hornej Nitry a Turčianskej kotliny. V priesmyku sa nachádzala aj mýtna stanica, kde sa vyberalo mýto pri prechode do Turca. Začiatkom druhej polovice 15. storočia sa Krnča stala dejiskom rušných udalostí. Na vrchu Tábor (pôvodné pomenovanie tohto vrchu nepoznáme) sa

²⁵ MNL OL DL 45 835.

²⁶ MNL OL 19 626.

usadili bratříci a z tohto bývalého halštatského hradiska kontrolovali široké okolie. Tábor si nevybrali náhodne. Využili relatívne dobre zachované zemné valy predhistorického hradiska a na najprístupnejšom mieste predhradia vybudovali drevozemnú vežovitú stavbu. O ich dlhšom tunajšom pobyte svedčia archeologické nálezy pálených tehál, keramiky, kachlíc, zubadiel, sekier, ako aj zvyšky stredovekých kolových stavieb. Existenciu bratrického tábora nad Krnčou dokladá aj listina vydaná 25. júna 1456 Pankrácom zo Svätého Mikuláša, ktorý bol liptovským županom. V nej potvrdzuje, že kráľovskí hodnostári Michal Orság, Pavol Bán z Lindavy (majiteľ Beckova) a Ján Forgáč z Gýmeša mu na základe kráľovského nariadenia vyplatili taxu vo výške 5 700 florénov, ktoré mal odovzdať bratrickom na Táboře. Zrejme po tomto sa pripravovali bratříci na odchod z vrchu Tábor. Nie je však isté, či naozaj odišli hneď, alebo svoj odchod odkladali. Reálnejšia je však druhá možnosť, lebo aj tu sa pri archeologickom výskume našli rôzne militáriá, sekery, keramika a spálené prístrešky.

Podobne to bolo so základňou na Vyšehrade. Zaujímavé je, že veliteľom týchto ostrielaných bojovníkov bol Slováčko, ktorý začal svoju vojenskú kariéru v Bardejove ako zbrojnoš. Potom sa rozlúčil s rodným mestom a nechal sa najímať ako žoldnier. Bol rozhodný, mal šťastie a naučil sa jazdiť na koni. Ako zrelý muž sa stal veliteľom jednotky, ktorú si najímali mestá a aj mocní feudáli. V rozháranom 15. storočí sa Slováčko spriahol s českými bojovníkmi, ktorí sa potrebovali orientovať na východnom Slovensku. Keď začalo kráľovské vojsko vytláčať bratrickov zo Slovenska, musel Slováčko odísť s ostatnými bojovníkmi. Dostal sa do Turca, kde údajne Peter Komorovský prijal do svojich služieb množstvo nepriateľských bratrickov a údajne od nich prijal veľkú sumu peňazí.

Bratříci sa pod vedením Slováčka prechodne usadili na Vyšehrade. Štefan Zápoľský, kapitán horného Uhorska, si však zaumienil zničiť aj toto jedno z posledných opevnených bratrických táborov. Bratříci sa usilovali čo najdôkladnejšie opevniť Vyšehrad. Vystavali aj tri 3 bašty (pozorovateľne), aby sa nepriateľ nemohol nepozorovane dostať do blízkosti hradiska. Štefan Zápoľský sa však nedal odradiť a hľadal slabiny jeho obrany. Keď prišli pod Vyšehrad jednotky Michala Orsága a nasledovne aj Blažeja Magyara, bolo už rozhodnuté. Bratříci sa na čele s veliteľom Slováčkom úporne bránili, ale presila kráľovských jednotiek bola jednoznačná. V polovici júna 1462, keď začali obliehatelia rozoberať chatrné palisádové opevnenie, rozhodol sa Slováčko s celou svojou jazdeckou jednotkou preraziť. To sa mu aj podarilo a rozcválané kone rýchlo zmizli z dohľadu. V krátkom čase sa presunuli cez Turiec a Liptov a starou diaľkovou cestou dostali až pod múry Oravského hradu, kde ich prijal Peter Komorovský.²⁷ Stopy po Slováčkovi sa celkom strácajú. Ako veliteľ bol istotne

²⁷ NEUMAN, Tibor. *A Szapolyai Család Oklevéltára 1. Levelek és oklevelek (1458 – 1526)*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012, č. 31, s. 61.

zámožný a mohol si vybrať, či zostane v službách Petra Komorovského, alebo sa poberie do rodného kraja, kde však nemusel byť vládne prijatý. Ďalšou alternatívou mohol byť jeho trvalý pobyt v Poľskom kráľovstve.

Naše skúmanie možno zhrnúť do nasledujúcich konštatovaní. Zo zachovaných písomných prameňov je zrejmé, že už od druhej polovice 12. storočia existovali v povodí potoka Dršňa dve samostatné sídla s názvom Krnča. Väčšie z nich sa nachádzalo pod vrchom Tábor a bolo majetkom Diviackovcov. Menšie ležalo na pravostrannej nive dolného toku Dršne a až do roku 1298 bolo kráľovským majetkom. Výškový rozdiel medzi spomínanými sídlami a ich veľkosť sa premietli aj do ich pomenovaní. Diviackovská Krnča dostala prímene Horná a pôvodne hradský majetok dostal názov Malá Krnča. Rozlišovanie spomínaných sídlisk sa sťažilo v priebehu 15. storočia, keď sa Krnča ležiaca pod Táborom rozčlenila na dve samostatné časti a to na horný koniec, ktorý sa koncom 15. storočia nazýval aj Kutňa, resp. aj Horná Krnča. Nižšie ležiaca časť sa identifikovala ako Dolná Krnča. Zrazu vznikol problém s dvomi rovnomenými pomenovaniami nachádzajúcimi sa v nevelkej vzdialenosti od seba. Našťastie sa pôvodná Dolná, resp. Malá Krnča začala od konca 14. štrnásteho storočia podľa prezývky jedného z jej majiteľov (Straka) nazývať Strakova Ves, jednoslovne Stračina. Písomné pramene, najmä metačná listina z roku 1438, nám celkom jednoznačne lokalizujú Stračinu do priestoru dnešných Praznoviec a osadu Baštín, z čoho je jasné, že nemohla splynúť s dnešnou Krnčou, ako to tvrdí staršia historická spisba.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Maďarská akadémia vied. Zbierka stredovekých listín. Budapest. [MAV – RZ]

Magyar Nemzeti levéltár Budapest. Országos Levéltár. F. Diplomatikai Levéltár. [MNL OL DL]

Edície prameňov

MÁLYUSZ, Elemér, ed. *Zsigmondkori Oklevéltár IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, 780 s.

MARSINA, Richard, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1*. Bratislava: Academia Scientiarum Slovaca, 1971, 472 s. a 32 s. prílohy. [CDES I]

MARSINA, Richard, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie 2*. Bratislava: Archivum Capitalis Bratislaviensis 1987, 640 s. a 32. s. prílohy. [CDES II]

NEUMAN, Tibor, ed. *A Szapolyai Család Oklevéltára 1. Levelek és oklevelek (1458 – 1526)*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012, 592 s.

SEDLÁK, Vincent, ed. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Tomus I. Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca 1980, 672 s. [RDES I]

SEDLÁK, Vincent, ed. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Tomus II. Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca 1987, 640 s.

Literatúra

TOTH-SZABÓ, Pál. *A Cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest: Hornyánszky Viktor cs. és kir. Udvari könyvnyomdája, 1917, 474 s.

VARSÍK, Branislav. *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, 374 s.

Hussite and Brethren Invasions to the Territory of Slovakia in the Light of New Findings

In this study, we mainly deal with the situation in the territory of present-day western Slovakia in the first half of the 15th century. During the reign of Sigismund of Luxembourg, a part of the territory of the Kingdom of Hungary was occupied by the Hussites who cooperated with some local noble families. We verified how settlements in Horná Nitra (Krnča, Malá Krnča – Stračina in particular) developed and how the fates of local allies of the Hussites and Brethren (former Hussites soldiers in the Kingdom of Hungary) crystallized.

Keywords: Hussites and Brethren in the Kingdom of Hungary, Kingdom of Hungary, Slovakia, 15th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[0,77 AH]

LUKAČKA, Ján. Husitské a bratrícke výpravy na územie Slovenska v svetle nových zistení. In *Opus mixtum*. Historia nova 24. [online] Bratislava: Stimul, 2024, s. 20-29. Dostupné na: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino24.pdf>

Pramene k „velkému požiaru“ mestečka Púchov v roku 1779

Andrej Vašíček

Katastrofy a nešťastia sú súčasťou života ľudí. Ku katastrofickým pohromám dochádza v dôsledku prírodnej živelnej pohromy alebo antropogénneho zásahu. K pohromám s devastačným charakterom bezpochyby patria požiare. Tie narúšajú sídelnú štruktúru, nepriaznivo vplyvajú na fungovanie a rozvoj hospodárstva zasiahnutého miesta a jeho okolia a prinášajú mnohé zmeny do každodenného života nimi ohrozenej komunity. Fenomén požiarov sa počas raného novoveku nevyhol ani mestečku Púchov a v priebehu osemnásteho storočia postihol sídlo niekoľkokrát. V súčasnej historiografii možno badať čoraz väčší nárast záujmu o regionálne dejiny a skúmanie dejín každodennosti. Z mikrohistorického pohľadu sa však v oblasti púchovského regiónu problematike starších historických prameňov venuje historiografia len do istej miery, v rámci väčších celkov,¹ alebo sa v kontexte interpretácie historických prameňov viažucich sa k poznávaniu regionálnych dejín optikou každodennosti nezaoberajú vôbec.

Táto materiálová štúdia vznikla v záujme rozšíriť poznatky o požiaroch v minulosti a snahe poukázať na existenciu veľkého množstva historických prameňov čakajúcich stále na spracovanie a na možnosť ich využitia v hlbšom poznaní dejín púchovského regiónu.

Jedným z takýchto prameňov sú cirkevné knihy viažuce sa k fungovaniu určitého cirkevného obvodu (farnosť, dekanát atď.). Doteraz v literatúre neznámym prameňom opisujúcim požiar mestečka Púchov v roku 1779 je kniha cirkevných protokolov z druhej polovice osemnásteho storočia s názvom „*Prothocolum seu Liber Ecclesiae complectens decreta, quae sive a potestate Ecclesiastica, seu Politica emanarunt, et deservient, pro futura parochiarum directione ut ea quae in cineres abierunt, et a voraci flamma consumpta sunt, redintegrata videantur*“ nachádzajúca sa v púchovskej farnosti. Túto knihu založil vtedajší správca púchovskej rímskokatolíckej farnosti, farár Ladislav Selméczy. O autorovi cirkevných protokolov nevieme veľa. Ako farár Púchova pôsobil v rokoch 1759 – 1808. Pri nástupe do funkcie roku 1759 vykonával tiež funkciu administrátora farnosti Slopná,² v ktorej ho vystriedal

¹ Ide predovšetkým o monografie jednotlivých obcí Horného a Stredného Považia a regionálne zborníky. Z nich možno k danej téme vybrať JANAS, Karol a kol. *Púchov*. Púchov: Media s.r.o., 2006, 311 s.; ŠIŠMIŠ, Milan. *Trenčín. Vlastivedná monografia 1*. Bratislava: Vydavateľstvo Alfa, 1993, 382 s. K problematike požiarov najnovšie napríklad BADA, Michal a DUCHOŇOVÁ, Diana a kol. *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*. Bratislava: Igor Ilíř – Rádio Print, 2019, 556 s.

² Dnes obec Slopná, okres Považská Bystrica.

farár Ján Holly. V Púchove bol Selméczyho predchodcom Juraj Korček a nástupcom Juraj Tvrдый.³

Knihu Selméczy založil v snahe zachovať požiarom zničené záznamy „*zahrňajúce nariadenia vydané cirkevnou alebo svetskou mocou pre budúce vedenie farnosti*.“ Vyhodenie písomnosti okrem iného umožňuje skúmať a interpretovať vznik požiaru, jeho priebeh a rozsah spôsobených škôd vo farnosti a v mestečku. Časť knihy venujúca sa priebehu tejto katastrofickej pohrome ďalej obsahuje korešpondenciu púchovského farára Selméczyho s referendárom⁴ Viedenskej cisárskej kancelárie Jozefom Ťrménym⁵ (1741 – 1825), s úradníkmi Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady a so zemepánom Lednického panstva, pod ktoré mestečko Púchov patrilo, Jánom Nepomukom Gobertom d'Aspremont-Lynden und Reckheim⁶ (1732 – 1805).

Časť historického prameňa opisujúca požiar má silne emocionálny charakter sprevádzaný oslavou Božskej podstaty. Úctivosť možno badať v oslovovaní vyšších úradníckych funkcií, ako aj pri prosbách cisársko-kráľovských inštitúcií a adresovaných osôb. Ponížený tón v dobovej praxi vyplýval taktiež z hierarchického usporiadania spoločnosti (o to viac príznačnej v cirkevnej hierarchii). Selméczy však sentimentalitu schopne využíval aj v samotných listoch, ktoré obsahujú naliehavé prosby o pomoc pri rekonštrukcii zničenej farnosti. Správa o katastrofickej udalosti a prepisy uvedených listov s procesom riešenia pohromy sú v latinčine napísané celkovo na 11 stranách v knihe cirkevných protokolov. Štruktúra strán vzťahujúcich sa ku katastrofe zachováva určité pravidlá. Úvodná strana obsahuje predhovor, po ktorom nasledujú prepisy jednotlivých listov. Tie sú rozdelené do odstavcov, pričom každému z nich predchádza náležité oslovenie adresovanej osoby. Podobne je tomu pri konečnej pozdravnej formulke. Pred niektorými časťami korešpondencie sa nachádza objasňujúci odstavec viažuci sa k priebehu celkového procesu riešenia škodovej udalosti.

³ *Schematismus Venerabilis Cleri Diaecesis Nitriensis Pro Anno a Christi Nato MDCCCXXXVI*. Posonii, typis Haeredum Belnay, s 149.

⁴ Referendár má na starosti písomnú korešpondenciu a dokumenty určitého úradu alebo hodnostára (tajomník kancelárie). *Referendár*. In *Slovník slovenského jazyka*. III. P – R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963. 912 s.

⁵ Ťrméni, Jozef. In *Slovenský biografický slovník* (od roku 833 do roku 1990). Zväzok VI. T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 188-189. Ťrméni pôsobil ako uhorský stoličný a krajinský hodnostár a právnik. Bol poverený prípravou reformy Ratio educationis, činil sa v opravách verejnej infraštruktúry a vyjadroval sa k ekonomickým a právnym otázkam.

⁶ Príslušník Reckheimskej línie belgického rodu Aspremont-Lynden.

O požiari v roku 1779 z korešpondencie *Prothocolum seu Liber Ecclesiae*

Do predhovoru knihy zahrnul púchovský farár hlavnú myšlienku vedúcu ku vzniku jeho práce. Tou bola otázka rekonštrukcie požiarom zničenej farnosti a farských budov, prosba o finančnú pomoc pre uskutočnenie tejto nápravy a náhrada straty osobných vecí miestnych obyvateľov v dôsledku ničivej katastrofy. Priloženie korešpondencie do tejto knihy vyjadruje Selméczy nasledovne: „*Usiloval som sa tak aj v prípade Viedenskej vysokej kancelárie, ako to podrobnejšie vyplýva z predložených listov, ktoré som sa rozhodol zaradiť do tejto rozsiahlej knihy, aby ma postupom času niekto neobvinil alebo mi nevyčítal nejakú nedbanlivosť.*“⁷

List adresovaný viedenskému referendárovi Jozefovi Ťerménymu

Selméczy sa po katastrofickej pohrome obrátil s prosbou o pomoc na vyššie úradnícke inštalácie. Referendára Ťerményho v prvom liste informoval o nepriaznivej situácii, ktorá postihla púchovskú farnosť a mestečko Púchov. Škodovú udalosť považoval v živote mestečka za „*mimoriadnu a najťažšiu príhodu*“, a teda ju „*nebolo možné pokladať za obyčajný prípad, pre ktorý by boli stanovené milostivé kráľovské systematické opatrenia.*“ V tomto bode je kľúčové poznať postup Selméczyho konania. V rámci uhorskej štátnej správy sa mal obrátiť najprv na Kráľovskú miestodržiteľskú radu a Uhorskú dvorskú komoru. „*Vašu ctihodnú excelenciu by nemalo prekvapiť, že zatažený takouto ťarchou sa vydávam na túto nezvyčajnú a zdanlivo odvážnu cestu ... v rozpore s kráľovskými systematickými uzneseniami. ...pretože túto pohromu, ktorá nás všetkých tak hrozne postihla, treba považovať za strašnú a mimoriadnu, zo všetkých strán opradenú najvážnejšími okolnosťami.*“⁸

List s nalievavosťou odoslaný najvyššiemu viedenskému kancelárovi

Obsah druhého listu je z hľadiska informácií o samotnom požiari najdôležitejší. Znamenáva presný dátum, čas, smery šírenia požiaru a celkový dopad tejto pohromy na mestečko a jeho obyvateľov. „*Štvrtého septembra, presne na poludnie, keď sa ľudia zhromažďovali na obed, alebo ešte boli roztrúsení po poliach, totiž na mieste, (apud Pileatorem Augustanae confessioni) vypukol oheň. Poháňaný prudkým a pohlcujúcim vetrom zachvátil celú ulicu tak rýchlo, že ľudia si požiar všimli, až keď už horeli ich vlastné domy.*“⁹ Požiar zničil v priebehu pol hodiny 144 domov, vážne poškodil kostol, školu a zasiahol župný a zemepanský dom.

⁷ Rímskokatolícka farnosť Púchov, *Prothocolum seu Liber Ecclesiae*, s. [2]. (vlastné číslovanie strán prameňa autorom).

⁸ Rímskokatolícka farnosť Púchov, *Prothocolum seu Liber Ecclesiae*, s. [3].

⁹ Rímskokatolícka farnosť Púchov, *Prothocolum seu Liber Ecclesiae*, s. [4].

„...keď už úroda privezená z polí bola uskladnená v sýpkach, spustlo takmer celé mestečko Púchov.“ Ku katastrofickému rozsahu požiaru nepriaznivo prispieval aj aspekt smeru vanúch vetrov v doline¹⁰ a vznietenie obchodníckych skladov s potravinami a surovinami (medzi nimi múka, maslo, bravčová masť, tuk, olej a ďalšie). Škoda u obchodníkov tvorila 18 000 florénov. Peňažné straty farnosti činili 6 000 florénov, „...okrem toho [požiar zničil vo farnosti] vzácny a strieborný kalich, nedávno získaný na náklady nitrianskeho kanonika, podobne strieborný a pozlátený pohár na omývanie, ktorý sestra [farská gazdiná] starostlivo získala za 52 zlatých, a vzácné posvätné odevy, ako dalmatiky, klasuly¹¹ či iné kňazské rúcha a ornáty...“¹² a mnoho ďalších osobných vecí a predmetov z verejného majetku.

Korešpondencia grófa Joanna Goberta ab Aspremont Ljynden et Reckheim s referendárom Viedenskej kancelárie Jozefom Ŭrménym

Z doteraz uvedených listov si je možné všimnúť, že žiadosti púchovského farára adresované úradným inštanciam cisársko-kráľovského dvora sa zameriavali prevažne na možnosti finančnej pomoci. Odpoveď od Viedenskej dvorskej kancelárie však nebola farnosti adresovaná. Do procesu obnovy mestečka Púchov sa v tomto období (jeden a pol mesiaca po požari) zapojil aj samotný zemepán. Gróf Aspremont najskôr v krátkej správe informoval Selméczyho, že panský provizor pridelí na okamžitú opravu kostola drevo z miestnych lesov a akékoľvek ostatné stavebné činnosti v blízkosti kostola majú byť prerušené. Po tomto dokumente nasledovala správa referendárovi Jozefovi Ŭrménymu. V nej gróf stručne popísal situáciu a stav kostola a podobne ako farár, aj on žiadal o pomoc a „zmiernenie chudoby v mimoriadnej a neobyčajnej situácii.“ Selméczy sa však po neobdržaní odpovede obrátil na Uhorskú kráľovskú miestodržiteľskú radu.

¹⁰ Mestečko sa nachádza v doline na juhu ohraničenej riekou Váh a na severe horami. Matej Bel v kontexte pôsobenia vetrov uvádza, že v tejto lokalite vanú vetry severne od hôr, ale zároveň sa prevalia do doliny a vejú celým krajom aj pozdĺž Váhu. BEL, Matej. *Trenčianska stolica* / [Eds.]: TURÓCI, Martin a NAGY, Imrich. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013, s. 282.

¹¹ Dalmatika, kasula – omšové rúcha rímskokatolíckych kňazov. *Dalmatika*. In Historický slovník slovenského jazyka. A – J. Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=dalmatika&s=exact&c=eb84&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berno-lak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#qb_hssj> [2024-5-26]

¹² Rímskokatolícka farnosť Púchov, *Prothocolum seu Liber Ecclesiae*, s. [5].

Rozhodnutie Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady z 24. apríla 1780

Predstavitelia miestodržiteľskej rady (Juraj Fekete, František Skerlecz a Michal Presseker) rozhodli o neposkytnutí finančnej dotácie pre farnosť. Fakt, že gróf Aspremont poskytol na rekonštrukciu farských budov istú finančnú čiastku na opravu úradníci Miestodržiteľskej rady okomentovali nasledovne „...že by sa malo postupovať tak, aby sa aj s účasťou zemepána dohodlo o tejto veci s miestnym diecéznym predstaveným.“ Gróf Aspremont poskytol prostriedky na vybudovanie kamennej farskej budovy a zabezpečil kompetentných ľudí a všetky stavebné materiály na opravu farnosti. O konkrétnych krokoch a realizácii rekonštrukcie kostola, zvonov a veže sa však rokovalo v prítomnosti farského správcu (Selméczyho), prísažných a mestského richtára.

Výber z *Prothocolum seu Liber Ecclesiae*

Prepis latinského textu protokolov zachováva pôvodnú štruktúru prameňa. Pridrám sa formálneho členenia strán, odsekov na týchto stranách a interpunkcie. Ďalej zachovávam písanie veľkých litier podľa predlohy a rešpektujem prax pisára v otázke písania litery i/j a u/v v latinských slovách. Skratky uvedené v origináli rozpisujem pre zjednodušenie čitateľnosti a ďalšieho možného prekladu. Číslovky a číselné údaje zachovávam v pôvodnom skrátrenom tvare.

[1. strana]

Prothocolum seu liber Ecclesiae complectens decreta, quae sive a potestate Ecclesiastica, seu politica emanarunt, et deservient; pro futura parochorum directione, ut ea quae in cineres abierunt, et a voraci flamma consumpta sunt, redintegrata videantur.

[2. strana]

Sit itaque Principium desolata Ecclesia mea quam reaedificare, et ampliari omnimode volui. Et tam apud Excellentissimum Dominum Comitem Ioannem Goberthum ab Aspermonth de Lýnden, et Regheim tanquam Dominiorum Ledniczae, et Puchovii Haereditarium Dominum, et Ius Patronatus utrobique exercentem operosius egi, quam etiam apud Excelsam Cancellariam Viennensem, ut uberius patet ex Instantijs porrectis, quas per extensum Libro huic inserere placuit, ne per aliquos tractu temporis subsummar, et redarguar alicujus Negligentiae quasi indormiverim, et nullum Lapidem moverim prorestauranda Ecclesia Puchoviensi quam efundamentis erigendi optima occasio superveniente hacce incendijs fatalitate, porrecta est.

***Paria litterarum Illustrissimo Domino Josepho Ürmény
Referendario Viennensi exoratarum.***

***Illustrissime Domine Domine Referendarie
Domine et Patrone mihi Gratosissime Colendissime!***

Deplorandam meam, meaeque Ecclesiae plagam, qua extraordinario vereque funesto nuperno Puchoviensi incendio afflicti, et ad extremam desolationem, et calamitatem coniecti sumus, ad Augustissimum Thronum Regium, ad summam Ecclesiarum DEI Patronam via Excelsae Regio Hungarico Aulicae Cancellariae, ut desolatus filius ad Matrem Piissimam Majestatem Sacratissimam slens deduco. Et dissimulatam tantam meam meorumque jacturam rerumque omnium ad victum, et amictum pertinentium inopia ac nuditate, ea unice, qua ad Domum DEI reparandam, Cultusque Divini Decorem instaurandum, et congruam pro Parocho domum reaedificandam summe et praeprimis necessaria videbantur, haec inquam unice inter uberrimas Lachrymas, implorato etiam ad id Excelsae Cancellariae Patrocinio, supplex de genu exoro.

Neque mirum id Illustritati Vestrae videri debeat: quod ego, tanta aerumnarum mole pressus, hanc insolitam, ac nefors contra Systematicas Resolutiones Regias attentatam precum mearum viam ingrediar: id inquam mirum in me videri haud debet; nam casus iste, qui nos omnes tam dire afflixit, horribilis ac extraordinarius, et gravissimis circumstantiis undique vestitus censeri debet, ut adeo inter casus ordinarios, pro quibus solis Benignae illae Systematicae Resolutiones Regiae

[3. strana]

aeditae sunt, referri haud posse videatur; Praesertim cum et ipse Patronus Ecclesiae parem nostrae calamitatis vicem passus, tam grandi, insolitoque casui succurrere, tot meis, tot subditorum gemitibus opem ferre, tot nostras suasque gravissimas jacturas, et damna reparare non sufficiat. In hoc igitur tam insolito, ac extraordinario, et nobis aeque, ac Patrono comuni vulnere non supererat, aliud: quam extraordinariam quadam viam extraordinarium Maternae Caesareo Regia commiserationis remedium exornandum.

Ego quidem spem omnis Patrocinij, ac Protectionis mearum precum in sinum Illustrissimae Dominis Vestrae maxime refundo, et opportuna occasione respersam tot ploratibus instantiam meam ad Clementissimas Caesareo-Regias aures promoveri humillime supplico. Atque hac spe ita in potentissimo

Illustritatis Vestrae Patrocinio defixa confido suam Majestatem Sacratissimam hanc tantam nostram inopiam, et Mendicitatem Materne miseraturam, et ex medys, quae DEI

summi Liberalitate accepit Majestas Sacratissima, in monumentum ad Aras perrennatura ibidem sui Augustissimi Nominis modum subventionis sollicite exquisituram, ac in extremam desolationem, atque pauperiem praecipitatos medium relevandi clementissime ad inventuram; modo efficacissimum, et tanta calamitatum mole pressis necessarium Illustriatit Vestrae Patrocinium non desit. In cujus Altissimas Gratias, et Protectionem Commendatus in omni Veneratione, et perenni ad Aras memoria persisto

Illustrissimi Domini Domini Referendarj, Puchovj 4. 9bris 1779.

Servus Minimus, Ladislaus Selmeczy, Parochus Puchoviensis.

Copia Instantiae ad Excelsam Cancellariam Viennensem transmissa!

Excellentissime ac Illustrissime Domine Domine Comes et Cancellarie Domine Domine et Patrone Gratosissime Benignissime!

Tam insolito planeque extraordinario vulnere, quale mihi meaeque Ecclesiae funesto Puchoviensi incendio nuper inflictum est, non superest, quam extraordinariam quadamnam extraordinarium Maternae Caesareo-Regiae Commiserationis remedium exorandum. Neque viam ad id efficacioris video, quam

[4. strana]

quam Potentissimum Excelentiae Vestrae, Excelsaeque Cancellaria Patrocinium praevie implorando, humillimam hanc Instantiam meam, measque amarissimas Lachrymas ad Maternum Suae Majestatis Sacratissima sinum directe effundere. Nam quid secus agam cum et ipse Patronus Ecclesiae Excellentissimus Dominus Comes ab Aspermonth parem nostrae Calamitatis vicem passus, tam grandi insolitoque casui succurrere tot meis, tot subditorum gemitibus, totque nostris, ac suis jacturis opitulari non sufficiat, quid inquam agam nisi meam, meaeque Ecclesiae vastitatem, nuditatemque incessanter deplorem, et plorem coram Pjssima Augusta Matre, quae sola potest Lachrymas meas abstergere, et Domus DEI meamque nuditatem operire, ac reparare eam, quam nuperna horrenda flamma nobis intulit Vastitatem.

Causa porro tot Lachrymarum tantaeque meae, meorumque comuloracionis nuperum, ut praemisi, illudque extraordinarium incendium exstitit. Quarta nempe Septembris, ipsa meridiana hora hominibus ad prandium constitutis, aut per campos dilapsis apud Pileatorem Augustanae Confessioni ad dictum prima erupit flamma, quae inferiori

rapacissimo vento animata unam Plateam tam subito involvit, ut homines non prius incendium adverterint, quam suae ipsorum arsissent Domus.

Tum primum loci Capitaneus vicinum Domui suae tectum flammis correptum advertens, disploso sclopo homines ad plateas excivit mirantes, et horrentes non unam jam Plateam sed totum undique argere oppidum, ipsam adeo Ecclesiam, Parochiam, Comitansensem, ac Dominalem Domum, et quidquid ŷs inbercipitur, una quasi flamma involvi. Centum quadraginta quatuor Domus praeter Ecclesiam, Sacellum, Scholam, et aeditui aedem, praeter Horrea, et Cameras extra seriem Domorum positas, spatii dimidiae horae in favillam redactae sunt. Neque ullus defensae modus aderat; nam praeter rapidissimum ventum, horrorem cum igne circumferebat, undique ingens vis pirŷ pulveris apud Mercatores, et Capitaneum successive incensa. Adhaec autem plurimum damni, ac una periculi attulit, succensum Butŷrum, adeps, axundia, laridum, et oleum, quorum multi centenariŷ apud Mercatores in flammam teterimas eruperunt, et Maximam oppido attulerunt vastitatem tanto cum horrore omnium, ac periculo conjunctum, ut homines plus de vita salvanda quam tectis restingvendis solliciti esse debuerint.

Qvis jam modo damna percenseat, quae humanam pene fidem superare videntur, unus duntaxat Mercator ad octodecim millia damni sui deplorat. Taceo lachrymas reliquorum, meas tamen sororumque mearum dissimulare non possum; nam ita omnibus fortunae bonis exuti sumus, ut nihil ad victum, nihil ad amictum amplius supersit miseris.

Profecto vel solius sororis meae, quae plurimum necessitatibus desolatae Ecclesiae Meae succurrere constanter solebat, solius inquam

[5. strana]

ejus damnum ultra 6000 florenos se se effert. Nam praeter multa pretiosa pignora, quibus ea pecuniam suam apud varios jam nunc ad extremam, meaeque parem mendicitatem coniectos, investitam habuit, praeter haec inquam omnia multiplices sumptuosae sericeae vestes pro Ecclesŷs ut plurimum destinatae, et concervatae multus paratus lineus, multa clenodia, notabile argenti, stannique pondus non modo liques actum, sed et ita in busto hoc deperditum, ut nec vigesima ejus pars per exiguas confusiasque particulas sit reperta. Ad haec preciosus, ac per elegans argentens calix sumptibus cujusdam Canonici Nittriensis nuper comparatus, Poculum ablutionale perinde argenteum beneque inauratum per sororem meam florenis 52 curatum, Sacrae denique pretiosae vestes, ut pote Dalmaticae, Casulae, et alia hujusmodi sacerdotalia paramenta Magnis solius sororis meae inpendiis successive curata, et per ipsam in ade

Parochiali ut pote a periculo mucedinis ac furum securiore Loco vigilantissime, et mundissime asservata. Mei vero libri copiosi, non a pretio tantum, sed et praestantia multum aestimabiles, horologia, omnis interna, et externa suppelex, triplex rusticanus currus, Rheda, Armaria 5 recenter affabre curata, et quidquid frugalitas mea, per 22 denarios Parochialis Vitae meae annos mihi comparavit, omnes praeterea in horreo fruges, omnes, vestes, et quod maxime deplorandum ipsa Ecclesiae Matricula unicum ad praecavendas Neo-conversorum apostasias praesidium vorati flammae in pretiosum pabulum concesserunt.

Inopinus Incendij casus, et repentina flammae omnia involventis vehementia, omnem spem defensae sustulit, omnem exportandae vel tantillae rei modum eripuit, sola cistula Ecclesiae paucas Ejusdem Apochas complectens per nos liberata est quam flammae ereptam ad Ecclesiam jam undique flammis correptam cum sorore mea intulimus, et quia ignem in ipsam Ecclesiam interiorem se se insinuantem vidimus: vires omnes eo mox convertimus, ut cum alia non liceat, adimus Aras, et reliquum in sacristia Ecclesiae apparatus, reliquasque Sacras Vestes sumptibus peraeque sororis meae comparatas ab irrupente saepius nudique flamma defendamus.

Et istud unicum nobis afflictis, et vere miseris doloris nostri est Solatium: quod quamvis jam Aram, jam Sacristiam, jam fenestras, jam portas ignis invaserit, multique carbones per ipsum fornicis orificium pro respiraculo relictum continuo ad Ecclesiam magna vi depluerint: quad tamen adminiculo solius Benedictae Aquae, quam non modo vas in Sacristia plenum, sed et ad portas pendentia vascula repleta in Maximam Ecclesiae felicitatem erant,

[6. strana]

felici successu serpentem flammam ignemque ita ruentem opitulantem DEO restinxerimus.

Grave tam nobis ab ipso intolerabili calore, fumo, et igne in omnes partes se se insinuante discrimen vitae aderat: sed longe maximum aderat tum, dum campanae consumptis sustentaculis, ipsumque Ecclesiae tectum ingenti frugore, et impetu uno quasi ictu oculi supra fornicem conciderunt, tanta murorum, terraeque succussione, ut nos ad terram decussi conciderimus, neque tamen inter haec vitae discrimina Ecclesia egredi poteramus, propter flammam omnia vestibula impetentem, usque dum saevientis incedij vis deficiente pabulo deficere pariter accepisset.

Tandem igitur conservatis inter tot pericula Aris, deficiente inquam incendio, et simul deficiente nos jam Spiritu egredimur inter medias portas Caemeterij flammam egredimur de Ecclesia in Plateam, sed ad quas DEus bone! et ad quantas egredimur aerumnas, ad

quantas complorationes, ad quantas Miserias! videmus de tota Parochia, de omnibus rebus nostris nil nisi funestum bustum, *tristesque* favillas superesse. Ab nolo ego hic dolores mei, meorumque atrocitatem exprimere; debeo tamen fragilitatem meam confiteri: quod tanta miseriarum mole tam subito oppressas modum omnino solatj non invenerim, et hucdum aegre consolari possim, nam hÿens instat, et nudi sumus, familia cibum petit, et nihil est, quod famenti porrigamus. Non est inqvo vel ipsum tot aerumnis lassatum caput reclinemus. Omnia desunt desolatis, solis Lachrymis supra modum abundamus.

Nunc etiam inter uberrimas Lachrymas scribo, et in hac tam insolita, tam horrenda mea, et Ecclesiae clade, rerumque omnium vastitate, in his inquam tot aerumnis, ut filius ad Matrem Pientissimam Apostolicam Reginam summam Ecclesiarum DEI Patronam Majestatem Sacratissimam hac flebili instantia mea supplex recurro, spemque omnis Patrocinj, ac Protectionis precum suarum in sinum Excellentiae Vestrae ac totius Excelsae Cancellariae Regiae Hungarico Aulicae fidenter repono, et oro ut hanc ipsam humillimam Instantiam meam, Via Titulatae Excelsae Cancellariae ad Suam Majestatem Sacratissimam deducere piissimumque Ejus Maternum cor in preces meas inclinare, et tot meis ac Ecclesiae meae necessitatibus Maternam Augustam opem implorare gratiose dignetur.

Praecipuae vero eaeque summae, et in evitabiles meae, et Ecclesiae necessitates, in quibus Augustam opem flens exoro sequentes sunt: oro inquam 1mo Ecclesiam ipsam tanto Populo, post multiplicatum jam nunc per multas conversiones fidelium Numerum plane insufficientem, sed et hoc funesto incendio in Muris, et fornice multum labe factatum, et sissuris hiante, ac vel inde futuram instabilem ampliari, et qva parte stare potest consolidari.

2do -

[7. strana]

2do Eandem Ecclesiam, Turri, Campanis, horologio, et aliqva sacra suppellectili provideri. 3^{tio} aedificia ipsi Ecclesiae cincturae conjuncta, ut pote Xenodochium, Scholam, et aediculum aeditui a fornice Ecclesiae dimoveri, et pro erigendis ys alibi locum provideri. 4to fundum Parochialem nimisquam angustum, et multis constrictis cazis cum assiduo incendj periculo circum septum dilutari, ipsumque Parochiale aedificium secus aliunde irreparabile ex solidis Materialibus, a fundamentis erigi. Ista inquam ego tacita personae meae, ac meorum necessitate, et nuditate ista de genu flens exoro.

Dignetur ipsa Clementissima Augusta Mater hoc tam in solitum meum, et ecclesiae vulnus, hanc tantam rerum omnium jacturam, hanc extremam inopiam, ac Nuditatem

extraordinario quodam Materno affectu Miserari, et ex medijs, quae DEI summi liberalitate accepit Majestas Sacratissima, in Monumentum ad Aras perennaturi ibidem Sui Augustissimi Nominis modum subventionis Materne exquirere, ac in extremam desolationem atque paupertatem praecipitatos Medium relevandi clementissime adinvenire.

Et in finem istum ego potentissimum Excellentiae Vestrae totiusque Excelsae Regiae Hungarico-Aulicae Cancellariae Patrocinium, et necessariam precum mearum Protectionem, ac commendationem suppliciter imploro. Imploraturus etiam constanter ad Aras DEum pro Incolumitate, vel omnigena felicitate.

Excellentiae Vestrae

Minimus Capellanus
Ladislaus Selmečzy
Parochus Puchoviensis

Recursus iste ad altiores Instantias factus est ideo, eo quod ipsum Dominium terrestre eo Parochum inviaverit, ut ex Litteris eatenus ad eum datis clarum fit, quae etiam hic inducuntur.

Admodum Reverende Domine Paroche!

Die 7ma Currentis ad me datas rite percepi, annuique, ut Provisor ex Vicinioribus sylvis in tanto promptiorem Coopertionem Ecclesiae, Ligna assignet; ut aliquod contiguum sit Ecclesiae aedificium, id non erit admittendum, sed ut in Libero maneat, huic erit insistendum. Illustrissimo Domino Referendario Josepho Űrményi breviuscule missili

[8. strana]

conserem describenda Ecclesiae, sua, mea Damna, et quod in ea infelicitate saltem illa non fecerim, quae non poteram, tetigit nos manus Domini, sit Nomen Ejus Benedictum, oneribus non careo, in omnes Partes me extendere non possum, et si vellem, nec a me ultra, quam fecerim, praetendi potest, ut Filius ad Matrem pientissimam, Apostolicam Reginam, summam Ecclesiarum DEI Patronam Majestatem Sacratissimam Dominum Vestra Admodum Reverendissima humilimum recursum sumere cogitat, Patrocinium, Protectionem suarum Precum in sinum Illustrissimi Domini Referendarj reponit, oportuna occasione hac romovere supplicat; Majestati sacratissimae fusiori cum deductione sub Tutelatura comitis Cancellarj via Excelsiae Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae per Postam submisso suplici cum genuina circumstantiarum, ac Petiti Expressione, comiseratur Inopiae, ac mendicitatis, et ex Medijs, quae DEI summi

liberalitate accepit Majestas sacratissima, in monumentum ad Aras perennaturi ibidem sui Augustissimi Nominis, modum subventionis Materne exquirere, ac in extremam desolationem atque Pauperiem praecipitatos medium relevandi clementissime adinvenire, haud dedignetur; Posonium cum hac Instantia est praetereum dum; ibi sunt viri, ut nihil faciat Majestas Sacratissima in extraordinario, qualis et praesens casus, pro ordinarijs casibus scriptas systematicas resolutiones cito obvertentes, in suplici proinde Libello id erit per stringendum, quod iste fuerit horribilis extraordinarius casus, Vulnere nisi extraordinario commiserationis plasmate in restaurationem luctus Divini resanando, idque ut si ab hinc supplex Posonium Missus fuerit pro Sato ac opinione, in Libello ad augustissimam directo casus censi nequeat pro ordinario, sed considerari debeat, ut etiam inter extraordinarios, gravissimis circumstantijs Vestitus, nisi extraordinaria subventionem resanabilis. Atque his me in Pias Preces, etsacra Missa sacrificia commendo, et maneo

Admodum Reverendae Dominis Vestrae. obligatissimus servus Comes Ioannes Gobertus ab Aspermont Lÿnden et Reckheim. Viennae 19. octobris 1779.

Nulla tamen eatenus Resolutio Regia est subsecuta, in Dominum /: ut audire fuit:/ Terrestrem devolvere /:qui ad praelum sedent:/ cupientes cum ampla Iura in Hungaria et exteris etiam Provincijs possideat, ut non obstante tanta damnorum mole per Incendium sibi illata Ecclesiam Puchoviensem ex proprio reaedificet peculio. Vel maxime cum jus Patronatus ad eum pertineat, illudque privative ex clusis alijs compossessoribus exercent.

Quo circa nulla spe quoad erectionem Novae Ecclesiae affulgente ut Sua Majestas Sacratissima de sacrario suo quidpiam contribuat,

[9. strana]

prout firmiter nobis persvasum habuimus, noviter via instantiae humillimus recursus factus est ad Excelsum consilium Hungaricum Locumtenentiale Regium, ut saltem, oboculos posita tanta damnorum, qvia Dominium manent, clade, Parochialia aedificia ex Cassa Parochorum erigi et restaurari valeant. Huius Instantiae est tenor sequens:

***Sacratissima Caesaro-Regia, et Apostolica Majestas,
Domina, Domina Clementissima!***

Ab infelici, ac deplorando Anni praeteriti incendio, quod culpa profugio semet salvantis paris hominum, intra exiguum temporis spatium cum Ecclesia, Turri, Campanis,

Parochiali Residentia, et reliquis ad eam Spectantibus universis structuris, funditus existis, ultra 130 domos, praeter alia aedificia, cum jam ex Campis in Horrea fruges illatae erant, fere totum oppidum Pucho in Comitatu Trenchiniensi situm depavit, et in sterili solo degentes egenos meos Parochianos, ultra quam ad $\frac{M}{84}$ florenos damni fideli conscriptione mediante eruti censentes, huc non computato novo in reparationem impendio, uno quasi ictu in tam Magnam paupertatem praecipitavit, ut corrogato potissimi pane hucadusque miserrime misere vixerint, clementissime reminisci Matternitas Majestas Vestra Sacratissima dignabitur, qualis me, funditus exustum, nec quidquam rerum mearum salvare queuntem, sollicitudo incesserit, videndo afflictissimam extreme depauperatorum Parochianorum sortem, ac Ipsius quoque Dominij Terrestralis in tot partes, ut omnium desideria expleat, in sufficientiam, ut ex mille modis adeo acceptis quos Majestas Sacratissima, ut tot Regnorum, et Provinciarum domina, et fidelium subditorum suorum, maximi pauperum clementissima mater, possidet, in hoc in fausto Casu, in meos misellos Parochianos misericordes oculos pientissime convertere dignaretur, supplex recurrerim.

Prout eram indutus, ita mansi, et sic potissimum alij mecum, nec bolum panis, nec quo me recipiam, habui, Beneficentia Dominij Terrestralis ad scribere debeo, quod et subsistentiam, et ex domo ab incendio incolumiter remansa, translato ad vicinum Pagum aecomimico officiale, interimale Domicilium indeptus fuerim.

In tanta sui damnificatione, Dominium Terrestrale primas inter curas domus DEi illam rationem habuit, ut indilate cooperiatur, Turri Contra imbres communita nedum tamen ad priorem statum reducta.

Domus Parochialis, et reliquae ad eam spectantes structurae, hodie dum in bustis jacent, Dominalia complura aedificia reparationem deprecant: officialis emotus Domo, in qua interimaliter dego, ex nexu aecomimicae, sua habitatione eget: et Dominis Terrestrali, quod in multos, ad diversas partes, plura quam ab eo

[10. strana]

exigi poterant, suapte fecit, ne damnificati contribuentes dilabantur. Et Parochianis ad incitas redactis, ut ex clementissima circulari systematica resolutione, praetendi queat, manum Parochialibus structuris admoveant, sed si egeno, ec miserabili mendico, exigua Elemosina, maximo soleat esse salario: quid ab ignis voragine de pauperatis, Panem, ut vivant, sibi quaerere debentibus, spei in plures amos, mihi formem de Parochiae aedificio. Quare

In profundissima humilitate converto me ad sacros Majestatis Vestrae obtutus, ac velut a supremo Numine, plures, modos sibi concessos habenti Apostolicae Reginae,

Pauperum, Egenorum pientissime Matri, de genu supplico: non tam mei, ad Aras Domini pro Longaeva incolumitate, et felicissimo gubernio DEum orantis, quam desolatorum, inopum oppidanorum ex reflexione Parochianorum aedificiorum structuram ad durabilitatem in suo sumpta otius fieri, suam vestram clementissime ordinare haud dedignetur: Retributor erit DEus, qui larga alibi benedictione, piam hanc Elemosynam, fatali incendio depauperatis concessam, munificentissime compenabit. Praestolaturus optatam favorabilem resolutionem, emorior

Majestatis Vestrae Sacratissimae

Humillimus perpetuoque fidelis Capellanus, et subditus Ladislaus Selmeczy Parochus Puchoviensis.

Adquam Instantiam venit talis resolutio. 1641 Illustrissime Reverendissime!

Quoniam Ladislaus Selmeczy Parochus Puchoviensis tenore humillimae Instantiae huic advolutae, enorme, quod oppidum Puchov Commitatui huic Trenchiniensi Ingrematum ex Incendio expertum est damnum recensendo, vel ea ex ratione quod Dominium Terrestrale ad diversas Partes plura, quam ab eo exigi poterant, suapte fecissa constet, proexigendis Parochialibus aedificiis subsidium, quodpiam resolui peteret, Praeattactis Divisoris penes communicationem hujus Instantiae intimat consilium hoc Regium locumtenentiale; quataenus /:audito quoque Dominio Terrestrali negotium hocce concurrenter cum homine diaecesano ea ratione concertare, et de successu, atque effectu informare noverint, quo videlicet, et suprafato supplicanti provideatur; et cassa Parochorum multis alioqvin praegravata a praestandi hujusmodi subsidij onere sublevetur, comagis quod quavis quidem nunc dicta cassa pro sacriendis Ecclesiarum desolatarum in medio cum primis Aatholicorum, sitarum nullam aliunde opem sperare quentium, necessitatibus destinata habeatur in Praesenti nihilominus merito neque Dominium

[11. strana]

Terrestrale *neIque* ipsae praeattactae Parochiae Puchoviensis status ad praedictam classem referri valeat. Datum ex consilio Regio Locumtenentiali Hungarico Posony 24. Aprilis Anno 1780 celebrato.

Praeattarum DVestrarum

Benevolus ad officia Paratissimus Comes
Georgius Fekete, Franciscus Skerlec Michael Presseker.

Interim quod apud Altiores Instantias denegatum est, illud perficiendum ultronee gratanter assumpsit excellentissimus dominus comes Johannes Gobertus ab Aspermonth de Lÿnden et Regheim cujus impensis aedificium Parochiale in solidis muris proxime assurget laborem, et operas circa devectionem omnium praerequisitorum Materialium, ac circa ipsos etiam murarios parochianis Praestantibus.

Sed et respectu Ecclesiae cum tot damna novam exigere vetent tegendae, et in priori esse conservandae factae sunt ad meum humillimum postulatum, dispositiones congruae anno adhuc superiori, per Eundem Excellentissimum Dominum S.R.I. Comitem Joannem Goberthum ab Aspermonth, ut ex littera Ejusdem Excelentiae ad me data clare patet.

Admodum reverende Domine Paroche mihi colendissime!

De bustis Puchoviensibus relatione, respective precibus, via Vicariali ad me deductis, indoleo mihi Admodum Reverendae dominis vestrae, et quidam contingunt, ac Miseris innocentibus oppidanis, qui luriditate unius congregialis ominis, in hanc infelicem sortem praecepitati sunt, in qua fatalitate, percuperem omnibus, omniae esse, modo etiam vires adessent, sed et vivendum est, Familiam habeo, tot Busta in oppido Numero, nec oneribus careo, facto perversi hominis aliquot millia denaros in fumum abiverunt sunt hinc; in Idaeis, quas mihi proposui, retrudor ad aliquod superventuros Annos intardius tempus: In impraevisa hac fatalitate, ab recepta Provisorali relatione statim.

De Cooperienda Ecclesia, et mea Provisorali Domo, Disposui adhuc 14 currentis mensis, Illustrissimo ac reverendissimo Domino Episcopo Generali vicario sors ecclesiae, parochi, Parochiae recomendata est ad dioccesanam, et vacantium beneficiorum Cassam, unde unde aliquid exoperabile foret, cum primis via excelsi Regii locumtenentialis consilij a majestate sacratissima, ut vices efficaces inter ponerentur.

[12. strana]

De Restauratione Turris, Parochiae, et campanarum, in concursu provisoris, Fiscalis, et oppidanorum iudicum, ac iuratorem, agatur, ut modis; quo melior, et efficacior adinveniatur. Interea:

dispono apud provisorem castellani habitatio, usque Restaurationem parochialis domus accomodationi Admodum reverendae dominis vestra, et suorum tribuatur, et castellanus alibi quam expedientissime Dominus Provisor judicaverit, interim aliter

accomodetur, in hac infelicitate, non ut volumus, sed ut possumus, nos constringere debemus.

Emensurari Admodum reverendissimae Domini Vestrae ordino duodecim metretas Tritici, octodecim siliginis. Id quod in calamo mansit, nec petýt, per necessarium.

Servit meis, et extratenuta mea constitutis, ut lignis mei praecise Admodum Reverendam Donationem vestram provideant, hoc facere non possum, qvi sentit commodum, sentiat et onus, puto esse justum principium: mei administrarunt, jam duas orgias, ut ut fatalitas me tetigerit, sibi incumbentia, quos haec non tetigit, expleant, ego, mei, non erimus in observantia ultimi, justum animarum curatoris respectum habebimus.

Cataractarum supra oppidum ab autumnno per hýemem ponendarum Provisoratui inposita est cura. Et ita praecibus suis exhaustis, me in pias preces cum meis identidem commendo, et maneo.

Admodum Reverendae Donationis Vestrae

obligatissimus Servus

Comes Joannes Gobertus ab Aspermonth Lýnden et Reckheim

Viennae 27 7bris 1779

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Rímskokatolícka farnosť Púchov, *Prothocolum seu liber Ecclesiae complectens decreta, quae sive a potestate Ecclesiastica, seu politica emanarunt, et deservient; pro futura parochorum directione, ut ea quae in cineres abierunt, et a voraci flamma consumpta sunt, redintegrata videantur*. Nepaginované.

Pramene a edície prameňov

BEL, Matej. *Trenčianska stolica* / [Eds.]: TURÓCI, Martin a NAGY, Imrich. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013. 448 s. (Zlatý fond) [Latinský text pripravili na vydanie Mgr. László Glück (Maďarská akadémia vied), doc. Zoltán Gúzszy, PhD (Univerzita v Pátkostolí/Pécs), Gergely Tóth, PhD (Maďarská akadémia vied).] ISBN 9788097078058.

Schematismus Venerabilis Cleri Diaecesis Nittriensis Pro Anno a Christi Nato MDCCCXXXVI. Posonii, typis Haeredum Belnay, 168 s. Dostupné na: <<https://www.knihydominikani.sk/cas/schni/1820/1836.pdf>> [2024-05-26]

Literatúra

BADA, Michal a DUCHOŇOVÁ, Diana a kol. *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*. Bratislava: Igor Ilif – Rádio Print, 2019, 556 s., ISBN 978-80-89867-05-9.

Historický slovník slovenského jazyka. A – J. Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991, 535 s. ISBN 80-224-0228-1. Dostupné na: <<https://www.juls.savba.sk/hssj.html>> [2024-05-26]

Slovenský biografický slovník. Zväzok VI. T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994. 660 s. ISBN 80-7090-111-X.

Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963. 912 s. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html> [2024-05-26]

Sources to the "Great Fire" in Púchov in 1779

This study focuses on the devastating fire in the town of Púchov in 1779 which, in addition to the loss of life and property, resulted in the destruction of 144 houses, a Roman Catholic church, a parish building, a landowner's house, and many other administrative or public buildings. A book of church protocols of the Púchov Roman Catholic parish from the second half of the 18th century, previously unknown in the literature, contains the correspondence between Púchov parish priest Ladislav Selméczy and official royal authorities. These documents record the time of the fire, its spread, the damage and losses it caused, as well as a progress of parish- and town-related reconstructions. Thus, the documents provide useful information on factors that were affecting and constituting everyday life in Púchov during the early modern period.

Keywords: Púchov, fire, natural disasters, 1779, ecclesiastical records, Ladislav Selméczy

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[1,13 AH]

VAŠÍČEK, Andrej. Pramene k „velkému požiaru“ mestečka Púchov v roku 1779. In *Opus mixtum*. Historia nova 24. [online] Bratislava: Stimul, 2024, s. 30-46. Dostupné na:
<https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino24.pdf>

On the Issue of Modern Nation Formation (1780 – 1849) in the Slovak Context

Peter Podolan

Numerous works have already been published concerning the topic of nationalism and national movements during the period of the formation of modern nations. This number is so enormous that it can actually complicate an effort to grasp the topic as such. Thus this paper aims to outline only some essential comments on the subject and a selection of recommended and quoted literature is not comprehensive; it has been chosen to provide a concise overview to illustrate respective issues or theses.

Since there is a term “modern nation”, it implies that there must have been some “unmodern”, old nation which must have preceded this new concept.¹ Since the very beginnings of the history of humans, several concepts of social identity have been used. During the long period starting in the Middle Ages, identity had been formed by three attributes, or affiliations in particular – affiliation to particular estates, religion (confession), and region which naturally meant also a division within the society. In terms of the estates, as it was the sole holder of political rights, nobility represented the top of the hierarchy; with peasant communities being at the bottom of the imaginary ranking. Town communities somewhat reflected this general social stratification, though on a smaller scale, ranging from privileged burghers to town poverty. In the system of estates, there was basically no option to penetrate the barriers between individual estates, except for clergy and, later on, the lay intelligentsia. A member of any social layer could formally attain the same status as the rest of the clergy after having joined this estate; yet, there was a strong hierarchy in effect as well. On the other hand, a career in the clergy could represent an example of true equality. Typically, a man from a peasant background could become a priest, and although only rarely succeeded in becoming an abbot or archbishop, it was still an advancement within the social hierarchy.

Religious or confessional affiliation also represented a strong barrier, as these were considered to be connected with certain patterns in behaviour. Strictly defined groups tended to be hostile towards each other, which applied not only to the approach of Christianity towards Islam or Judaism in the macro-region of Central and South-Eastern Europe but also to conflicts among other Christian confessions. While the Reformation and Counter-Reformation had established the conflict on a theological basis, the civil war in the 17th

¹ Cfr. HROCH, Miroslav. *Národy na rozhraní věku. Príspevok z konferencie Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova? v Prahe, 2005, p. 1. [online] Available online: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/m/MK1_CFSyroch.pdf> [2024-05-09]*

century Kingdom of Hungary was disguised as a fight for the freedom of confession/freedom of worship.

The regional affiliations kept influencing the whole society, as it included both affiliation to a state and to an administrative unit related to a particular noble house. For example, first, there was only one group of the nobility, without any further ethnic distinction; ethnicity played no role in terms of any collective identity. Subsequently, under the specific circumstances of the 17th and 18th century, there was an ongoing battle concerning the character of the nationality of the Kingdom of Hungary where the Magyar nature formally asserted itself.² This development later defined attitudes of the ethnically Slovak nobility, which was existentially bound to the concept of Hungarian nobility or more precisely “the nobility of the Kingdom of Hungary”.³ In contrast to Croatian nobility which had been connected to the tradition of the Croatian kingdom, the present-day Slovakia area was an integral part of the Kingdom of Hungary; thus, there was no administrative nor territorial framework that would enable any independent self-identification in case of the Slovak nobility. The nobility cultivated a specific patriotism (national consciousness/idea/concept), standing over any ethnic affiliation; in terms of the already used terminology of so-called land (*zemský* in Czech) patriotism, which was above any ethnic principle.⁴ Such a form of patriotism highlighted celebrating a shared homeland and focused on making it thrive; it functioned mostly in terms of interest in homeland studies. Even though ethnicity was no decisive factor in this respect, it was still possible to develop interest in regional (thus ethnic) features and further nurture them. For instance, certain institutions as academies or museums were established (originally in this non-national, patriotic sense), including the Hungarian National Museum (Magyar Nemzeti Múzeum) (1802), Moravian Museum (Kaiser-Franz-Museum, Moravské zemské muzeum) (1817) or Czech National Museum (České vlastenské muzeum, Národní muzeum) (1818).⁵ As the area of present-day Slovakia constituted no independent land but belonged to the Kingdom of Hungary, some Slovaks felt allegiance to the Hungarian “land” patriotism. Naturally, they refused its later

² The concept of nobility was always related to a certain state entity. Thus, there was no Magyar, Slovak, nor Croatian nobility as far as ethnicity was concerned. The ethnicity is to be perceived as another layer of identity. See also footnote 9.

³ See also footnote 9.

⁴ MISKOLCZY, Ambrus. Povedomie Hungarus v 19. storochí. In *Historický časopis*, 2011, vol. 59, nr. 2, pp. 229-235; RAB, Irén. 'Hungarus' Consciousness – The Cultural Identity of Ethnicities Living in Hungary in the 18th Century. In *Kaleidoscope. Journal of History of Culture, Science and Medicine*, 2016, vol. 6, nr. 12, passim; MAXWELL, Alexander. Multiple Nationalism: National Concepts in Nineteenth-Century Hungary and Benedict Anderson's “Imagined Communities”. In *Nationalism and Ethnic Politics*, 2005, vol. 11, pp. 387-388; KOWALSKÁ, Eva. Patriotizmus a národné vedomie v osvietenstve. In *Slovenská literatúra*, 2004, vol. 51, nr. 4, pp. 255-258.

⁵ SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka, 2001, passim.

nationalization and transformation in the strongly Magyar fashion, once the patriotism changed into modern nationalism. For both Czech and Magyar national movements, the involvement of the nobility represented a significant advantage in economic and political terms; an advantage that the Slovak national movement certainly lacked.

The state citizenship pertaining to the Kingdom of Hungary was influencing the unprivileged population as well. All representatives of the Slovak national movement considered the Kingdom of Hungary being their natural homeland and their intentions to violate this bond were related only to very specific situations when the overall country framework did not represent an acceptable environment where Slovak national existence could develop.

Apart from this glance from the inside, we may discuss some external views; from abroad, although in somewhat simplified logic, all the Kingdom of Hungary inhabitants were considered Hungarian citizens.⁶ In addition, the state-nation concept, widespread in Western Europe, had been applied, even though it did not correspond with the specifics of the Kingdom of Hungary.⁷

The regional aspect concerned – although from quite a different perspective – a major part of the Kingdom of Hungary population; namely, peasantry, as this group and their type of employment were characterized by a low level of mobility. Thus, the population was mainly concentrated in small regions, usually only their native villages, plus some places of local markets or fairs.⁸ There was no way for peasants to abandon their fields and livestock and this way of living was further enhanced by the system of serfdom and its persisting tradition even after the system itself had been abolished. Besides, these enclosed communities were rarely influenced by any modernization efforts. It is a paradox but the peasants constituted the most conservative social layer – together with the nobility. As the road network in the Kingdom of Hungary was rather weak, the news did not spread easily even at shorter distances.

Once the territorial integrity of the Kingdom of Hungary was restored in the 18th century, the Slovaks ceased to be a dominant ethnic group. However, if this had turned out differently, the Magyar national movement would have probably developed the same way as the Serbian movement did: within the Ottoman Empire.

⁶ Cfr. MAXWELL, Alexander. Magyarization, language planning, and Whorf: The word *Uhor* as a case study in Linguistic Relativism. In *Multilingua*, 2004, vol. 23, pp. 322-328.

⁷ Cfr. HANUŠ, Jiří et HLOUŠEK, Vít. *Předminulé století. Evropa v politice a kultuře 19. století*. Brno: Masarykova univerzita – Books & pipes, 2019, pp. 61-71,76; Mesároš, 1995, pp. 640-642.

⁸ Cfr. CORBIN, Alain. *Na stopě neznámému. Znovunalezený svět Louise-Francoise Piganota 1798–1876*. Praha: Argo, 2006, pp. 17-55.

Although three essential affiliations since the medieval times have already been outlined, there actually was some ethnic affiliation, namely the one represented by the term *gens* (house or tribe). Externally, this *gens* manifested itself by the use of a particular language or a way of life. Despite the insignificant role of ethnicity at that time, many fierce conflicts even in the Middle Ages had not been motivated only by various political and economic interests but to a certain extent, had had also some ethnic background. Even at the times of the national movements, multiple identities were perceived as non-controversial. Only with a growing adherence to national ideology, this perception was narrowed down to one's own national identity and state affiliation identity.⁹ The creed of Ján Papánek, who was of a noble origin and as a priest operated in the Croatian milieu, serves as a good example of an explanation in this respect: “*In fact, my homeland is not where I was born but where I live. I do not deny having been born a Slovak, but you shall know I am a German by upbringing, a Hungarian by my noble origin, and now, by my position as a priest, an Illyrian. Thus, do not wonder, my dear and kind reader!*”¹⁰ Or as Matej Bel allegedly declared in terms of identity he was „*Lingua Slavus, natione Hungarus, eruditione Germanus*“; in other words, a Slovak (Slav) by the language, a Hungarian by the nationality and a German by education.¹¹ In the case of people of Slavic origin, this identity was further specified as Slovak, Czech, Croatian, or other Slavic identity. Despite having defined himself consciously as a Slovak, even Ľudovít Štúr considered himself a Hungarian (Uhor)¹² as far as his

⁹ The above mentioned examples also confirm that Slovak authors clearly distinguished between the “citizen-like affiliation” to the Kingdom of Hungary, described by interethnic term *Uhor* (Hungarian) and the affiliation to the nation or ethnonym (also *auto-appellativum*), which referred to “ethnic Hungarians” – a term *Madár* (Magyar). Therefore, this text uses both terms in order to differentiate relevant meanings properly. However, even though such differentiation has been used by the Slovak authors since the 18th century onwards, there have been certain exceptions when the word *Uhor* (*Uher*) has been perceived as an ethnonym. On the other hand, the context should almost always provide hints to each meaning. Cfr. „*Magyar est le mot ethnique, Hongrois le mot politique.*“ TOURTZER, H[élène]. *Louis Stúr et L'idée de l'indépendance slovaque (1815-1856)*. Paris: Cahors & Alençon, 1913, p. VI; MAXWELL, Magyarization, language planning, passim.

¹⁰ „*Minus, quia Patriae indiscretus amator forem; non enim ubi nascor, sed ubi pascor Patria mihi est. Non ego me nativitate Slavum, sed noveris educatione Germanum, nobilitate Hungarum, actuali officio curae animarum Illyrum esse. Quare define mirari Candide, Benevole Lector!*“ PAPÁNEK, Juraj. *Historia Gentis Slavae. Prvé dejiny slovenského národa*. [1780] Bratislava: Perfekt, 2018, pp. 3; 397.

¹¹ SPIRITZA, Juraj et FECHNER, Jörg-Ulrich. Pamätníky slovenských posesorov v Nemecku. In *Slovenská archivistika*, 2009, vol. 45, nr. 2, pp. 122; TIBENSKÝ, Ján. *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava: Tatran, 1984, pp. 207-212; TIBENSKÝ, Ján. Matej Bel a uhorské národy. In TIBENSKÝ, Ján, ed. *Matej Bel. Doba, život, dielo*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987, pp. 355-363.

¹² See also footnote 9.

citizenship was concerned: „... *I have always declared myself being a Hungarian (Uhor), yet never a Magyar (Maďar)... as this would not be aligned with that basic fact that I am a native Slovak.*“¹³

To define a nation or an ethnic group means to outline the features that would be typical for that particular group. Many societies defined themselves exactly by following these criteria. General definitions further aim to create some umbrella groups of features which vary significantly as any attribute or idea may serve as a basis for differentiation.

The first definitions of a nation emerged as early as in the Antiquity. Herodotus' description of Greeks being a consanguineous society sharing the language, religion (deities and sacrifices), and manners (way of life), is the best known amongst these definitions. It is to be perceived as a definition of an ethnic nation since religious affiliation often constituted one of the differentiating points. The Roman Empire later grasped the concept of a state nation, particularly once the realm afforded Roman citizenship generally to almost all its people. To simplify the matter, the society shared the same citizenship, and acknowledgment of the central government and the imperial cult.

This concept emerged as an inevitable consequence of ethnic diversity; however, it rather represented a parallel structure to some other group identities. Medieval perception of the term “nation” was territorial and political; this approach persisted until the 19th century. Estates-wise, the nation concerned only the upper social layers; those that represented the state, and wielded the political power: the nobility. Therefore, Kingdom of Hungary's *natio hungarica* may be fully identified with the Hungarian nobility. Simultaneously, there were estates-, religion- and region-based identities, functioning in the Middle Ages, together with a division based on the ethnic (linguistic) principle (*gens*). A fundamental shift in the perception of the term “nation” occurred in the 17th and then in the 18th century in particular, as the terms *gens* and *natio* were being used rather interchangeably. For instance, Matej Bel understood *natio* as a state-related society. In the Kingdom of Hungary, he recognized national societies as they exist now (Magyars, Germans, Slovaks, Croats, Serbians, Rusyns and Romanians). He even went as far as acknowledging their nation-like attributes: territory, language, religion, culture (manners, customs, type of clothing), and state tradition. Ethnicity-wise, Bel promoted equality. However, he also applied the umbrella term *gens hungarica* uniting the Kingdom of Hungary's population politically, while maintaining their individual social, confessional and national affiliations. Similarly, Ján Baltazár Magin distinguished *natio hungarica*, *germanica*, and *slavica* in the Kingdom of

¹³ ŠTÚR, Ľudovít. *Potrebná oprava*. [online] Available online: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1278/Stur_Obranne-boje/2> [2024-05-09]; see also Pravolub Rokošan [ŠTÚR, Ľudovít]. *Ze Slowenska*. In *Kwěty*, 1839, vol. 6, Příloha ke Kwětům (24. 1. 1839), pp. 7-8.

Hungary, in terms of ethnic units as well as *natio hungarica* in terms of an organized state society, or even the state itself.¹⁴ Adam František Kollár also perceived the term *Uhri* (*Ungari*) as related to the state.¹⁵ A civil concept introduced by Joseph Sonnenfels became also particularly influential.¹⁶ In addition, a German term *Volk*, epitomizing an ethnic group, became prominent in the 19th century.

As the term “nation” was used to label a tribe or some ethnic group; to describe historical patterns and definitions as well as regional differences, it was applied with a significantly differently perceived content which has been generating various problems that have caused many complications while trying to grasp the topic of “nations”. This paper does not aim to assess the legitimacy of the nation as a construct, as historiography should follow a contemporary definition of the nation. “Modern nation formation” is being currently almost completely replaced by an older expression “national revival” and is usually understood as its synonym, with a neutral background.¹⁷ However, the period of the modern nation formation covers a rather long time interval. Once the term itself has been specified, several options to delimit the timeline emerge. The most prominent one is the period of the so-called “long 19th century”; for instance, the formation of the modern Slovak nation was finalized only as late as the 1920s (once the Czechoslovak Republic had been established), since the situation in the late 19th century had been in this respect unfavourable. Once the formation process had been completed, the society, identifying itself on the basis of ethnicity, language, or state-civil affiliation, emerged. There was a primary assumption of equality amongst its individual members who were to communicate together within both national and state frameworks. In contrast, it is more complicated to outline when the formation actually started. If we are to accept the modern definition of the nation, the beginning should be placed sometime in the 1810s or rather 1820s. On the other hand, the 19th century represented only a climax to the process that had commenced in the 18th century, with certain phenomena having arisen as early as the 17th century. However, such delimitation brings forth other issues with the content homogeneity of the term “nation”.

¹⁴ TIBENSKÝ, Ján. Ideológia slovenskej feudálnej národnosti pred národným obrozením. In *Slováci a ich národný vývin. Sborník materiálov z V. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici*. 2nd edition. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, pp. 104-105. VYVÍJALOVÁ, Mária. Formovanie ideológie národnej rovnoprávnosti Slovákov v 18. storočí. In *Historický časopis*, 1981, vol. 29, nr. 3, pp. 385-386.

¹⁵ VYVÍJALOVÁ, Formovanie ideológie, pp. 391.

¹⁶ ŠTAIF, Jiří. *Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích (1770–1918)*. Praha: Argo, 2020, pp. 31-32, 47-48.

¹⁷ Cfr. BUTVIN, Jozef. Problematika slovenského národného obrozenia. In *Slováci a ich národný vývin. Sborník materiálov z V. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici*. 2nd edition. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, pp. 115, 117.

The national revival is to be perceived as a period of the modern nations forming in the early 19th century. The paper works with this traditional terminology, which may be imperfect, yet provides clear time delimitation, and any issues that may be related to this time delimitation emerge only once the term is interpreted within an extended framework – when perceived in the context of the period when modern nations were created, it blends with the term “modern nation formation”. The term was actually coined by some authors in the late 19th century as a label for previous periods and activities of their predecessors, and it is based on a contemporary perception of a nation as an “eternal” entity. National movement activities in the first half of the 19th century were supposed to represent a symbolic awakening of a previously sleeping nation. Thus the term “nation awakeners” or revivalists. For their often very intense perception of nation-related issues, these might sometimes have been called “nationalists”, although they would have preferred the term “patriots” undoubtedly. “Revival” managed to assert itself against such names as *rebirth*, *renaissance*, or *resurrection* as it contained a certain aspect of continuity. Although all the above-mentioned options evoked a basic Christological motif of the resurrection on a symbolic level, the admitted (albeit temporary) death of the nation posed a problem. The revival represented a change while still preserving the continuity (budding branchlets on the trunk of a tree). Therefore this term took root also in Slovak historiography.¹⁸ As P. J. Šafárik put it poetically: “*Slavic nations have awoken, have realized how deep their roots are; with a new generation a new power always blossoms; what was deceased, springs to action. Drowsiness is gone; but life, the life must follow: however, who can guess what kind of life it is?*”¹⁹

A shift to the model of a modern nation was a result of a sum of pre-conditions or factors that had been correlating at almost the same time. Not all of these were inevitable for the process to take place; however, when some were absent, the development turned out to be unbalanced in certain spheres.²⁰

The first pre-condition was a so-called ethnic identity; a distinction based on the linguistic and cultural framework mainly. This ethnic identity represented the base for applying the differentiating scheme *we – they*. In this respect, it was essential that a certain constituted pre-modern identity had already existed, at least in some parameters, for instance, the above-mentioned patriotism in the Kingdom of Hungary. A specific perception of the patriotism at the time of the Enlightenment was a factor in this respect as well. Both of these concepts were rather “super-ethnic”, besides, the patriotism at the times of the

¹⁸ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978, pp. 147-148.

¹⁹ Pavel Jozef Šafárik to František Palacký, April 22th, 1817. NOVÁČEK, J[aromír]. V[o]jtěch]. *Františka Palackého korrespondence a zápisky. II. Korespondence z let 1812–1826*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, p. 13.

²⁰ REZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa. (Evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha: Triton, 2003, p. 40-82.

Enlightenment came across as rather cosmopolitan, thus being in stark contrast to later nationalistic interpretation of the term. While developing the homeland as well as scientific interest in this entity, representatives of this movement were also cultivating and refining various regional distinctions, among others, national characteristics and specifics. Subsequently, even duller descriptions or historical information represented a breeding ground for differentiation on a national base.

For a new identity to emerge, it was inevitable for old identities to perish or at least, weaken. In the Kingdom of Hungary, old ways started changing only slowly, therefore the new and old identities co-existed almost all the time. In the intellectual milieu, modern ideas, coming mostly from Western Europe, developed and got established rather quickly. In general, there was a strong motif of modernization: in terms of upholding new ideologies, breakthroughs of technical possibilities, or communication options.²¹ However, these new features were gaining ground in practice only slowly.

The system of estates had been strongly disrupted by the Enlightenment with its emphasis on natural equality among all people, later effectuated by the French Revolution.²² Moreover, Joseph II's *Serfdom Patent* as well as liberal programmes launched by the members of noble intelligentsia played a significant role in this process. On the other hand, differences between respective estates persisted, also due to various social and economic issues.

The *Patent of Toleration*, also by Joseph II, assisted in solving some controversies among confessions;²³ however, the non-catholic confessions were made equal to the Catholics only as late as 1848. On the other hand, interconfessional tolerance resulted, beyond any doubt, in cooperation, which turned out to be essential in the revivalist activities of confessionally divided Slovaks. Gradually and slowly, religion became a private sphere topic and lost its relevance in how the nation was being perceived.²⁴ Modernization in way of thinking caused an overall weakening of superstition which certainly affected the way how the religion itself was being perceived.

²¹ Cfr. HANUŠ et HLOUŠEK, *Předminulé století*, p. 29.

²² MEJDŘICKÁ, Květa. *Listy ze stromu svobody*. Praha: Mladá fronta, 1989, pp. 76-102, 117-142, 266-276; ŠIMONČIČ, Jozef. *Ohlasy francúzskej revolúcie na Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, pp. 27f, passim; FERENČUHOVÁ, Bohumila. *Myšlienky francúzskej revolúcie a slovenské národnoemancipačné hnutie*. In *Historický časopis*, 1990, vol. 38, nr. 6, passim.

²³ In more detail MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva. *Patent zvaný Toleranční*. 2nd edition. Neratovice: Verbum publishing, 2013, pp. 42-48; ŠTAIF, *Modernizace*, pp. 38-40.

²⁴ ČIČAJ, Viliam. *Kultúrny a spoločenský rozmer osvietenstva na Slovensku v 18. storočí*. In *Historické štúdie*, 1998, vol. 39, p. 111; HANUŠ et HLOUŠEK, *Předminulé století*, pp. 41-56; RAPANT, Daniel. *Vývoj slovenskej národnej pospolitosti*. In *Historický sborník. Odborný časopis Matice slovenskej*, 1946, vol. 4, p. 268.

The regional affiliation was being disrupted by widened possibilities to move around and to communicate. These two factors contributed to the serfdom abolition process, technical modernization, long distance road construction, post-service development; bridges, and later also railways and steamship constructions. Technical means made crossing the regional barriers easier; thanks to new possibilities, people could move about with fewer difficulties and information could also be transferred more quickly. Traditional regional isolation was shattered which enabled ideas to spread on a higher level. However, this development was frequently quite slow and accelerated only on a local scale.

The change of the old order, which was a transition from feudalism to capitalism, is to be understood as a gradual weakening of the political, power, and economic monopoly the nobility had previously held. On the other hand, the importance of the bourgeoisie, a class of entrepreneurs, was on the rise. Once again, this process proceeded only very gradually in the Kingdom of Hungary, which was also falling behind the western part of the Habsburg monarchy.

Romanticism as a principal ideology of the period became one of the very specific prerequisites in this respect;²⁵ with its perception of reality as well as characteristic irrationalism, Romanticism enhanced the sense of belonging to some nation. Simultaneously, it called for defending the nation at any cost, thus defining various national attributes, including shared culture, language, or history. The Romanticism loosened critical approach in science (for instance in historiography), thus enabling their efficient use in battles for the nation. While outlining the time line of the national revivals, the terms as “stages” or “generations” are usually used. The term *generations* appears to be a more apt label as the stage rather evokes some evolutionary development that does not correspond to the actual reality. Later generations are not necessarily characterized by some higher quality level; it is only the historical interpretation that prefers chronological or serial interpretation in order to ensure better comprehensibility. Naturally, time is of some essence here, as each decade had its own dynamics; its own external and internal social factors. Although each generation dominated only for a particular and rather short time, some generations were, mainly in the 19th century, active simultaneously which might have meant both welcomed cooperation and inspiration, but also controversies due to differing ideologies or activities strategies.

These generations were heterogeneous groups, sometimes consisting only of a very small number of active participants. Their date of birth, or in other words, generation affiliation was not necessarily the sole determinant; identification with a certain ideology or

²⁵ See HANUŠ et HLOUŠEK, *Předminulé století*, pp. 20f; MISKOLCZY, *Povedomie Hungarus*, p. 231; HANZAL, Josef. *Od baroka k romantizmu. K zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987, pp. 193-206.

programme had turned out to be even more decisive factors. Thus members of a specific generation could be older or a bit younger; their opinions might also have varied from one personality to another. Some individuals, however, could not identify themselves with the majority and thus kept the distance from their generation movement. Those who had never produced any significant opinion shift, fall under a category one may label “intergenerations”. Their views were generally veering between the opinions of preceding and succeeding generations. The affiliation to a confession played a specific role in this respect as various confessional sub-groups could have operated separately, cooperated together or one of the sub-groups could have dominated the rest.

In the Slovak milieu, within the Hungarian framework, there are several generations to take into consideration: the generation of the Enlightenment (that actually does not fall under the category of modern nation formation, or at least did not target this goal), generation of Bohuslav Tablic and Juraj Palkovič, Panslavic generation (“Všeslavia”, generation of J. Kollár, P. J. Šafárik, Martin Hamuljak or Ján Hollý), intergeneration of Karol Kuzmány and Štúr’s generation. This division represents differentiation on the basis of progressive features in order to present the simplest interpretation possible; in other words, to shed some light on a rather complicated situation.

In the periodization of the modern nation formation, a three-stage scheme of a national movement of ethnic non-dominant nations has been used until now (not to be confused with the above-mentioned stages: generations). This scheme was being refined for a couple of decades by Czech historian Miroslav Hroch.²⁶ The first stage (A) is characterized by scholarly interest in language, culture, folklore, and history, without any further effort to activate masses on any level of the national revival. The second stage (B) already involves some canvassing in the national revival spirit; it focuses on mobilising potential members of the emerging modern nation. The third stage (C) represents the climax of this process: it aims to obtain a mass movement character, thus achieving general acceptance of the concept of affiliation to the nation. Despite its long-lasting popularity, this model has its issues, as the author of the concept himself admitted in the beginning. Namely, some of the stages were overlapping or shifting. This is quite a usual case as the development of the national movement was typically non-homogeneous. In each period, the national movement displayed the scholars’ interest in their nation; its character, history, and culture; since it was essential for getting the people involved in the movement. The goal was rarely to satisfy an individual’s scholarly needs; quite the contrary, these were mostly the cases of

²⁶ HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986, pp. 64-65, 284-295, passim; HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON, 2009, pp. 52-54, 123-124. Cfr. ŠTAIF, Modernizace, pp. 98-100.

social demands. Mobilizing was still present, yet with varying intensity, focus, and methods which were connected to the actual period framework and selected strategy of approach.

The third stage is the most legitimate one: only with the mass character of the national movement, the forming process of the Slovak nation was completed, and that occurred only as late as the 1920s, although the first attempts had been seen on a local level in the late 1840s and 1860s. However, all these attempts were gradually subdued.

As the membership of the national movement was constantly growing, this process can be labelled as nation unification; in the case of the Slovaks, this process was finalized by a treaty on a sole version of the standardized Slovak language.²⁷ Despite generational and ideological differences, the generations as such were able to cooperate in crucial moments and align their activities, therefore we can speak about a single Slovak national movement being active at that particular time.

Although the religious aspect had already been weakened in Central and Eastern Europe, there was still a strong confessional division between the Catholics and the most significant minority, the Evangelicals of the Augsburg Confession. Other confessions or religions represented only small minorities. In the Kingdom of Hungary, protestants had been divided by historical development into a more numerous group of reformed believers (Calvinists; especially the Magyars) and less numerous evangelicals (or so-called Lutherans; approximately half of these were Slovaks, the rest Germans and Magyars). They started being strikingly more active during the reign of Joseph II; mainly thanks to the reform of the “state” Catholic church and the issuing of the *Tolerance Patent* which emerged as a consequence of gradually improving the status of the Slovak Lutherans in the course of the 18th century. However, the respective churches had not been formally equal yet and administrative complications and other missteps must have certainly had a negative impact on the non-Catholic population.²⁸

Confessional differences concerned the issue of a standardized language in particular, as the Lutherans had traditionally used so-called Biblical Czech since the Reformation period, whereas the Catholics tended to use Slovak in their records, as a result of their older counter-position against the Reformation.²⁹ Fortunately, divided Slovak intelligentsia managed to overcome any confessional differences that could have hindered their mutual

²⁷ RAPANT, Daniel. Vývin slovenského národného povedomia. In *Historický zborník. Odborný časopis Matice slovenskej*, 1947, vol. 5, p. 15; BUTVIN, Jozef. *Slovenské národnozjednocovacie hnutie (1780 – 1848)*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, pp. 287f, passim.

²⁸ Cfr. KOWALSKÁ, Eva. Otázka intolrancie po vydaní Tolerančného patentu. In *Historický časopis*, 1999, vol. 47, nr. 2, p. 187, passim.

²⁹ See BRTÁŇ, Rudo. *Barokový slavizmus. Porovnávacia štúdia z dejín slovanskej slovesnosti*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius, 1939, pp. 26-27.

effort. They managed to cooperate efficiently and at the end of this period, they even succeeded in finding a compromise that enabled the codification of the standardized Slovak language. This nationwide unification impacted the further development of the Slovak question in the following periods. Both confessions had cooperated in several cases even before, while the Lutherans usually provided the ideology and the Catholics offered their organizational structure. Mergers of their strengths and weaknesses actually turned out to have a positive effect on the Slovak national movement activities.

On the other hand, the confessions differed also in their level of spread of education. As a consequence of celibacy, seminars or monasteries (more specifically their libraries) served as a centre of information exchange for Catholic priests. These were the places where knowledge and ideology were being shared between older and younger generations. On the other hand, Lutherans tended to spread education on a family basis; for instance, priests often married well-educated daughters of other priests, and children thus grew up in the ideologically defined environment; these new generations also made use of a family library which they then inherited and later passed onto their descendants. Therefore, whole new dynasties of pastors emerged, which significantly contributed to the thriving education situation of the Lutherans.³⁰ They had also a long-lasting tradition of studying at German universities which also served to their advantage. In the university environment, they often encountered new ideologies which they later brought also back to the Kingdom of Hungary. As it turned out, different traditional organizations of both confessions also made a certain difference, as far as their activities were concerned. In the 1840s in particular, a strong hierarchy within the Catholic Church actually played against the efforts of the Slovak movement,³¹ as the top echelons of the church actively and often consciously cooperated with the Magyar ruling class, limiting and sometimes even completely hindering attempts of lower clergy to develop any pro-Slovak activities. In contrast, decentralization and democratic features present in the Lutheran church organization prevented the above-mentioned practices. On the other hand, Lutheran pastors were often influenced by their so-called worldly patrons; especially of those of a noble origin.

Ideological leaders of the Slovak National Revival were almost without an exception the members of a specific group within the intelligentsia. Naturally, not all the intelligentsia representatives were involved; only those who had accepted a concept of the Slovak

³⁰ IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, pp. 45-46; BUTVIN, Jozef. Snaha o jednotnú kultúrno-politickú bázu v slovenskom národnom hnutí v rokoch 1825-1848. In TIBENSKÝ, Ján, ed. *K počiatkom slovenského národného obrozenia. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoldáka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, p. 410.

³¹ Cfr. BUTVIN, Snaha o jednotnú, p. 409.

national emancipation, or who had perceived this process as a part of the overall emancipation of the Slavs. These were especially priests and teachers, less frequently and later on also lawyers and doctors. In addition to the clergy, the share of lay intelligentsia kept increasing as well, with a new emerging group/generation – students.³² Some educated and nationally conscious women managed to join, in particular in the 1840s, even though the society in Hungary was strongly male-oriented. The movement was further supported by unprivileged social groups, especially the lesser bourgeoisie (craftsmen, merchants). Besides, there were two other groups considered particularly important and the Slovak national movement was attempting to gain their support (again in the 1840s in particular): firstly, there was the nobility of Slovak origin, which, however, identified itself with the state national ideology and accepted a Magyar identity. Therefore the involvement of this group in the movement was rather a matter of certain individuals. Secondly, there were rural communities of peasants; the most numerous group, the core of the nation.³³ However, this social group was limited by their living conditions and low education; their national consciousness was the natural one and was frequently manipulated.

Nationalism also appeared as a part of the modern nation-forming process; yet this nationalism is to be understood neutrally, in terms of a strong national sentiment that served as a driving force behind an extensive scale of activities. In the widest definition of the term, it was a worldwide phenomenon, characteristic for all of Europe in the first half of the 19th century. This was by no means any Slovak specifics. Quite the contrary, it should be noted that among individual national movements, nationalistic perceptions and patterns were being shared and adopted. Although all the movements came from almost similar backgrounds, their dynamics were being accelerated by their mutual rivalry; by adopting and developing the already existing schemes. The Slovak national movement was inspired by all surrounding Slavic as well as non-Slavic national movements; it was strongly influenced by German models³⁴ as well as Czech, Polish, but also Croatian, or Serbian movements (from those Slavic ones). Besides, the Slovak National Revival specifically responded to the Magyar national movement. Although this particular movement was promoted and supported by law, it did not serve as a model but rather as a source of anti-Magyar orientation of the non-Magyar national movements.

Activities of the national movements can generally be divided into several tightly interconnected and often overlapping segments. First of these was a “delimiting” or descriptive (cultural) segment; these activities aimed to define nation’s identity, culture,

³² Cfr. HUČKO, Ján. *Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1974, pp. 89, 196-197, 82-84, 199, 28-30, passim.

³³ ŠTAIF, Modernizace, pp. 79-82.

³⁴ Cfr. ŠTAIF, Modernizace, pp. 100-102.

history, and language, which was connected with the fostering of sciences, especially humanities, merged under the umbrella term of national science.³⁵ The language issue constituted a separate sub-segment, as the standard language problem (and its solving) was being present throughout the whole Slovak National Revival period. The language sub-segment concerned the development of literature: practical and also artistic author works as well as translations. Social issues affecting wide masses represented yet another segment; here, the strategy significantly ranged from education to destruction of the feudal system. Political activities represented the means to achieve the goals within individual segments; these activities were either defensive or positive (development-oriented). These included various requests, petitions, declarations but also a military involvement during the 1848/1849 revolution. Politically, the issue of state existence or delimitation of some national territory in the past; the issue of historicity, were essential for the ideology as well.

When adopting civil society and nationalistic concepts, the results achieved were not always the results desired. While in ethnically homogeneous areas, for instance, French or German regions, the new ideology brought unification and strengthening of the group, in the Habsburg monarchy, an artificially created entity including areas of various degrees of development and with numerous ethnic groups, the national emancipation only enhanced antagonistic and separatist tendencies. Therefore the national movements hardly found any support from the central government; this was the case of the monarchy as such (with the government in Vienna) as well as of its part of the Kingdom of Hungary. However, the thesis of so-called double national oppression shall be rejected, as the influences from Vienna and Budapest were not enhancing but rather weakening one another.³⁶ Austrian centralism focused on potential Hungarian separatism, whereas the Magyar national movement being hegemonic in the former Kingdom of Hungary area fought against this centralism. Thus their influence on the Slovak issue was somewhat weakened. Naturally, measures taken against Magyar activities in the Kingdom of Hungary and applied to the whole monarchy also hindered Slovak efforts. Similarly, attempts to unite the whole Kingdom of Hungary concerned the Slovaks too. Observing the motto *Divide et impera!*, the Viennese government circles tried to make use of various national movements in Hungary to actually enfeeble Magyar efforts. In order to obtain a pretext for their intervention,

³⁵ Cfr. KUDĚLKA, Milan; ŠIMEČEK, Zdeněk et VEČERKA, Radoslav. *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*. Praha: Historický ústav, 1995, pp. 8-9, 46-47, 130-131; TIBENSKÝ, Ján. *Národná veda a jej vzťah k svetovej vede ako metodologický problém dejín vedy*. In *Historický časopis*, 1981, vol. 29, nr. 2, pp. 211-212.

³⁶ Cfr. RAPANT, Daniel. *K pokusom o novú historicko-filozofickú koncepciu slovenského národného obrodenia*. In *Slovenská literatúra*, 1965, vol. 12, nr. 5, p. 495.

Vienna circles supported non-Magyar nations in submitting their petitions (1840s).³⁷ Together with an older tradition of a ruler as a guarantee of justice, there was also a visible orientation on the emperor or Vienna, which persisted until the Austrian-Hungarian Compromise of 1867.³⁸ This process should have been advantageous for both the Vienna and Slovak national movements, yet it triggered major hatred from the Magyar side, which always turned to weaker links of the chain: Slovaks.

Sources and literature

Sources

- NOVÁČEK, J[aromír]. V[ojtěch]. *Františka Palackého korespondence a zápisky. II. Korespondence z let 1812–1826*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, 318 pp.
- PAPÁNEK, Juraj. *Historia Gentis Slavae. Prvé dejiny slovenského národa*. [1780] Bratislava: Perfekt, 2018, 355+597 pp.
- Pravolub Rokošan [ŠTÚR, Ľudovít]. Ze Slowenska. In *Květy*, 1839, vol. 6, Příloha ke Kwětům (24. 1. 1839), pp. 7-8.
- ŠTÚR, Ľudovít. Potrebná oprava. [online] Available online: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1278/Stur_Obranne-boje/2> [2024-05-09]

Literature

- BROCK, Peter. *Slovenské národné hnutie 1787 – 1847. K vzniku modernej slovenskej identity*. Bratislava: Kalligram, 2002, 189 pp.
- BRTÁŇ, Rudo. *Barokový slavizmus. Porovnávacie štúdiá z dejín slovanskej slovesnosti*. Liptovský Sv. Mikuláš: Transcius, 1939, 293 pp.
- BUTVIN, Jozef. Bratislava v slovenskom národnom obrodení a otázka slovenského národného strediska v rokoch 1848-1918. In *Historický časopis*, 1973, vol. 21, nr. 4, pp. 531-574.
- BUTVIN, Jozef. K problematike slovanskej myšlienky u Slovákov v 20. až 30-tych rokoch 19. storočia. In *Sborník FiF UK Historica*, 1967, vol. 18, pp. 67-75.
- BUTVIN, Jozef. Problematika slovenského národného obrodzenia. In *Slováci a ich národný vývin. Sborník materiálov z V. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici*. 2nd edition. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 114-129.
- BUTVIN, Jozef. *Slovenské národnosjednocovacie hnutie (1780 – 1848)*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 392 pp.

³⁷ Cfr. ORMIS, Ján V. *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, pp. 71-142, passim; MATULA, Vladimír; VOZÁR, Jozef et al. *Dejiny Slovenska II. (1526 – 1848)*. Bratislava: Veda, 1987, pp. 705-713, 662-667.

³⁸ ŠKVARNA, Dušan. Viedeň a slovenské národné aktivity v 40-tych rokoch 19. storočia. In BAĎURÍK, Jozef et KÓNYA, Peter, ed. *Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918*. Bratislava: LANA Prešov pre Katedru slovenských dejín FiF UK Bratislava, 2000, pp. 100-101; HOLEC, Roman. Dynastická vernosť ako atribút Slovákov. In BAĎURÍK, Jozef et KÓNYA, Peter, ed. *Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918*. Bratislava: LANA Prešov pre Katedru slovenských dejín FiF UK Bratislava, 2000, pp. 105-108; NAKAZAWA, Tatsuya. Slovenská politická myšlienka počas revolúcie 1848 z hľadiska štátoprávných dejín. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2006, vol. 9, p. 59.

- BUTVIN, Jozef. Snahy o zakladanie kultúrnych organizácií a spolkov v období slovenského národného obrodovania. In *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963, pp. 21-34.
- BUTVIN, Jozef. Snaha o jednotnú kultúrno-politickú bázu v slovenskom národnom hnutí v rokoch 1825-1848. In TIBENSKÝ, Ján, ed. *K počiatkom slovenského národného obrodovania. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, pp. 407-458.
- CORBIN, Alain. *Na stopě neznámému. Znovunalezený svět Louise-Francoise Piganota 1798–1876*. Praha: Argo, 2006, 243 pp.
- ČIČAJ, Viliam. Kultúrny a spoločenský rozmer osvietenstva na Slovensku v 18. storočí. In *Historické štúdie*, 1998, vol. 39, pp. 107-114.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Myšlienky francúzskej revolúcie a slovenské národnoemancipačné hnutie. In *Historický časopis*, 1990, vol. 38, nr. 6, pp. 807-818.
- FRANKOVÁ, Libuša et JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Slovenské národné hnutie 1780 – 1918. (Kapitoly zo spoločenskopolitického a národného života)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008, 159 pp.
- FURET, François, ed. *Člověk romantismu a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2010, 288 pp.
- HALÁSZ, Ivan. *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Kalligram, 2011, 236 pp.
- HANUŠ, Jiří et HLOUŠEK, Vít. *Předminulé století. Evropa v politice a kultuře 19. století*. Brno: Masarykova univerzita – Books & pipes, 2019, 215 pp.
- HANZAL, Josef. *Od baroka k romantizmu. K zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987, 228 pp.
- HAUBELT, Josef. *České osvícení*. Praha: Svoboda, 1986, 459 pp.
- HOLEC, Roman. Dynastická vernosť ako atribút Slovákov. In BAĎURÍK, Jozef et KÓNYA, Peter, ed. *Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918*. Bratislava: LANA Prešov pre Katedru slovenských dejín FiF UK Bratislava, 2000, pp. 105-122.
- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. VI. diel. Praha: Baronet & Via facti, 1997, 230 pp.
- HROCH, Miroslav. *Buržoazní revoluce v Evropě*. Praha: Svoboda, 1981, 472 pp.
- HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986, 397 pp.
- HROCH, Miroslav. *Národy na rozhraní věku. Príspevok z konferencie Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova? v Prahe, 2005, pp. 1-10. [online] Available online: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/m/MK1_CFSHroch.pdf> [2024-05-09]*
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON, 2009, 315 pp.
- HROCH, Miroslav. *Obrození malých evropských národů. I. Národy severní a východní Evropy*. Praha: Universita Karlova, 1971, 115 pp.
- HUČKO, Ján. Snahy o slovenské vzdelávanie v prvej polovici 19. storočia. In *Literárnomúzejný letopis*, 1998, vol. 28, pp. 79-91.
- HUČKO, Ján. *Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1974, 388 pp.
- IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 268 pp.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela; KOWALSKÁ, Eva et KREKOVIČOVÁ, Mária, ed. *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, 2009, 715 pp.
- KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978, 457 pp.
- KOWALSKÁ, Eva. Otázka intolerancie po vydaní Tolerančného patentu. In *Historický časopis*, 1999, vol. 47, nr. 2, pp. 187-201.
- KOWALSKÁ, Eva. Patriotizmus a národné vedomie v osvietenstve. In *Slovenská literatúra*, 2004, vol. 51, nr. 4, pp. 249-259.

- KRAJČOVIČ, Milan. Maďari a problémy národnej identity Slovákov v 19. storočí. In *Historické štúdie*, 1996, vol. 37, pp. 49-68.
- KUDĚLKA, Milan; ŠIMEČEK, Zdeněk et VEČERKA, Radoslav. *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*. Praha: Historický ústav, 1995, 373 pp.
- KUTNAR, František. *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češtví doby obrozenské*. Praha: Karolinum, 2003, 395 pp.
- MATULA, Vladimír, ed. *Slovensko v období prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu. (Teoreticko-metodologické a sociálno-ekonomické problémy)*. Bratislava: Veda, 1989, 191 pp.
- MATULA, Vladimír; VOZÁR, Jozef et al. *Dejiny Slovenska II. (1526 – 1848)*. Bratislava: Veda, 1987, 856 pp.
- MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenské národné obrozenie v kultúre a literatúre. (Postavy, problémy, súvislosti)*. Dolný Kubín: Peter Huba, 1993, 245 pp.
- MAXWELL, Alexander. Magyarization, language planning, and Whorf: The word *Uhor* as a case study in Linguistic Relativism. In *Multilingua*, 2004, vol. 23, pp. 319-337.
- MAXWELL, Alexander. Multiple Nationalism: National Concepts in Nineteenth-Century Hungary and Benedict Anderson's "Imagined Communities". In *Nationalism and Ethnic Politics*, 2005, vol. 11, pp. 385-414.
- MEJDŘICKÁ, Květa. *Listy ze stromu svobody*. Praha: Mladá fronta, 1989, 300 pp.
- MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva. *Patent zvaný Toleranční*. 2nd edition. Neratovice: Verbum publishing, 2013, 304 pp.
- MESÁROŠ, Július. Pramene a literatúra k vývoju národnostného zloženia obyvateľstva Uhorska v 18. a 19. storočí. In *Historický časopis*, 1995, vol. 43, nr. 4, pp. 414-436.
- MISKOLCZY, Ambrus. Povedomie Hungarus v 19. storočí. In *Historický časopis*, 2011, vol. 59, nr. 2, pp. 215-240.
- NAKAZAWA, Tatsuya. Slovenská politická myšlienka počas revolúcie 1848 z hľadiska štátoprávnych dejín. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2006, vol. 9, pp. 48-64.
- NOVOTNÝ, Jan. *Češi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu*. Praha: Svobodné slovo, 1968, 221 pp.
- ORMIS, Ján V. *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, 848 pp.
- PASJAR, Štefan et PAŠKA, Pavel. *Osveta na Slovensku. Jej vznik, počiatky a vývoj*. Bratislava: Osvetový ústav, 1964, 349 pp.
- PICHLER, Tibor. *Národovci a občania. O politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava: Veda, 1998, 131 pp.
- PODOLAN, Peter. Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. In *Forum historiae* [online], 2007, vol. 1, nr. 1. Available online: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/67648/Podolan.pdf>> [2024-05-09]
- PODOLAN, Peter. Generácia Vseslavia a jej koncepcia národa. In *Studia Academica Slovaca* 38, Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, pp. 239-254.
- PODOLAN, Peter. Politické aspekty činnosti Jána Kollára. In *Historické štúdie k jubileu Romana Holeca. Historia nova I – 2010 – 1*. [online] Bratislava: Stimul, 2011, pp. 65-89. Available online: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoI-2010-1.pdf> [2024-05-09]
- PODOLAN, Peter. Veľká Morava a veľkomoravská tradícia u generácie Kollára a Šafárika. In *Český časopis historický*, 2019, vol. 117, nr. 1, pp. 59-93.
- RAB, Irén. 'Hungarus' Consciousness – The Cultural Identity of Ethnicities Living in Hungary in the 18th Century. In *Kaleidoscope. Journal of History of Culture, Science and Medicine*, 2016, vol. 6, nr. 12, pp. 34-43. Available online: <https://epa.oszk.hu/02300/02316/00012/pdf/EPA02316_kaleidoscope_2016_12_034-044.pdf> [2024-05-09] DOI: 10.17107/KH.2016.12.34-44
- RAPANT, Daniel. *Ilegálna maďarizácia 1790-1840*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1947, 246 pp.

- RAPANT, Daniel. K pokusom o novú historicko-filozofickú koncepciu slovenského národného obrodzenia. In *Slovenská literatúra*, 1965, vol. 12, nr. 5, pp. 493-506.
- RAPANT, Daniel. Vývin slovenského národného povedomia. In *Historický sborník. Odborný časopis Matice slovenskej*, 1947, vol. 5, pp. 1-16.
- RAPANT, Daniel. Vývoj slovenskej národnej pospolitosti. In *Historický sborník. Odborný časopis Matice slovenskej*, 1946, vol. 4, pp. 257-274.
- RAPPORT, Michael. *Evropa devatenástého stololetí*. Praha: Vyšehrad, 2011, 432 pp.
- REZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa. (Evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha: Triton, 2003, 183 pp.
- SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dejínách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 366 pp.
- SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka, 2001, 424 pp.
- SOKOLOVSKÝ, Leon. *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska. Od počiatkov do roku 1918*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 1996, 93 pp.
- SPIRITZA, Juraj et FECHNER, Jörg-Ulrich. Pamätníky slovenských posesorov v Nemecku. In *Slovenská archivistika*, 2009, vol. 45, nr. 2, p. 118-131.
- ŠIMONČIČ, Jozef. Hnutie uhorských jakobínov a Slovensko. In *Historické štúdie*, 1983, vol. 24, pp. 117-145.
- ŠIMONČIČ, Jozef. *Ohlasy francúzskej revolúcie na Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, 232 pp.
- ŠKVARNA, Dušan. *Cesta moderných slovenských dejín. Štúdie k utváraniu modernej slovenskej identity a politického myslenia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2007, 175 pp.
- ŠKVARNA, Dušan. Logika a kontext utvárania moderného slovenského národa. In BYSTRICKÝ, Valerián; KOVÁČ, Dušan; PEŠEK, Jan a kol. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848 – 1992*. Bratislava: Veda, 2012, s. 13-38.
- ŠKVARNA, Dušan. Viedeň a slovenské národné aktivity v 40-tych rokoch 19. storočia. In BAĎURÍK, Jozef et KÓNYA, Peter, ed. *Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918*. Bratislava: LANA Prešov pre Katedru slovenských dejín FiF UK Bratislava, 2000, pp. 95-104.
- ŠTAIF, Jiří. *Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích (1770–1918)*. Praha: Argo, 2020, 422 pp.
- TEICH, Mikuláš; KOVÁČ, Dušan et BROWN, Martin D. *Slovakia in history*. New York: Cambridge University Press, 2011, 413 pp.
- TIBENSKÝ, Ján. Národná veda a jej vzťah k svetovej vede ako metodologický problém dejín vedy. In *Historický časopis*, 1981, vol. 29, nr. 2, pp. 208-216.
- TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava: Osveta, 1979, 534 pp.
- TIBENSKÝ, Ján. *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, 408 pp.
- TIBENSKÝ, Ján. Ideológia slovenskej feudálnej národnosti pred národným obrozením. In *Slováci a ich národný vývin. Sborník materiálov z V. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici*. 2nd edition. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, pp. 92-113.
- TIBENSKÝ, Ján, ed. K počiatkom slovenského národného obrodzenia. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, 477 pp.
- TIBENSKÝ, Ján. Matej Bel a uhorské národy. In TIBENSKÝ, Ján, ed. *Matej Bel. Doba, život, dielo*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987, pp. 355-363.
- TIBENSKÝ, Ján et URBANCOVÁ, Viera. *Slovensko očami Európy 900 – 1850*. Bratislava: AEP, 2003, 327 s.
- TIBENSKÝ, Ján. Slovenská historiografia v období počiatkov slovenského národného obrodzenia (1780-1830). In *Historický časopis*, 1980, vol. 28, nr. 3, pp. 531-553.
- TIBENSKÝ, Ján. *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava: Tatran, 1984, 272 pp.

- TOURTZER, H[élène]. Louis Stúr et L'idée de l'indépendance slovaque (1815-1856). Paris: Cahors & Alençon, 1913, XXIV et 246 pp.
- VLČEK, Radomír. Panslavismus a národy habsburské monarchie. Úvod do problému. In HRODEK, Dominik et al. *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Praha: Libri et STRED, 2004, pp. 9-20.
- VYVÍJALOVÁ, Mária. Formovanie ideológie národnej rovnoprávnosti Slovákov v 18. storočí. In *Historický časopis*, 1981, vol. 29, nr. 3, pp. 373-403.
- WEINGART, Miloš. Slovanská vzájemnosť. Úvahy o jejích základoch a osudoch. Bratislava: Academia, 1926, 255 pp.

K problematike formovania moderného národa (1780 – 1849) v slovenskom kontexte

V tejto štúdii sa venujeme prehľadu formovania moderného národa (v rokoch 1780 – 1849) v slovenskom kontexte. Naznačujeme tu niektoré terminologické problémy (termíny ako národné obrodenie, Uhor – Maďar), mapujeme rámec prechodu od viacerých bezkolíznych identít k nacionálnemu poňatiu, rozvrstvenie slovenskej spoločnosti a inteligencie. Naznačujeme predpoklady zásadné pre presadenie sa modelu moderného národa. Do kontextu zasadzujeme problém slovenského spisovného jazyka v súvislosti s konfesijným delení Slovákov i jednotlivými generáciami slovenského národného hnutia. Naznačujeme problémy pri vnímaní unifikácie, centralizmu, občianskej spoločnosti, ale aj práv etnického (národného) spoločenstva, sebaurčenia a autonómie.

Kľúčové slová: formovanie moderného národa, národné obrodenie, Uhorsko, Slováci, 19. storočie

On the Issue of Modern Nation Formation (1780 – 1849) in the Slovak Context

In this study, we present an overview of formation of the modern nation (1780-1849) in the Slovak context. We outline some terminological problems (such as national revival, Hungarian - Magyar), map the framework of the transition from multiple non-conflicting identities to a national concept, the stratification of Slovak society and intelligentsia. We indicate the prerequisites essential for the establishment of the model of a modern nation. We put into context the issue of the Slovak written language in the context of the confessional division of Slovaks and the individual generations of the Slovak national movement. We suggest problems in the perception of unification, centralism, and civil society, as well as the rights of the ethnic (national) community, self-determination, and autonomy.

Keywords: Modern Nation Formation, National Revival, Kingdom of Hungary, Slovaks, 19th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[1,68 AH]

PODOLAN, Peter. On the Issue of Modern Nation Formation (1780 – 1849) in the Slovak Context. In *Opus mixtum*. Historia nova 24. [online] Bratislava: Stimul, 2024, s. 47-65. Dostupné na: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino24.pdf>

Analýza diskurzu medzivojnového politického násilia na príklade udalostí v Námestove a Holíči

Ján Vilhan

So vznikom Československa v roku 1918 nastala nevídaná demokratizácia občianskeho života a získanie volebného práva pre obrovský počet dovtedy politicky neangažovaného slovenského obyvateľstva.¹ Prirodzene tak došlo k politickému boju o moc na „neznámom“ území, medzi už etablovanými slovenskými politickými stranami, ako boli Slovenská ľudová strana, Slovenská národná strana alebo pretransformovaná Slovenská sociálnodemokratická strana Uhorska proti českým, presnejšie po novom československým, náprotivkom. Pri tomto nielen predvolebnom boji dochádzalo k organizovaniu politických zhromaždení, ktoré však často neboli pokojné a stávalo sa, že súperiace politické subjekty narúšali mítingy usporiadateľských strán napríklad pokrikmi či inými malými výtržnosťami. Dochádzalo tu však aj k väčším prejavom násilia, čo nadväzovalo na určitú „tradíciu“ tiahnucu späť do uhorských politických bojov, avšak toto násilie nebolo cudzie ani českým krajinám.²

Takýmto príkladom násilných politických zhromaždení boli mítingy Slovenskej ľudovej strany v Námestove na jeseň roku 1920 a augustové zhromaždenie v roku 1923 v Holíči.³ Išlo o zhromaždenia, ktoré neboli späté časovo či geograficky, ale za to poskytujú širší rámec zúčastnených aktérov, ako aj dostupných materiálov.⁴ Aj z tohto dôvodu som sa

¹ FERENČUHOVÁ, Bohumila; ZEMKO, Milan et al. *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 287.

² ŠOLTĚS, Peter. Kortešačky a volebné excesy. Voľby v Uhorsku v predmarcovom období. In FABINI, Pavel a ZOUZAL, Tomáš, ed. *Vše pro mandát? Podvody, korupce a násilí při parlamentních volbách ve střední Evropě v 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2021, s. 18-21; POTE MRA, Michal. Uhorské volebné právo a voľby na Slovensku v rokoch 1901–1914. In *Historický časopis*, 1975, roč. 23, č. 2, s. 215; KLEČACKÝ, Martin. Volební násilí a státní moc. Obecní volby v Českých Budějovicích 1901–1906. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2014, roč. 6, č. 1, s. 82-105.

³ **Námestovo:** Slovenská ľudová strana tu mala 10. októbra verejné zhromaždenie, na ktorom rečnil Andrej Hlinka a Július Klimko. Počas Klimkovej reči sa strhla šarvátka v dave, ktorá po eskalácii vyústila v strelbu a následné obeť. **Holíč:** Tu sa 26. augusta 1923 konala verejná schôdza Slovenskej ľudovej strany, kde už pred samotným zhromaždením došlo k stretom, pričom k najväčším došlo počas samotného zhromaždenia, a to medzi Rodobrancami a prívržencami sociálnodemokratickej a komunistickej strany. Následkom toho došlo k usmrteniu dvoch osôb a ďalšej eskalácii o dva dni na to. V tomto ďalšom strete počas neverejnej stranicej schôdze došlo ku konfliktu medzi miestnou ľavicou a SLS, následkom čoho tiež došlo k obetiam na životoch.

⁴ V prípade Námestova napadol ľudácky dav vojakov, ktorí boli v slovnej konfrontácii označení za „Rakúšakov“ a rozhodli sa konfrontovať rečníka. Pozri Vyšetovanie udalostí pri schôdzi ľudovej strany v Námestove, Výťah hlasení vojenskej komise M.N.O. Slovenský národný archív, fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, inv. č. 339, prez. XIV, kartón 16, č. 10531/1920. V prípade Holíča správa z četnickej stanice v Holíči uvádza, že Rodobranci začali vykonávať násilie najskôr na jednom zo svojich druhov (netušiac, že je Rodobranec), a následne na svojich politických oponentoch. Porovnaj Tábor ľudu v Holíči – průběh, fol. 1. Štátny okresný archív v Bratislave, fond Krajský súd Bratislava: III. manipulačné obdobie (1924-1933), Spisové číslo Tk 1926/1924; V mene

rozhodol skúmať práve tieto dve konkrétne násilné epizódy, pričom na nich chcem analyzovať a interpretovať daný diskurz, s ktorým pracovala periodická tlač hlavných politických aktérov na Slovensku. Výskumné otázky, ktoré si budem klásť sú: „Kedy bolo násilie prijateľné pre politické strany?“, „Aký naratív figuroval v straníckej tlači, ak bola strana (jej členovia a prívrženci) obeťami násilia?“, „Objavila sa dehumanizácia protivníkov ako stratégia k ospravedlneniu či podnecovaniu násilia?“.⁵

Ako som už vyššie naznačil, tak tento cieľ budem skúmať na stránkach periodickej novinovej tlače jednotlivých politických subjektov, a to denníku *Slovák*, týždenníku *Slovenské ľudové noviny*, ktoré reprezentovali Slovenskú ľudovú stranu. Republikánsku stranu poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu bude reprezentovať denník *Slovenský denník* a *Slovenská politika*, Komunistickú stranu Československa zase *Pravda* chudoby a *Hlas ľudu* a na záver Československá sociálnodemokratická strana robotnícka bude reprezentovaná prostredníctvom *Robotníckych novín* a *Práva ľudu*.⁶ Osobitým prípadom boli *Národné noviny*, ktoré do opätovného vzniku samostatnej Slovenskej národnej strany reprezentovali národnárske krídlo v rámci Slovenskej národnej a roľníckej strany, zatiaľ čo v roku 1923 som ich pre uľahčenie zaradil už do ľudáckej tlače, aj keď tam úplne ideologicky nezapadajú.⁷ Tieto noviny som vybral z dôvodu, že sa jednotlivým udalostiam venovali najčastejšie v rámci straníckej tlače, pričom časové rozhranie skúmaných článkov bolo jeden mesiac od vzniku daného konfliktu. Považujem za dôležité zdôrazniť, že cieľom štúdie nie je zistiť skutočného pôvodcu násilia.⁸

Ešte pred samotným jadrom textu by som chcel priblížiť koncept politického násilia a zvolenú metodológiu pri výskume daného textu. Politické násilie patrí už medzi dlho skúmané koncepty, ktoré však aj napriek tomu nemá jasne vymedzenú definíciu. Medzi najznámejšie patrí definícia Teda Gurra, ktorá hovorí o politickom násilí vtedy, keď je násilie kolektívne uskutočňované v rámci nejakej politickej komunity, a to voči politickému

republiky!, fol. 84-88. Štátny okresný archív v Bratislave, fond Krajský súd Bratislava: III. manipulačné obdobie (1924–1933), Spisové číslo Tk 1926/1924. Správa četníckej stanice o udalosti z 28. augusta 1928 v Holíči podotýka, že dôvod k násilium (hodenie kameňov na Katolícky dom) a samotný útok na sociálnych demokratov mali na svedomí ľudáci. Na druhú stranu rozsudok súdu nikoho bližšieho neodsúdil. Porovnaj Těžké poškození na tele se smrtelným výsledkem. Štátny okresný archív v Bratislave, fond Krajský súd Bratislava: III. manipulačné obdobie (1924–1933), Spisové číslo Tk 896/1924; V mene republiky! Štátny okresný archív v Bratislave, fond Krajský súd Bratislava: III. manipulačné obdobie (1924–1933), Spisové číslo Tk 896/1924.

⁵ Pre priblíženie problematiky dehumanizácie pozri MACKOVÁ, Jaroslava. Fenomén dehumanizácie z pohľadu sociálnej psychológie. In *E-mental*, 2018, roč. 6, č. 1, s. 16-26; HASLAM, Nick a LOUGHNAN, Steve. Dehumanization and Infrahumanization. In *Annual Review of Psychology*, 2014, roč. 65, s. 399-423.

⁶ *Právo ľudu* prestalo vychádzať v roku 1922, preto nebolo použité pri analýze diskurzu v Holíči. KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografija slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919–1938*. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 45-46.

⁷ Tamže, s. 53-54.

⁸ Je otázne, či je vôbec možné dopátrať sa týchto skutočností, a preto sa iba odvolávam na závery vyššie spomenutých správ.

režimu, jeho predstaviteľom či jeho politike.⁹ V prípade, že ide o predstaviteľov režimu, tak je sem možné pokojne zaradiť aj skupiny politických oponentov. Ako však poznamenáva Ekkart Zimmermann, tak pri tejto definícii by z politického násilia vypadávali napríklad štrajky, ktoré však vo svojej podstate môžu byť tiež politické. Navyše Gurrova definícia opomína úlohu štátu ako aktéra v prípadnom násilí.¹⁰ Aj preto budem vychádzať z definície Dirka Schummana. Ten vo svojej definícii hovorí, že k násiliu môže dôjsť aj voči objektom a hlavne zdôrazňuje, že musí dôjsť k fyzickému ublíženiu na tele.¹¹

V slovenskom historickom prostredí nepatrí koncept politického násilia medzi najrozpracovanejšie. V prípade, ak by som radil násilné štrajky pod koncept politického násilia, tak tejto problematike sa hojne venovala československá marxistická historiografia. Za zmienku stoja napríklad práce Jozefa Sulačeka alebo Jána Mlynárika.¹² Na druhú stranu ak vylúčim štrajky, tak je jednotlivých štúdií veľmi málo. Čiastočne sa venoval problematike násilia Jakub Drábik vo svojej štúdii o násilí v ideológii Národnej obce fašistickej alebo Peter Zmátlo, ktorý zase priblížil politicko-nábožensky motivovaný konflikt v Nižnej Šebastovej.¹³ Ak si dovoľm trochu rozšíriť koncept politického násilia aj o násilie, ktoré bolo motivované na základe náboženských rozdielov, ale stále v nich hrali určitú úlohu aj politickí aktéri, tak tiež môžem spomenúť napríklad štúdie zaoberajúce sa udalosťami k premietaniu filmu *Golem* v polovici 30. rokov.¹⁴ Niektoré konflikty na politických zhromaždeniach je tiež možné dohľadať v literatúre všeobecne sa zaoberajúcou politickými stranami.¹⁵

V práci pracujem s voľnejšie implementovanou kritickou diskurzívnou analýzou, v skratke KDA. Ide o jednu z metód, ktorá sa orientuje na mapovanie vzťahov jazyka a spoločenských štruktúr, pričom sa zameriava na dominanciu, zneužívanie moci alebo

⁹ GURR, Ted. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 1970, s. 3-4.

¹⁰ ZIMMERMANN, Ekkart. *Political Violence, Crises and Revolutions: Theories and Research*. Boston: G. K. Hall & Co.; Cambridge: Schenkman Publishing Co., 1983, s. 7-8.

¹¹ SCHUMMAN, Dirk. *Political Violence in the Weimar Republic, 1918–1933. Fight for the Streets and Fear of Civil War*. Oxford; New York: Berghahn Books, 2009, s. xvii.

¹² SULAČEK, Jozef. *Revolučné Krompachy 1921*. Košice: Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, 1961; MLYNÁRIK, Ján. *Polomská vzbuza*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963.

¹³ DRÁBIK, Jakub. Fenomén násilia v ideológii a praxi Národnej obce. In MICHÁLEK, Slavomír a kolektív. *Obraz a odraz osobnosti modernej doby. K "70" historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru*. Bratislava: VEDA, 2019, s. 167-184; ZMÁTLO, Peter. Tragický konflikt v Nižnom Šebeši v júli 1925. In *Annales Historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 220-239.

¹⁴ KOŽÁKOVÁ, Katarína. Bratislavská mládež kontra Golem. Búrliivé demonštrácie spojené s premietaním kontroverzného filmu. In BYSTRICKÝ, Valerián et al. *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Pro Historia, 2008, s. 161-170; SZABÓ, Miloslav. Die "Golem"-Demonstrationen in Bratislava von 1936. In KOHLSTRUCK, Michael; SCHÜLER-SPRINGORUM, Stefanie a WYRWA, Ulrich, ed. *Bilder kollektiver Gewalt – Kollektive Gewalt im Bild. Annäherungen an eine Ikonographie der Gewalt. Für Werner Bergmann zum 65. Geburtstag*. Berlin: Metropol, 2015, s. 147-155.

¹⁵ Napríklad OSYKOVÁ, Linda. Podoby predvolebných stretnutí agrárnej a ľudovej strany v medzivojnovom období. In *Zborník Slovenského národného múzea – História*, 2011, roč. 102/48, s. 65-82; OSYKOVÁ, Linda. *Volebné kampane politických strán na Slovensku počas 1. ČSR*. Bratislava: VEDA, 2012.

nerovnosť.¹⁶ V rámci konceptu KDA, diskurz ako taký predstavuje text, diskurzívnu prax a sociálnu prax, pričom diskurz ako taký nie je len sociálne ustanovujúci, ale aj sociálne podmienený.¹⁷ Skúmaným textom v tejto štúdii sú novinové články politických strán, kde autormi článkov boli často buď samotní členovia konkrétnych strán alebo minimálne ich prívrženci. Veľmi podobná skupina ľudí tieto stránicke periodiká aj čítala, pričom však dochádzalo k tomu, že ich čítali aj politickí oponenti, čo bude viditeľné aj v nižšie uvedených textoch.

V kontexte udalostí v Námestove bolo mesto ako zvyšok severnej Oravy stredobodom konfliktu medzi Poľskom a Československom. Poľsko si robilo nárok na celý námestovský okres, pričom tieto nároky skôr vyplývali z posledných udalostí než z dlhodobých mocenských snáh.¹⁸ Tieto svoje nároky sa snažila poľská strana podporiť aj vojensky, čo znamenalo viaceré protesty na Slovensku, ktoré mali aj krvavú dohru.¹⁹ Následne sa v druhej polovici roku 1919 pristúpilo k rozhodnutiu usporiadať plebiscit na sporných územiach. Plebiscitné územie sa stalo územím boja dvoch propagánd. Navyše tu dochádzalo aj k stretom medzi československým a poľským vojskom, prípadne k teroristickým akciám, prepadosť či lúpežiam.²⁰ Od plebiscitu sa nakoniec prešlo k arbitráži dohodových mocností, čo ale nenašlo veľké pochopenie na slovenskej strane a ešte viac vybičovalo vtedajšiu atmosféru.²¹

V prípade Holíča, mesto prešlo pod správu Československa už v novembri 1918. V rovnakom mesiaci došlo k protižidovskému rabovaniu pod vplyvom toho, že mesto opustili maďarské vládne jednotky a miestni využili tohto bezvládia.²² Tento antisemitizmus však prekročil prevratové obdobie a prejavil sa aj o rok na to.²³ Viac-menej už od vzniku ČSR zaujal na čele mesta silnú pozíciu sociálnodemokratický starosta Jozef Prikryl, táto sociálnodemokratická pozícia však bola čiastočne narušená počas volieb roku 1920, keď

¹⁶ SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediálny text*. Praha: Karolinum, 2015, s. 36; VAN DIJK, Teun A. *Critical Discourse Analysis*. In SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah a HAMILTON, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2004, s. 352.

¹⁷ FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and Social Change*. Oxford: Blackwell, 1992; FAIRCLOUGH, Norman a WODAK, Ruth. *Critical Discourse Analysis*. In VAN DIJK, Teun A., ed. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage 1997, s. 258.

¹⁸ Porovnaj GAREK, Martin. *Hospodárske aspekty plebiscitu na Orave a Spiši v rokoch 1919–1920*. In FUKASOVÁ, Daniela a FIALOVÁ, Ivana, ed. *Kapitoly z dejín hospodárskeho vývinu Slovenska v medzivojnovom období (1918–1939)*. Bratislava: Slovenský národný archív, 2011, s. 85; HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 309-310.

¹⁹ HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT, 2022, s. 81.

²⁰ HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 350-351.

²¹ Tamže, s. 361.

²² Porovnaj IRŠA, Rudolf et al. *Holíč. Príbeh nášho mesta. Dejiny do roku 1945*. Holíč: Mesto Holíč, 2014, s.148-149; LEXA, Lukáš. *Skupinové násilí v letech 1918–1920 na moravsko-slovensko-rakouském pomezí se zaměřením na pachatele a jejich motivace k násilnému jednání*. Dizertačná práca. Brno, 2023, s. 44.

²³ Židia v našej republike. In *Sloboda. Politický a národohospodársky časopis, orgán slovenského západu*, 1919, roč. 2, č. 54 (9. 8. 1919), s. 2-3; V roku 1922 tu žilo cez 600 ľudí židovského vierovyznania. Pozri IRŠA, Holíč, s. 176.

v meste získali najviac hlasov ľudáci.²⁴ Daný konflikt sa stal v predvolebnom období pred obecnými voľbami v roku 1923, kde najviac hlasov získali opäťovne ľudáci.²⁵ Obidve udalosti sa taktiež stali počas toho, keď bola Slovenská ľudová strana v opozícii a vládla buď úradnícka vláda alebo agrárnici so sociálnymi demokratmi.²⁶

Námestovo

Ľudácka tlač

Už v nadpise prvého článku ľudáckeho denníka *Slovák* sa ukázala určitá „šablóna“, s ktorou autori v *Slovákovi* operovali aj inde. Tým bolo zdôrazňovanie „útoku“ na slovenský národ, ktorý bol pre nich synonymom pre ľudáckych prívržencov. To je napríklad možné vidieť, keď sa v *Slovákovi* píše o tom, že agrárnici „provokovali“ a „štvali“ na danom zhromaždení a následne podotýkajú, aby „oni“ ďalej neprovokovali celý národ a netlačili mu svoje ideály. Prípadne písali, že celý slovenský národ nasleduje Hlinku alebo ide o deň slovenského národného utrpenia.²⁷ Tento princíp tiež preniesli na Slovensko, či obecne ľud.²⁸ V textoch je jasne rozlišované, kto je tým „pravým“ reprezentantom Slovákov. Pri odkazovaní na agrárnikov boli v texte v hanlivom kontexte používané spojenia „husiti“, biblické odkazy na Kaina a Ábela, písalo sa o „agrosodemitoch“ a podobne.²⁹ Táto diferenciácia medzi „my“ a „oni“ pokračovala aj v rámci symboliky ohľadom „slovenskej krvi“. Autori článkov v *Slovákovi* popisovali slovenský národ či slovenskú krv ako čistú, nevinnú, bojujúcu za slovenskú slobodu či vieru.³⁰ Obete boli popisované ako otcovia, po ktorých ostávajú siroty a vdovy, ktorí boli v neozbrojenom pokojnom a tichom dave.³¹ Na toto otcovstvo a rodinu bol kladený veľký dôraz, v čom je vidieť jasné dva zamýšľané ciele autorov. Prvým je citový apel na čitateľa, zatiaľ čo tým druhým je poukázanie na akúsi morálnu čistotu či

²⁴ Porovnaj DAMBORÁK, Florián. *Holíč. Obraz histórie od najstarších čias po súčasnosť*. Holíč: MsNV, 1970, s. 25-26, 40; *Volby do Národného shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*. (= Československá statistika. Řada I, Volby, Svazek 1, sešit 1). Praha: Státní úřad statistický, 1922, s. 22-23.

²⁵ S. M. Krvou pokropený Holíč hlasujúcim lístkom odsúdil štváčov. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 201 (19. 9. 1923), s. 1.

²⁶ V skratke pozri *Přehled vlád ČR (1918–1938 ČSR)* [online] Dostupné na: <<https://vlada.gov.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/>> [2024-05-26]

²⁷ Pozri ORLOV. Slovenská krv do neba volá. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 220 (13. 10. 1920), s. 1; VASIL. Krvavá nedeľa v Námestove. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 220 (13. 10. 1920), s. 1. V ich rezolúcii došlo dokonca aj k vyhláseniu obetí za mučeníkov slovenského národa, prípadne slovenskej autonómie. Uzavretie výkonného výbory slovenskej ľudovej strany. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 228 (22. 10. 1920), s. 1; TOMÁNEK, Florián. Sadli si na bajonetty. In *Slovenské ľudové noviny*, 1920, roč. 11, č. 42 (22. 10. 1920), s. 1.

²⁸ „Vojsko [...], 10. októbra zabili Slovensko telesne“. EUDÁK. Druhá Černová. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 220 (13. 10. 1920), s. 2; Výsledok vyšetrovania našich poslancov o námestovskej vražde. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 224 (17. 10. 1920), s. 2.

²⁹ Napríklad ORLOV, Slovenská krv do neba volá, s. 1; alebo HLINKA, Andrej. Námestovská vražda a lúhaniny agrárnických novín. In *Slovák*, 1920, č. 221 (14. 10. 1920), s. 2.

³⁰ Pozri Černová-Námestovo. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 222 (15. 10. 1920), s. 1.

³¹ Napríklad TOMÁNEK, Sadli si na bajonetty, s. 1; alebo ORLOV. Slovenská krv, s. 1.

superioritu. Toto zdôraznenie morálnej čistoty je možné vidieť aj pri prepise „výpovedi svedkov“, kde sú uvedení ako udatní muži čistého charakteru. Naopak, voči politickými či národnostným politikom dochádzalo k ich postaveniu na nižšiu morálnu úroveň. Osoby z agrárneho prostredia boli popisované ako klamári, zbabelci, šmelinári a bitkári.³² Tiež bola zdôraznená ich odrodilosť, pretože „*ani ich vlastné okolie ich nemá rado*“.³³ Táto cudzosť slovenskému prostrediu však bola najviac prítomná pri popise četníctva a vojska, ktoré zostávalo prevažne z personálu českej národnosti. Aj napriek tomu, že by to mohlo zodpovedať pravde zloženia vtedajšieho četníctva a vojska v Námestove, tak tím autori sledovali hlavne neslovenský pôvod konaného násillia, čo sa jasno odzrkadľuje napríklad na spojeniach: „*rvačku začali českí vojaci*“, „*českí vojaci stiahli boty z mŕtvol*“, „*české vojsko strieľalo*“, „*českých husitizmom nasiaknutých vojakov*“, atď.³⁴ Vojsko bolo tiež dehumanizované, keď o vojakoch sa písalo ako o krvilačných ľuďoch, ozbrojenej čeliadke, či o „*surovom a divom husitovi jičtínskom*“.³⁵ V nadväznosti na to sa v textoch ukazuje porovnanie v rámci opisu davu, ten slovenský či oravský bol popisovaný ako „*krásny*“, „*tichý*“, „*pokojný*“, „*bezbranný*“, pričom sa vyzdvihuje aj jeho hrdinskosť.³⁶ Na druhú stranu (české) vojsko bolo ozbrojené a napádalo bezbranných. Autori vo svojich textoch viackrát zdôrazňovali, že nie ľudáci kazia zhromaždenia iných politických strán, ale sú to práve agrárci a sociálni demokrati.³⁷ Týmto sa snažili ešte viac podčiarknuť svoju rolu obeť v danej udalosti. Ľudáci sa tiež vo svojich textoch snažili poukázať, že to boli agrárci, ktorých jediným cieľom bola provokácia. Odkazovali tak na to, že agrárci zvolali „*truczhrmaždenie*“ proti ľudákom a tiež, že senátor Duchaj sa už rovno pýtal ľudáckych rečníkov či dôjde k bitke.³⁸

Podstatná časť textov tiež bola komparáciou s udalosťami v Černovej z roku 1907 a určitou snahou o akési vykreslenie mučeníctva obeť.³⁹ Zatiaľ čo Černová bola podľa autora jedného z článkov obeť za slobodu, tak Námestovo bude obeť za autonómiu. Zároveň však bolo treba námestovskú udalosť považovať za horšiu ako Černovú, pretože tá bola iba jedna za tisícročného spolužitia s Maďarmi, zatiaľ čo s Čechmi to je vraj už niekoľký konflikt počas dvojročnej existencie republiky.⁴⁰

³² ORLOV. Očití svedkovia o námestovskej vražde. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 223 (16. 10. 1920), s. 2.

³³ ORLOV, Slovenská krv do neba volá, s. 1.

³⁴ ORLOV, Očití svedkovia, s. 2.

³⁵ ORLOV. Slovenská krv tiekla v Námestove. In *Slovák*, 12. 10. 1920, roč. 2, č. 219, s. 1; Výsledok vyšetrovania, s. 1; VASIL, Krvavá nedeľa, s. 1; TOMÁNEK, Sadli si na bajonetty, s. 1.

³⁶ ĽUDÁK, Druhá Černová, s. 2; ĽUDÁK. Námestov-Tvrdošín. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 222 (15. 10. 1920), s. 2.

³⁷ Napríklad BOHOSLAV, M. Nová Černová. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 221 (14. 10. 1920), s. 1; alebo ĽUDÁK, Druhá Černová, s. 2.

³⁸ Napríklad Černová-Námestovo, s. 1.

³⁹ Pozri ĽUDÁK, Druhá Černová, s. 2; LABAY, Ľudevít. Moja odpoveď. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 222 (15. 10. 1920), s. 3.

⁴⁰ Uzavretie výkonného výbory, s. 1.

⁴¹ Černová-Námestovo, s. 1.

Agrárnická tlač

Už len z principiálnej roviny je samozrejmé, že ich výklad a opis udalostí sa voči *Slovákovi* bude veľmi líšiť. Hlavným rozdielom podania je to, že to boli vojaci, kto bol v danej situácii neozbrojený.⁴¹ Práve vojaci zastávali v článkoch pokojný prvok, ktorý šiel pokojne bližšie k pódiu, zatiaľ čo ľudáci boli ozbrojení palicami, valaškami či skalami.⁴² Prirodzene to boli taktiež ľudáci, kto vyprovokoval daný konflikt, následne napadol predierajúcich sa vojakov a tí reagovali na následný útok. Tu sa však *Národné noviny* trochu odlišujú od zvyšku agrárnickej tlače, lebo poukazovali na chybu zo strany vojakov, že sa nechali k takejto konfrontácii s ľudákmi vyprovokovať.⁴³ Na druhú stranu všetky skúmané časopisy sa vyjadrovali veľmi kriticky na adresu Andreja Hlinku. Najmiernejšie z nich opätovne vystupovali *Národné noviny*, čo prirodzene vyplýva z ich pronárodného smerovania. Avšak aj tu ho označili za „náboženského fanatika“, ktorému však sekundoval „pokrokový fanatik“ Vavro Šrobár.⁴⁴

Omnoho ostrejšie ladené články *Slovenskej politiky* a *Slovenského denníka* bezprostredne po udalosti odzrkadľovali už ich názvy, a to „Hlinková krvavá nedeľa“, „Krvavé stopy“, či „Krv po ich stopách?“.⁴⁵ Hlavne *Slovenský denník* sa v rámci akejsi dehumanizácie Hlinku podobá *Slovákovi*, prirodzene s iným nepriateľom. Hlinku opisoval ako upíra s bledou tvárou, ktorý putuje z miesta na miesto a vyhľadáva krv.⁴⁶ Ďalej bolo poukazované na Hlinkov zdravotný stav – Hlinka nie je údajne už dlhšiu dobu duševne zdravý a vraj u neho prepukla choroba sadizmu, prípadne, že je „duševne rozvrátený“.⁴⁷ Tak ako v predchádzajúcim prípade, odkazovali na incidenty či bitky, ktoré boli vyvolané jeho osobou.⁴⁸ K *Slovákovi* sa agrárnická tlač tiež približuje v rámci konceptu „nepravého Slováka“, či „zradcu Slovákov“. Opätovne Hlinka bol priblížený ako osoba, ktorá predtým paktovala s Poliakmi a aj vďaka nemu prišlo Československo o obce na Orave a Spiši v lete rovnakého roku.⁴⁹ Taktiež tie osoby, ktoré tento konflikt vyvolali, tak neboli praví Slováci, ale „na zhromaždení bolo mnoho poliakofilov, ktorí sú [...] ozbrojení“, „Poliakmi ozbrojení [...] agitátori“, „niektorí

⁴¹ Pozri Krv po ich stopách? In *Slovenská politika*, 1920, roč. 1, č. 185 (13. 10. 1920), s. 1.

⁴² Krvavá srážka v Námestove. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 223 (13. 10. 1920), s. 1.

⁴³ THURZO, Ivan. Námestovské tragikum. In *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 233 (13. 10. 1920), s. 1.

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ Porovnaj Krvavé stopy. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 232 (12. 10. 1920), s. 1; DUCHAJ, Ján. Hlinkova krvavá nedeľa. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 232 (12. 10. 1920), s. 1; alebo Krv po ich stopách?, s. 1.

⁴⁶ Krvavé stopy, s. 1.

⁴⁷ Krvavý prípad v Námestove. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 239 (20. 10. 1920), s. 1.

⁴⁸ Hlinka sadista. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 234 (14. 10. 1920), s. 2.

⁴⁹ Krv po ich stopách?, s. 1.

Polonofilovia samých vojakov dopichali“.⁵⁰ Pár podobných tvrdení následne používali aj v spojení s maďarským prostredím.⁵¹

Posledným aspektom, ktoré noviny obidvoch politických smerov spája, aj keď v agrárnickej tlači veľmi málo, je zdôrazňovanie „provokácie“ pri usporiadaní zhromaždenia. Ako bolo vyššie spomenuté, to druhá strana zorganizovala svoje zhromaždenie len ako „truc podnik“ voči zhromaždeniu prvej strany, aby narušila účasť, prípadne aj jej priebeh.⁵²

Socialistická tlač

Najmenej sa námestovskej udalosti venuje socialistická či radikálne socialistická (komunistická) tlač. Tak ako jej agrárnicke náprotivky, tak aj tu autori textov volili ostré titulky článkov, ako napríklad „Hlinkovci sa brodia v krvi“, „Kde je Hlinka tam tečie krv“ alebo „Krvavý pop“.⁵³

Aj v týchto textoch je možné vidieť opis Hlinku ako duševne chorého človeka, ktorý všade len štvie a vyvoláva bitky, pretože ho to teší.⁵⁴ V *Práve ľudu* dochádzalo aj k jeho určitej dehumanizácii, ktorá je veľmi podobná *Slovenskému denníku*, keď bol opisovaný ako „zlý démon a kde vystúpi, otvorí svoje krvavo smylné ústa, prehovorí, tam tečie ľudská krv“.⁵⁵ *Hlas ľudu* sa v prípade tejto udalosti zmohol iba na krátke konštatovanie, že celý konflikt a následné obete vznikli kvôli dvom hlupákom.⁵⁶

Posledným bodom je aspekt spochybnenia ľudákov ako reprezentantov kresťanských ideálov. Tomuto sa v podstate len jednou vetou venovala *Pravda chudoby*, avšak toto spochybnenie bolo omnoho viac prítomné v nasledujúcich textoch o udalostiach v Holíči.⁵⁷

Holíč

Ľudácka tlač

Tak ako v prípade Námestova, tak aj tu sa opakuje určitý prednastavený vzorec diskurzu, s ktorým autori v *Slovákovi* pracovali. Tým prvým aspektom je akási synonymizácia davu ľudáckych prívržencov so slovenským národom. Tento aspekt sa ukázal hlavne v článku *Slovenských ľudových novín*, kde sa autor uchýlil k spojeniam ako „za každú cenu

⁵⁰ Porovnaj Tamže; Krvavá srážka, s. 1; alebo THURZO, Ivan. Námestovské krviprelieanie a teror ružomerského generálneho štábu č.-sl. strany. In *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 238 (19. 10. 1920), s. 2.

⁵¹ Pravda o Námestove. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 241 (22. 10. 1920), s. 2; Krv po ich stopách?, s. 1; Krviprelieanie v Námestove. In *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 232 (12. 10. 1920), s. 1.

⁵² Tamže.

⁵³ Hlinkovci sa brodia v krvi. In *Robotnícke noviny*, 1920, roč. 17, č. 204 (12. 10. 1920), s. 1; Kde je Hlinka, tam tečie krv. In *Pravda chudoby*, 1920, roč. 1, č. 5 (14. 10. 1920), s. 4; Krvavý pop. In *Právo ľudu*, 1920, roč. 3, č. 42 (14. 10. 1920), s. 3.

⁵⁴ Sadisti v Pezinku. In *Robotnícke noviny*, 1920, roč. 17, č. 238 (16. 10. 1920), s. 5.

⁵⁵ Krvavý pop, s. 3.

⁵⁶ V Námestove sa strielalo. In *Hlas ľudu*, 1920, roč. 2, č. 42 (17. 10. 1920), s. 4.

⁵⁷ Kde je Hlinka, tam tečie krv, s. 4.

rozbili viac tisíc zástupový národ“ či „tak sa chceli vrhnúť na zástup a rozohnať národ“. ⁵⁸ Ďalším aspektom k odôvodneniu tohto násilia okrem obrany bolo, že mali „povolenie ľudu“. ⁵⁹ Prípadne tak mohli urobiť, pretože išlo o „ochranný“ či „konsolidujúci“ akt. ⁶⁰ Zároveň bolo podotknuté, že nikomu nemá byť „ublížené bez dôvodne“. ⁶¹

V *Slovákovi* dochádzalo hlavne k vyzdvihovaniu „slovenskosti“ v prípade ľudovej strany a Rodobrancov. ⁶² V nadväznosti na to, články v malej miere opäť poukazovali na „ne-slovenskosť“ sociálnych demokratov, a teda na spojitosť s českým prostredím, keď sociálnym demokratom museli prísť pomôcť rušiť zhromaždenia „sodemiti spoza Moravy“, či „ty husoluteránsky fiškálu Déreru“. ⁶³ Taktiež nie sú pravými Slovákami, pretože začínajú bitku zozadu a následne klamú a udávajú. ⁶⁴

Navyše, v textoch zároveň dochádza k sebaheroizácii či morálnemu povyšovaniu sa voči ich oponentom. Toto najlepšie dokumentuje článok v *Slovenských ľudových novinách* z 31. augusta, kde boli Rodobranci vykreslení ako švární, udatní mládenci, ktorí aj napriek zraneniam bojujú ďalej a kamarátsky držia spolu. Na druhú stranu sociálni demokrati či komunisti boli opísaní ako zbabelci, ktorí útočia z úkrytu a zozadu. ⁶⁵ Taktiež bola zdôraznená pokojnosť ľudákov na ich zhromaždení, zatiaľ čo sociálni demokrati mali už dopredu pripravené, že chcú štváť a rozbiť ľudácku schôdzu, a minimálne už len preto usporiadali svoje „protizhromaždenie“. ⁶⁶ Autori neopomenuli opísať „sodemitov“ ako bitkárov, banditov, alkoholikov, ktorí nechávajú za seba štváť Rómov a utečú pri prvej príležitosti. V tomto opise je jasno viditeľný podtext zbabelstva. Občasne sa na ich adresu vyskytujú aj biblické prirovnania či prvky dehumanizácie, napríklad „Kainské zbojníctvo“, „Satanská zvrhlosť“ či „satanským smiechom“. ⁶⁷

Agrárnická tlač

Agrárnická tlač sa danej udalosti venovala omnoho menej ako v prípade Námestova, avšak texty zdieľali viaceré podobnosti. Prvou z nich je poukázanie na to, že to boli ľudáci,

⁵⁸ Kainské zbojníctvo – Satanská zvrhlosť – Slovenská hrdosť – Účtovanie so sodemítmi – Dereritska drzosť. In *Slovenské ľudové noviny*, 1923, roč. 14, č. 36 (31. 8. 1923), s. 3.

⁵⁹ „Obecenstvo povzbudzovalo hrdinov slovenským „Oho! ho!“ a po ich víťazstve oduševneným volaním na slávu odmenilo ich hrdinkosť.“ Tamže; O sebaobrane vyslovene písali aj *Národné noviny*. POHRONSKÝ. Železná ruka. In *Národné noviny*, 1923, roč. 54, č. 85 (25. 10. 1923), s. 3.

⁶⁰ Porovnaj Deň po vypísaní volieb v Holiči. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 184 (29. 8. 1923), s. 1; SIDOR, Karol. Rodobranci. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 188 (2. 9. 1923), s. 1.

⁶¹ GR. J. Bolševicko-sodemitský teror v Holiči. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 186 (31. 8. 1923), s. 1.

⁶² Napríklad: „Výkvetom tohoto slovenského národného povedomia a vrcholom jeho sú slovenskí rodoobranci“ alebo „dokrvavenia syna slovenskej matky Tomeka“. Porovnaj SIDOR, Rodobranci, s. 1; GR, Bolševicko-sodemitský teror, s. 1.

⁶³ Kainské zbojníctvo, s. 3.

⁶⁴ Tamže; prípadne SIDOR, Rodobranci, s. 1.

⁶⁵ Kainské zbojníctvo, s. 3.

⁶⁶ GR. Bolševicko-sodemitský teror, s. 1.

⁶⁷ Kainské zbojníctvo, s. 3; GR. Bolševicko-sodemitský teror, s. 1.

kto vyprovokoval nepokoje a napadol vlastného Rodobranca. Navyše, obe skúmané periodiká poukazovali na to, že už bolo dopredu jasné, že ľudáci budú štváť, čo bol aj dôvod prečo zvolali vlastné protizhromaždenie.⁶⁸ Malo sa ísť v podstate o „obranu ľudu“ voči ľudáckym ľuďom a provokáciám. Tiež bolo podotknuté, že hneď vedľa sa konalo sociálnodemokratické zhromaždenie, ktoré malo pokojný priebeh.⁶⁹ Aj pri tejto udalosti došlo k spochybneniu pravej slovenskosti ľudákov odkazom na fokoš ako symbol „maďarskosti“ a reprezentáciu maďarofilov.⁷⁰ V texte je možné nájsť odkazy na sadizmus či zbabelosť.⁷¹

V prípade Námestova, išlo len o veľmi málo rozoberaný aspekt, a aj to hlavne socialistickými stranami, ale pri tejto udalosti dochádza k veľkej kritike ľudákov ako reprezentantov kresťanstva. V článkoch napísaných hneď po udalosti sa autori v *Slovenskom denníku* venovali takzvanému pokrytectvu ľudákov, ktorí podľa ich slov hlásajú kresťanské názory, ale neustále vyvolávajú bitky.⁷²

Socialisticko-komunistická tlač

Tak ako agrárnická tlač, tak aj tá socialistická poukazovala v prvom prípade na to, že ľudáci išli na toto zhromaždenie so snahou biť „sodemitov“ a Čechov. Rodobranci prišli ozbrojení palicami, valaškami či čakanmi, zatiaľ čo „pokrokové“ obyvateľstvo bolo úplne neozbrojené a nič netušiace. Rodobranci sa dokonca neštítia zaútočiť na lekára či samotné četníctvo.⁷³ Socialistická a komunistická tlač nazývala Rodobrancov rovno fašistami, banditmi a zločincami, ktorí si „osvojili maďarské a talianske spôsoby“ a bijú každého, kto s nimi nesúhlasí.⁷⁴ Prípadne tiež bolo poukázané na ich „maďarónske“ zmýšľanie.⁷⁵

Veľká časť textu sa venuje zdôrazneniu toho, že sociálnodemokratický a komunistický tábor bol pokojný a k napadaniu nevinných ľudí dochádzalo zo strany Rodobrancov, ktorí nemali problém napadnúť ženy a dokonca aj deti.⁷⁶ Ironicky však poznamenali, že sú zbabelci, keďže hneď po tomto zhromaždení došlo k ďalšiemu konfliktu v Holiči, po ktorom šli ľudácki predstavitelia strany „žiadať o pomoc“ do Bratislavy.⁷⁷ Analogicky ako ľudácka tlač, tak aj oni zdôraznili obranný charakter svojho násillia, keď písali, že ak nezakročí

⁶⁸ Kde rečnia ľudáci, tam tečie krv. In *Slovenská politika*, 1923, roč. 4, č. 193 (29. 08. 1923), s. 1; Ľudácky „rodobranci“ v krvavej práci. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 193a (28. 08. 1923), s. 2.

⁶⁹ Tamže.

⁷⁰ Ľudácky „rodobranci“ rozpustení. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 197a (01. 9. 1923), s. 1.

⁷¹ Tamže; „Rodobranci“. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 199a (4. 9. 1923), s. 2.

⁷² Porovnaj Ľudáci sa hnevajú. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 208a (15. 9. 1923), s. 2; Rub ľudáckeho protestu o terore. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 201a (6. 9. 1923), s. 4.

⁷³ Holič novou ranou na slov. tele. In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 194 (28. 8. 1923), s. 4-5.

⁷⁴ Krvavé vystúpenie slov. fašistov. In *Robotnícke noviny*, 28. 08. 1923, roč. 20, č. 194, s. 1; „Pichni ho, udri ho, ohoľ ho, zabi ho, lebo ti ožije“. In *Pravda chudoby*, 02. 09. 1923, roč. 4, č. 96, s. 4.

⁷⁵ Holič ďalej ohniskom nekľudu. In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 197 (31. 8. 1923), s. 4.

⁷⁶ Porovnaj Nová pračka v Holiči. In *Pravda Chudoby*, 1923, roč. 4, č. 97 (04. 9. 1923), s. 4; Kto zodpovedá za krvavé udalosti v Holiči? In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 195 (29. 8. 1923), s. 1.

⁷⁷ Nová pračka v Holiči, s. 4.

vláda, budú musieť zakročiť oni.⁷⁸ Ich zhromaždenie bolo pokojné na rozdiel od ich politických oponentov, a veľká časť Holíča, a to aj ľudácki prívrženci, im dali za pravdu a násilie odsúdili.⁷⁹

V neposlednom rade došlo ku kritike SLS ako reprezentanta kresťanskej strany, kde jej vodcovia boli vykreslení ako ľudia, ktorých teší napádanie „neludákov“ a aktívne podporujú násilie. Tiež spomínali ľudáckych kňazov, ktorí sa počas vojny naučili posielat ľudí na smrť a posväcovať zbrane.⁸⁰

Záver

Cieľom štúdie bolo zistiť diskurz ohľadom politického násilia na stránkach medzivojnových novín najvýznamnejších politických strán, a teda Slovenskej ľudovej strany, Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, Komunistickej strany Československa a Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej. Na tento účel boli vybrané dva konflikty, a to politické násilie v Námestove a v Holíči.

V prípade, že „obeťou“ násilností boli prívrženci ľudovej strany, tak stranické noviny SLS silno zdôrazňovali, že násilie bolo páchané na bezbrannom dave a citovo sa snažili pôsobiť na čitateľov zmienením „nevinných častí obyvateľstva“, teda žien a detí. S týmto aspektom však pracovala aj socialistická a agrárnická tlač v prípade Holíča, kde zase hlavné násilie páchali ľudácki Rodobranci. Všetky skúmané noviny sa v prípade násilnosti z ich strany uchýľovali k ospravedlneniu násilia, že išlo v podstate iba o sebaobranu podmienenú provokovaním toho druhého, prípadne, že už dopredu bolo jasné, že k daným provokáciám dôjde. Je to vidieť pri oboch udalostiach, keď sa strany navzájom obviňovali, že došlo k organizácii „protizhromaždení“.

V podstatnej časti textu sa strany snažili prostredníctvom novín ukázať a hlavne dokázať svoju „slovenskosť“, teda, že oni sú tými pravými reprezentantmi Slovákov. V prípade ľudáckej tlače dochádzalo k synonymizácii medzi straníckymi členmi či prívržencami a národom, čo sa odzrkadlilo v naratíve, že každý útok voči SLS je vlastne útokom proti slovenskému národu. Zároveň však došlo k spochybneniu oponentov SLS ako reprezentantov Slovákov, keď bolo napríklad často spomínané nejaké české či československé prepojenie. Navyše ľudácka tlač spochybňovala ich „slovenskosť“ aj prostredníctvom spôsobu násilia, keď útoky zozadu či zo zálohy považovali nielen za neslovenské, ale aj za zbabelé. S rovnakým naratívom však pracovala aj socialistická a agrárnická tlač, kde však bolo

⁷⁸ Ešte k mordárstvu slovenských klerikálnych fašistov v Holíči. In *Robotnícke noviny*, 2023, roč. 20, č. 196 (30. 8. 1923), s. 2.

⁷⁹ *Robotnícke noviny* zdôrazňovali veľkú a hlasnú účasť žien na tomto protizhromaždení. Holíč novou ranou na slov. tele, s. 5.

⁸⁰ Krvavé vystúpenie, s. 1.

zdôrazňované hlavne určité maďarónstvo či polonofilstvo, ktoré malo za každú cenu ublížiť republike. Ľudáci boli okrem toho spochybňovaní aj ako reprezentanti kresťanov vzhľadom na to, že na ich zhromaždeniach dochádzalo často k násiliu, ktoré niekedy sami aktívne podporovali.

Posledným hlavným aspektom v texte bola sebaheroizácia a dehonestácia či dehumanizácia oponentov. Ako v prípade ľudákov, tak aj agrárnikov či socialistov dochádzalo k sebahodnoteniu vlastných prívržencov ako morálne čistých ľudí, ktorí neštvú a nebijú sa, a ak tak musia urobiť, tak je to pod vplyvom vonkajších udalostí, ktoré však oni heroicky dokážu prekonať. Na druhej strane politickí oponenti boli „satanmi“, „Kainami“, „upírmi“, či „duševne chorými“, pričom im nejde o nič iné než o vykonávanie násilia.

Ako je viditeľné, tak ako ľudáci, tak aj agrárnici či socialisti pracovali v podstate s veľmi podobným diskurzom, ktorý však varioval na základe politickej orientácie.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Slovenský národný archív, Bratislava

fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska

Štátny okresný archív v Bratislave, Bratislava

fond Krajský súd Bratislava: III. manipulačné obdobie (1924–1933)

Pramene

Volby do Národného shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919. (= Československá statistika. Řada I, Volby, Svazek 1, sešit 1). Praha: Státní úřad statistický, 1922, 168 s. + 10 s. přílohy.

Dobová tlač

BOHOSLAV, M. Nová Černová. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 221 (14. 10. 1920), s. 1.

Černová-Námestovo. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 222 (15. 10. 1920), s. 1.

Deň po vypísaní volieb v Holiči. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 184 (29. 8. 1923), s. 1.

DUCHAJ, Ján. Hlinkova krvavá nedela. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 232 (12. 10. 1920), s. 1-2.

Ešte k mordárstvu slovenských klerikálnych fašistov v Holiči. In *Robotnícke noviny*, 2023, roč. 20, č. 196 (30. 8. 1923), s. 2-3.

GR. J. Bolševicko-sodemitský teror v Holiči. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 186 (31. 8. 1923), s. 1.

HLINKA, Andrej. Námestovská vražda a lúhaniny agrárnických novín. In *Slovák*, 1920, č. 221 (14. 10. 1920), s. 2.

Hlinka sadista. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 234 (14. 10. 1920), s. 2.

Hlinkovci sa brodia v krvi. In *Robotnícke noviny*, 1920, roč. 17, č. 204 (12. 10. 1920), s. 1.

Holič ďalej ohniskom nekludu. In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 197 (31. 8. 1923), s. 4.

Holič novou ranou na slov. tele. In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 194 (28. 8. 1923), s. 4-5.

Kainské zbojníctvo – Satanská zvrhlosť – Slovenská hrdosť – Účtovanie so sodomitmi – Dereritska drzosť. In *Slovenské ľudové noviny*, 1923, roč. 14, č. 36 (31. 8. 1923), s. 3.

Kde je Hlinka, tam tečie krv. In *Pravda chudoby*, 1920, roč. 1, č. 5 (14. 10. 1920), s. 4.

- Kde rečia ľudáci, tam tečie krv. In *Slovenská politika*, 1923, roč. 4, č. 193 (29. 08. 1923), s. 1.
- Krv po ich stopách? In *Slovenská politika*, 1920, roč. 1, č. 185 (13. 10. 1920), s. 1.
- Krvavá srážka v Námestove. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 223 (13. 10. 1920), s. 1.
- Krvavé stopy. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 232 (12. 10. 1920), s. 1.
- Krvavé vystúpenie slov. fašistov. In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 194 (28. 08. 1923), s. 1.
- Krvavý pop. In *Právo ľudu*, 1920, roč. 3, č. 42 (14. 10. 1920), s. 3.
- Krvavý prípad v Námestove. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 239 (20. 10. 1920), s. 1.
- Krviprelatie v Námestove. In *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 232 (12. 10. 1920), s. 1.
- Kto zodpovedá za krvavé udalosti v Holiči? In *Robotnícke noviny*, 1923, roč. 20, č. 195 (29. 8. 1923), s. 1.
- LABAY, Ľudevít. Moja odpoveď. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 222 (15. 10. 1920), s. 3.
- Ľudáci sa hnevajú. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 208a (15. 9. 1923), s. 2.
- Ľudáci „rodobranci“ rozpustení. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 197a (01. 9. 1923), s. 1.
- Ľudácky „rodobranci“ v krvavej práci. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 193a (28. 08. 1923), s. 2.
- ĽUDÁK. Druhá Černová. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 220 (13. 10. 1920), s. 1-2.
- ĽUDÁK. Námestov-Tvrdošín. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 222 (15. 10. 1920), s. 1-2.
- Nová pračka v Holiči. In *Pravda Chudoby*, 1923, roč. 4, č. 97 (04. 9. 1923), s. 4.
- ORLOV. Očití svedkovia o námestovskej vražde. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 223 (16. 10. 1920), s. 2-3.
- ORLOV. Slovenská krv do neba volá. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 220 (13. 10. 1920), s. 1.
- ORLOV. Slovenská krv tiekla v Námestove. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 219 (12. 10. 1920), s. 1
- „Pichni ho, udri ho, ohoľ ho, zabi ho, lebo ti ožije“. In *Pravda chudoby*, 1923, roč. 4, č. 96 (2. 9. 1923), s. 4.
- POHRONSKÝ. Železná ruka. In *Národné noviny*, 1923, roč. 54, č. 85 (25. 10. 1923), s. 2-3.
- Pravda o Námestove. In *Slovenský denník*, 1920, roč. 3, č. 241 (22. 10. 1920), s. 2.
- „Rodobranci“. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 199a (4. 9. 1923), s. 2.
- Rub ľudáckeho protestu o terore. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 201a (6. 9. 1923), s. 4.
- Sadisti v Pezinku. In *Robotnícke noviny*, 1920, roč. 17, č. 238 (16. 10. 1920), s. 5.
- SIDOR, Karol. Rodobranci. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 188 (2. 9. 1923), s. 1.
- S. M. Krvou pokropený Holič hlasujúcim lístkom odsúdil štváčov. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 201 (19. 9. 1923), s. 1.
- THURZO, Ivan. Námestovské krviprelatie a teror ružomberského generálneho štábu č.-sl. strany. In *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 238 (19. 10. 1920), s. 1-2.
- THURZO, Ivan. Námestovské tragikum. In *Národné noviny*, 1920, roč. 51, č. 233 (13. 10. 1920), s. 1-2.
- TOMÁNEK, Florián. Sadli si na bajonetty. In *Slovenské ľudové noviny*, 1920, roč. 11, č. 42 (22. 10. 1920), s. 1.
- Uzavretie výkonného výbory slovenskej ľudovej strany. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 228 (22. 10. 1920), s. 1.
- VASIL. Krvavá nedeľa v Námestove. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 220 (13. 10. 1920), s. 1.
- V Námestove sa strielalo. In *Hlas ľudu*, 1920, roč. 2, č. 42 (17. 10. 1920), s. 4.
- Výsledok vyšetrovania našich poslancov o námestovskej vražde. In *Slovák*, 1920, roč. 2, č. 224 (17. 10. 1920), s. 1-2.
- Židia v našej republike. In *Sloboda. Politický a národohospodársky časopis, orgán slovenského západu*, 1919, roč. 2, č. 54 (9. 8. 1919), s. 2-3.

Literatúra

- DAMBORÁK, Florián. *Holič. Obraz histórie od najstarších čias po súčasnosť*. Holič: MsNV, 1970, 41 s + 37 s. obrazová príloha.
- DRÁBIK, Jakub. Fenomén násilia v ideológii a praxi Národnej obce. In MICHÁLEK, Slavomír a kolektív. *Obraz a odraz osobnosti modernej doby. K "70" historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru*. Bratislava: VEDA, 2019, s. 167-184.
- FAIRCLOUGH, Normal. *Discourse and Social Change*. Oxford: Blackwell, 1992, 555 s.

- FAIRCLOUGH, Norman a WODAK, Ruth. Critical Discourse Analysis. In VAN DIJK, Teun A., ed. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage 1997, s. 258-284.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila; ZEMKO, Milan et al. *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava: VEDA, 2012, 544 s.
- GAREK, Martin. Hospodárske aspekty plebiscitu na Orave a Spiši v rokoch 1919–1920. In FUKASOVÁ, Daniela a FIALOVÁ, Ivana, ed. *Kapitoly z dejín hospodárskeho vývinu Slovenska v medzivojnovom období (1918–1939)*. Bratislava: Slovenský národný archív, 2011, s. 83-100.
- GURR, Ted. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 1970, 421 s.
- HASLAM, Nick a LOUGHNAN, Steve. Dehumanization and Infrhumanization. In *Annual Review of Psychology*, 2014, roč. 65, s. 399-423.
- HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT, 2022, 350 s. + 16 s. obrazová príloha.
- HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, 685 s.
- IRŠA, Rudolf et al. *Holíč. Príbeh nášho mesta. Dejiny do roku 1945*. Holíč: Mesto Holíč, 2014, 181 s.
- KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919–1938*. Martin: Matica slovenská, 1968, 1074 s.
- KLEČACKÝ, Martin. Volební násilí a státní moc. Obecní volby v Českých Budějovicích 1901–1906. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2014, roč. 6, č. 1, s. 82-105.
- KOŽÁKOVÁ, Katarína. Bratislavská mládež kontra Golem. Búrlivé demonštrácie spojené s premietaním kontroverzného filmu. In BYSTRICKÝ, Valerián et al. *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Pro Historia, 2008, s. 161-170.
- LEXA, Lukáš. *Skupinové násilí v letech 1918–1920 na moravsko-slovensko-rakouském pomezí se zaměřením na pachatele a jejich motivace k násilnému jednání*. Dizertačná práca. Brno, 2023, 313 s.
- MACKOVÁ, Jaroslava. Fenomén dehumanizácie z pohľadu sociálnej psychológie. In *E-mental*, 2018, roč. 6, č. 1, s. 16-26.
- MLYNÁRIK, Ján. *Polomská vzbura*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, 256 s.
- OSYKOVÁ, Linda. Podoby predvolebných stretnutí agrárnej a ľudovej strany v medzivojnovom období. In *Zborník Slovenského národného múzea – História*, 2011, roč. 102/48, s. 65-82.
- OSYKOVÁ, Linda. *Volebné kampane politických strán na Slovensku počas 1. ČSR*. Bratislava: VEDA, 2012, 274 s.
- POTEMRA, Michal. Uhorské volebné právo a volby na Slovensku v rokoch 1901–1914. In *Historický časopis*, 1975, roč. 23, č. 2, s. 201-239.
- SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analyza diskurzu a mediálny text*. Praha: Karolinum, 2015, 166 s.
- SCHUMMAN, Dirk. *Political Violence in the Weimar Republic, 1918–1933. Fight for the Streets and Fear of Civil War*. Oxford; New York: Berghahn Books, 2009, 346 s.
- SULAČEK, Jozef. *Revolučné Krompachy 1921*. Košice: Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, 1961, 421 s.
- SZABÓ, Miloslav. Die "Golem"-Demonstrationen in Bratislava von 1936. In KOHLSTRUCK, Michael; SCHÜLLER-SPRINGORUM, Stefanie a WYRWA, Ulrich, ed. *Bilder kollektiver Gewalt – Kollektive Gewalt im Bild. Annäherungen an eine Ikonographie der Gewalt. Für Werner Bergmann zum 65. Geburtstag*. Berlin: Metropol, 2015, s. 147-155.
- ŠOLTÉS, Peter. Kortešačky a volebné excesy. Volby v Uhorsku v predmarcovom období. In FABINI, Pavel a ZOUZAL, Tomáš, ed. *Vše pro mandát? Podvody, korupce a násilí při parlamentních volbách ve střední Evropě v 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2021, s. 13-35.
- VAN DIJK, Teun A. Critical Discourse Analysis. In SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah a HAMILTON, Heidi E. *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2004, s. 352-371.
- ZIMMERMANN, Ekkart. *Political Violence, Crises and Revolutions: Theories and Research*. Boston: G. K. Hall & Co.; Cambridge: Schenkman Publishing Co., 1983, 810 s.

ZMÁTLO, Peter. Tragický konflikt v Nižnom Šebeši v júli 1925. In *Annales Historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 220-239.

Internetové odkazy

Přehled vlád ČR (1918–1938 ČSR). [online] Dostupné na: <<https://vlada.gov.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/>> [2024-05-26]

The Analysis of the Discourse of Interwar Political Violence on the Example of Events in Námestovo and Holíč

The main goal of this study was to analyse the discourse related to violence in the main Slovak political newspaper discussing conflicts in Námestovo and Holíč. All the political spectrum parties were using identical discourse patterns, such as highlighting their own innocence, harmlessness, and aversion to violence. On the other hand, when they were accountable for acts of violence, they justified these activities as self-defense or reactions to previous "provocations". A huge part of the discourse focused on the element of "Slovakness", and all political parties tried to portray their opponents as non-Slovaks in various ways, such as Hungarophiles, Polophiles, Czechophiles, or not true Christians. Moreover, they did not stop at this point, but when as far as having depicted their opponents in dehumanizing or degrading ways, while heroizing themselves or attributing themselves with higher moral values.

Keywords: political violence, Slovak republic, 1939 – 1945

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[1,33 AH]

VILHAN, Ján. Analýza diskurzu medzivojnového politického násilia na príklade udalostí v Námestove a Holíči. In *Opus mixtum*. Historia nova 24. [online] Bratislava: Stimul, 2024, s. 66-80. Dostupné na: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino24.pdf>

recenzie

HOCHEL, Marian. *Pamatuji Napoleona (I). Struktury umělecké (re)prezentace Napoleona Bonaparta a osobností jeho doby. Praha: Národní památkový ústav, 2022, 264 s. ISBN 978-80-7480-159-4*

Peter Podolan (rec.)

Pri prvom kontakte s týmto titulom si čitateľ uvedomí dôstojnú vizáž práce, jej atypický „štvorcový“ formát, ako aj tlač na kvalitnom papieri. Už to publikáciu zasadzuje do rámca vizuálnych publikácií, čo je však priveľkým zjednodušením. Vzhľadom na technickú potrebu pri zobrazení obrazového materiálu totiž nejde o luxus, ale nevyhnutnosť. Pristávime sa tak najprv práve pri fyzickom vyznení knihy. Pevná väzba a kvalitné prevedenie dobre korešpondujú s výrazným grafickým nastavením, ktoré pracuje s majoritne zelenou a bordovou farbou vo funkcii ohraničenia jednotlivých častí (kapitol). Tie sú navyše doplnené bezokrajovými celostranovými vyobrazeniami, ktoré ponúkajú ďalšie výrazné orientačné body pri listovaní. Do blokov je potom zarovnaný aj hlavný text, pretože poznámkový aparát je – ako inak – uvedený v blokoch na konci každej kapitoly. Svieže grafické stvárnenie je nutné iba pochváliť.

Okrem týchto vyobrazení práca obsahuje mnohé ďalšie. Niektoré slúžia iba ako doplnok, väčšina však aj pri práci s výrezmi a detailmi ako nutný pilier výkladu, ktorý s vizuálnym poňatím úzko súvisí. Aj tieto majú často veľkoformátový charakter. Pri hodnotení, že na niektorých miestach ilustrácie k výkladu chýbajú (hoci by sa hodili), treba prihliadnúť na autorovo videnie – v niektorých prípadoch ich totiž jednoducho zaradil na iné miesto. Suma ilustrácií môže prekvapiť dvojakým označením – ako „Obr.“ sú radené vyobrazenia, ktoré majú ilustračnú, takpovediac doplnkovú funkciu a nachádzajú sa v mnohých európskych či svetových inštitúciách. Pod označením „Kat.“ potom nájdeme fakticky katalógové vyobrazenie predmetov či výtvarných diel zo zbierok na území Českej republiky. Na ich vyhotovení sa podieľali Marta Pavlíková, Pavel Kerlin, Jaroslav Kocián a Pavel Kříž. Treba zvýrazniť, že práve tieto „predmety“ tvoria prezentačné jadro publikácie, no nie vo forme katalógu (s výkladom), ale vskutku ako nový koncept prezentácie nielen muzeálnych predmetov. Zaujímavým je v tomto zmysle aj sprístupnenie iných verzií inak notoricky známých vyobrazení (olejomalba vs. rytina či grafický list). Istým „teritoriálnym“ obmedzením tu bolo využitie fondov z objektov v správe Národného památkového ústavu (zámky Duchcov, Hradec nad Moravicí, Hrubý Rohozec, Konopiště, Kynžvart, Libochovice a Raduň). Už tento výpočet ukazuje, že na jednu publikáciu takáto identifikácia a výber artefaktov

vhodných do konceptu postačujú – a súčasne dáva pozitívny výhľad na podobnú analýzu ďalších pamiatkových či múzejných fondov do budúcnosti. Príkladom je aj doplnkové použitie historických fotografií zo zbierok Slezskeho zemského muzea v Opave. Stručne povedané, publikácia sprístupňuje, analyzuje a kontextualizuje vybrané české hmotné pamiatky v (nielen) európskom prostredí spoločne s výkladom spájajúcim umenovedné zobrazenie s historickým prístupom.

V súvislosti s názvom treba upozorniť na číslovku, ktoré evidentne upozorňuje na plánovaný ďalší diel, ktorý už medzitým vyšiel.¹ Dostávame sa k podtitulu publikácie, kde je slovo prezentácia priamo uvedené. Samotný názov koreluje s názvom rovnomennej výstavy Múzea mesta Brna (2005), s ktorou však okrem názvu nemá nič spoločné – iba prácu s konceptom pripomínania na pozadí 200. výročia „napoleonskej doby“ (s. 37). Rozvíja motívy autorovho záujmu o osobu Napoleona Bonaparteho a jeho dobu, ktorú už cizeloval vo svojich prechádzajúcich prácach (s. 36). To iba podčiarkuje dlhodobú prácu Mariana Hochela v tomto segmente a fakt, že výročie iba využil na zviditeľnenie problematiky v pravej chvíli. Publikácie sa tak netýka bohužiaľ zaužívaná prax „výročného“ publikovania – v tomto zmysle by sme sa totiž k Napoleonovi opäť vrátili až po ďalšom storočí či inom vhodnom okrúhlom jubileu. V úvodnej časti, kde sa autor viackrát venoval konceptu pamäti a zabúdania, no i pri konkrétnych bodoch výkladu je jasné, že nejestvuje jediný a nekonzistentný uhol pohľadu na postavu Napoleona Bonaparteho a jeho pôsobenie; v tomto zmysle je práve kríženie rozličných a odlišných náhľadov a ich interpretácia vďaka zaujímavou témou. Veď aj keď dnešní politici historické epochy a postavy najčastejšie iba zneužívajú pri svojich účelových súdoch a vyjadreniach, existencia, prezentácia a uchopenie takýchto „večne živých postáv“ sú zásadné pre každú jednu dejinnú éru, našu súčasnosť nevynímajúc. Pri akomkoľvek hodnotení, oslavovaní či zatracovaní historických osobností je nutné priam symbolicky pripomenúť prácu Maxa Picarda – *Hitler v nás*.

Práca má relatívne jednoduchú štruktúru, za čím sa však skrýva veľa úsilia. Rozvrhnutie na štyri hlavné kapitoly, úvodnú a záverečnú časť totiž napodobňuje štruktúru Beethovenovej 3. symfónie „Eroica“. Publikácia sa takpovediac nesie na vlnách jej tónov. Preto sú v publikácii kapitoly označené ako „dejstvá“, nájdeme tu i časti s názvom Overture a Postludium. Nápad samotný treba pochváliť, recenzent však vie z vlastnej skúsenosti, že snaha o rysovanie čistej kompozície je niekedy na úkor vyznenia zrozumiteľnosti. Bezproblémovo možno vnímať záverečnú, „technickú“ časť – obsahuje cudzojazyčné resumé (francúzsky, anglicky), zoznam použitých prameňov a literatúry a zoznam skratiek. Paradoxne chýba zoznam katalógových či „bežných“ vyobrazení. Informácie k nim sú takto roztrúsené

¹ HOCHEL, Marian. *Pamatují Napoleona (II). Struktury umělecké (re)prezentace Napoleona Bonaparta a osobností jeho doby*. Praha: Národní památkový ústav, 2023, 264 s.

po celej publikácii vždy pri danom obrázku. Zrejme tu pôsobila snaha o vymedzenie sa voči bežným „katalógom“ ako možno až príliš zaužívanej publikačnej forme, z praktického hľadiska ale pri vyhľadávaní aj jednoduchý zoznam (aj aby sa stále neopakovali všetky informácie) má svoj význam. V tomto zmysle je určite na škodu aj absencia registrov – pri elektronickej forme publikovania dnes obzvlášť zreteľná – no ide o službu čitateľovi a nakoniec aj autorovi pri rýchlom orientovaní sa v texte. Z hľadiska ohraničenia má zmysel delenie na jednotlivé „dejstvá“, ktoré sa venujú špecifickým problémom. Najväčšiu daň si tak koncept čistej štruktúry vybral na úvodnej časti. Tá obsahuje značne roztrieštene typické informácie úvodu/predhovoru (s. 11, 36-37), stručný popis obsahu a štruktúry (s. 37-38) – a už aj výklady k dvom problémom, ktoré autor prepája s termínom „damnatio memoriae“. Ide jednak o výklad k Beethovenovej symfónii „Eroica“ (aj ako vysvetlenie k na nej postavenej štruktúre práce), ktorá mala byť pôvodne dedikovaná práve Napoleonovi Bonaparte (s. 16-17, 23-28, 37-38), jednak výklad k príkladu zobrazenia jeho zmien v čase (prvá položka katalógu – soška Napoleona I/III zo zámku Kynžvart) (s. 32-36). Takýto gordický uzol textu čitateľa hneď za začiatku zaručene zneistí, hoci toto usporiadanie bezpochyby svoju logiku má. Našťastie takto koncipované usporiadanie textu už v ďalších častiach nenájdeme, azda s výnimkou kumulovaného záverečného zhrnutia privteleného do štvrtej, poslednej kapitoly.

Pozrieme sa teraz na jednotlivé „dejstvá“ – kapitoly. Prvá je orientovaná okolo vyobrazenia s názvom „*Začátek Finále*“ (1813) (s. 54-55). Výklad k nemu potom ponúka autor neskôr (s. 59). Grafika načrtáva skarikovaný dobový pohľad, ktorý je (ne)prekvapivo svieži s viacerými výkladu hodnými odbočkami. Základný odkaz je zreteľný – v popredí hrá orchester európskych mocností, kde však Napoleon iba načúva hudbe pod taktovkou ruského cára Alexandra I. Napoleon je ešte stále v popredí, s možnosťou zasiahnuť. Podľa hudby veľmocí totiž v pozadí – na javisku – hrajú postavy. Reliéfy na podnoži javiska potom upomínajú na už odohrané, minulé scény. Autor v kapitole uvádza do dobovej situácie a atmosféry. Keďže išlo o predvečer bitky pri Lipsku, v úvode kapitoly venoval pomerne veľa priestoru vysvetleniu nemeckého kontextu, otázky Svätej ríše rímskej nemeckého národa, no i Rýnskeho spolku (49-58). Nasledujú informácie o autorovi grafiky (s. 56). Podrobný výklad k scénam grafiky, ktoré sa týkajú bratov Bonapartovcov, zvyrazňujú nevelmi pozitívne výhľady na „finále“, kde svoju úlohu stále hrá už len Napoleon Bonaparte. V podobe oných minulých scén bol zobrazený neúspešný holandský kráľ Louis Bonaparte (s. 65-67) i bývalý španielsky kráľ Joseph Bonaparte (s. 67-69), ktorí sú spojení s prehrami Napoleonovej európskej politiky (s. 59). Na javisku sa odohráva nemecká komédia, vrcholiaca útekom postáv, kde má centrálnu úlohu „odlietajúceho“ vestfálskeho kráľa Jèrôme Bonaparte. Aj kvôli jeho osobným vlastnostiam, bol ďalším zlyhaním Napoleonových nádejí (s. 60-64).

Mikroštruktúru (každej) kapitoly uzatvára poznámkový aparát zhrnutý na konci kapitoly. V hlavnom texte uvedené preklady citátov tu majú svoje francúzske originály.

Druhá, najrozsiahlejšia kapitola je venovaná vyobrazeniu smrti maršala Józefa Antoniho Poniatowskeho. Nájdeme ho vo forme grafického listu v čiernobielej škále (s. 114-115), no i ako farebnú maľbu streleckého terča (s. 122). Tentoraz autor venoval veľa priestoru predstaveniu osobnosti a vojenskej napoleonskej kariéry Poniatowskeho (s. 83-95), ale aj otázky Poľska v plánoch Napoleona (s. 79-83). Dozaista zaujímavý je koncept Poniatowskeho druhého života vo funkcii symbolu nielen v poľskom prostredí, ktorého predstaveniu je venovaná nosná časť kapitoly. Týkalo sa to pomníkov aj podobe pamätných tabúl, či jazdeckej sochy „na rímsky spôsob“ (s. 96-102, 106-111). V prípade tohto pomníka je škoda, že rozsiahly výklad už nebol vybavený obrazovým vyobrazením. Autor spomenul niekoľko predlôh ďalších umelcov (s. 102-106), ktoré boli asi inšpiráciou aj pre grafický list Petra Bohmanna, vytlačený v Prahe (s. 103). Dôležité je predstavenie diskurzu i vnímanie v poľskom prostredí. Až po takejto príprave prešiel k nosnému vyobrazeniu Horaceho Vermeta (a jeho derivátu) „*Smrť kniežata Poniatowskeho*“ (obe sa dnes nachádzajú v inventári zámku Hrubý Rohozec)(s. 112-126). Poniatowski je tu zobrazený v okamihu smrti na koni, tesne pred pádom do rieky, ktorá pečatila jeho osud v jednej z potýčok lipskej bitky. Autor tu venuje pozornosť kompozícii a „rozprávaniu“ scény, jednotlivým detailom a odkazom. V rámci obrazovej pamäte spomína aj ďalšie vyobrazenia, no tieto v knihe nedostali priestor v rámci obrazovej prílohy. Dodajť však treba, že poznámkovom aparáte sa nachádzajú odkazy na tieto vyobrazenia v online priestore.

Tretia kapitola je venovaná maršalovi Gebhardovi Leberechtovi Blücherovi a nesmierne zaujímavej napoleonskej pamiatke – autentickému kočiaru Napoleona, ktorý opustil po bitke pri Waterloo. To všetko v spojení so zámkom Raduň v blízkosti Opavy. Autor sleduje vojenskú kariéru Blüchera, jeho účasť na vojenských ťaženiach napoleonských vojen (s. 151-154). Táto časť je dôležitá, pretože postava Blüchera patrí k „velkým víťazom“ nad Napoleonom (bitka pri Lipsku i pri Waterloo), hoci jeho účasť bola v mnoho mystifikovaná, preceňovaná či „vylepšovaná“ (s. 153, 173-174, 191). Dôležité je zmieniť, že Blücher mal byť prototypom nemeckého „víťaza“, no hlásili sa k nemu aj viacerí „nemeckí“ Rakúšania. V rámci osláv víťazstva sa tak Blücher stal predmetom mnohých zobrazení – od heroických až po politicky motivované karikatúry. Autor tu venoval dosť priestoru na predstavenie niektorých z nich (s.155-173). Vyobrazenia sa dočkali diela zobrazujúce Blüchera zo zbierok zámku Raduň (bronzová busta, olejomalba Karla Duddeho, pamätný list k vysväteniu mauzólea Blüchera) (s.160, 163, 169) a z inventáru zámku Duchcov (čiernobiely grafický list Petra Bohmanna (?)) (s. 167). Práve zámok Raduň, ktorý bol v určitom období (1901 – 1927) v Rakúskom cisárstve letnou rezidenciou rodiny Blücherovcov uchovával nepochybne zaujímavý Napoleonov kočiar. Legenda spomínala, že ho Blücher získal

v situácii, keď takmer zajal samotného Napoleona – ten mal vystúpiť dverami na opačnej strane kočiara a uniknúť bez klobúka a kordu, keď druhé dvere už-už otvárali Blücherovi vojaci (s. 175, 184-185, 191). V skutočnosti vojaci objavili až po hodine opustený kočiari, to sa však vyjasnilo a stalo nie všeobecne známym až po roku 1857. Scéna sa tiež zaradila k obľúbeným námetom vyobrazení (s. 185-190). Jedna z reprodukcí tejto fikcie sa nachádza v mobiliárnom fonde v Doksanoch (s. 188-189). Autor venoval priestor opisu kočiara aj jeho osudom – po využití propagandou v Nemecku bol v roku 1973 zapožičaný a neskôr darovaný francúzskej strane (s. 176-178). Dnes je deponovaný a prezentovaný v jazdiarni zámku Malmaison. Pamiatkou na jeho „pobyt“ v Raduni je čiernobiela fotografia (1901?) (s. 182-183) zakúpená v roku 1992 pre zbierky zámku Raduň, ako aj dve dokumentačné fotografie z roku 1927, ktoré sa v roku 1961 dostali do Slezského zemského muzea (s. 177, 179). V tejto kapitole sa tak mieša niekoľko príbehov a je aj s ohľadom na prvky ako minulosť – súčasnosť, mýtus/propaganda/propagácia – skutočnosť, ale aj realitu fotografií i zachovaného kočiara veľmi vydarenou časťou publikácie.

Posledná, štvrtá kapitola je venovaná jazdeckému portrétu Napoleona Bonaparteho ako francúzskeho konzula od Jacqua-Louisa Davida (1801). Tento obraz prepožičiava tvár celej publikácii, pretože je aj na prednej strane obalu. Ide o jedno z ikonických vyobrazení, ktoré často definujú pamäťový vizuál Napoleona. V tomto duchu autor pripomína aj vyjadrenia niektorých súčasných umelcov (s. 206). Klasické zobrazenie v duchu hrdinskej postavy na vzpínajúcom sa koni bolo okrem oslavy Napoleona podporené aj historickým *genius loci* v podobe Veľkého svätobernardského priesmyku, ktorý bol prepájaný s postavami iných dobyvateľov Itálie (Hannibal, Karol Veľký). Prepojenie Napoleona s týmito významnými vojvodcami naznačil aj umelec v podobe zašlých nápisov vytesaných do skalného podlažia v popredí obrazu. V knihe nájdeme čiernobielu verziu grafického listu z inventáru zámku Libochovice, autor popisuje proces tvorby obrazu, popisuje jeho verzie, ich odlišnosti a osudy. Jedna zo zásadných verzií, považovaná často za „originál“ v istom období (po 1815) nútene zmizla z očí a stala sa predmetom dohadov o jej vyvezení do Veľkej Británie vojvodom z Wellingtonu. Informácie v tomto zmysle z listu ministra Talleyranda (s. 215-216) je možné vysvetliť viacerými spôsobmi, než len Talleyrandovou cielenou mystifikáciou. Nakoniec, v zbierke Wellingtona sa skutočne ocitla napr. mramorová socha Napoleona štylizovaného ako rímskeho boha vojny od Antonia Canovu. Záver kapitoly v úvahách o heroične prepája kapitoly i overtúru, aby sa vrátil aj k tónom Beethovenovej symfónie č. 3 (s. 224-226) a tvorí aj zhrnutie celej publikácie.

Pri pohľade na zoznam použitej literatúry a poznámkový aparát je viditeľná orientácia na predovšetkým francúzske práce, čo je s ohľadom na tému pochopiteľné aj predpokladané. Autor bohato cituje z dobových memoárov rôznych osobností, ktoré autenticky

naznačujú dobovú atmosféru (hoci boli pravda často spisované už za iných podmienok). Sprístupnenie francúzskych textov a ich prekladov v stredoeurópskom prostredí je vítané.

Celkovo zhrnuté, práca, okrem sprístupnenia katalógových vyobrazení má svoju silnú líniu historiografického poňatia, pretože vyobrazenia uvádza do kontextu, sleduje súbeh historických udalostí – avšak len v súvislosti s umeleckými dielami, o ktorých pojednáva. Časť takto orientovaného textu, obzvlášť tam, kde ide o umelcov a ich diela či genézu ich vzniku, sa približuje typickému kultúrno-historickému či umelecko-historickému podaniu. Pre autora bola výzva vypracovať text, ktorý vo väčšine kapitol nie je lineárny, ale vetví sa a problematizuje „exkurzmi“ pri popise verzií, analógií a jednotlivých umeleckých diel. To znamená že priemerný čitateľ môže mať problémy pri jeho uchopení. Pravdepodobné je však, že prácu bude vyhľadávať predovšetkým iná skupina čitateľov. Kombinácia vyobrazení a výkladového textu ju robí rovnako reprezentatívnou pre všetkých.

obhájené dizertačné práce

Problematika prostitúcie na Slovensku v rokoch 1918 – 1938

Dominika Kleinová

Názov dizertačnej práce: Dcéry nočných ulíc: Fenomén prostitúcie na Slovensku v rokoch 1918–1938

Doktorandka: Mgr. Dominika Kleinová

Pracovisko: Ústav historických vied Fakulta filozofická Univerzita Pardubice

Dátum obhajoby: 6. jún 2023

Školiteľ: prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

Oponenti: doc. PhDr. Anton Hruboň, PhD., Dr. Christiane Brenner

URL: <https://hdl.handle.net/10195/81847>

Problematika prostitúcie je v európskom dejepisectve aktuálnou témou. Za posledné dve dekády historici prezentovali najnovšie výsledky svojho bádania na niekoľkých interdisciplinárnych konferenciách. Jedným z významných stredoeurópskych počinov bol trojdenný medzinárodný workshop s názvom Perspectives on the History of 'Prostitution' in East-Central Europe, ktorý sa konal v roku 2018 v Prahe. Workshop prispel k vytvoreniu prvej diskusie o dejinách prostitúcie v strednej a východnej Európe. Okrem týchto príspevkov boli vypracované syntetické diela k lokálnym dejinám prostitúcie. Na území dnešného Slovenska zatiaľ systematický výskum k vybranej problematike nebol publikovaný. Z tohto dôvodu sa dizertačná práca snaží opísať fenomén prostitúcie na území Slovenska (1918 – 1938) v širšom politicko-právnom, medicínskom, sociálnom a kultúrnom kontexte, prostredníctvom zmapovania a kritického preskúmania prameňov rôznorodého charakteru.

Súčasným výskumným otázkam v oblasti dejín prostitúcie sa zameriavajú na niekoľko tematických okruhov. Najčastejšie historici skúmajú obchod so sexom v regionálnom priestore, pričom využívajú interdisciplinárny prístup. Problematiku analyzujú v kontexte aplikovaných legislatívnych prístupov v minulosti, totalitných režimov, holokaustu, homosexuality, lekárstva a umenia. Dnes história prostitúcie predstavuje dynamickú oblasť, ktorá sa prelína s dejinami žien, rodu a sexuality, ale aj s dejinami každodennosti, kriminality, medicíny a migrácie.

Prostitúcia môže byť regulovaná (reglementovaná), kriminalizovaná, alebo trpená bez akýchkoľvek legislatívnych obmedzení. Na prelome 19. a 20. storočia bola v európskom prostredí reglementácia dominantným legislatívnym systémom. Spájala lekárske a policajné dozory nad prostitútkami a verejnými domami. Prostitútky museli byť registrované, dvakrát za týždeň vyšetrené na pohlavné choroby a kontrolované policajnými zložkami. Okrem toho mali povinnosť vlastniť zdravotnú knižku a na vyžiadanie sa ňou preukázať. Mestá trpeli verejné domy a určovali pravidlá pre ich prevádzkovanie prostredníctvom

organizačných štatútov. V uhorskej časti monarchie fenomén prostitúcie riešil zákon o usporiadaní verejného zdravia z roku 1876, ktorý hovoril, že prostitúcia patrí pod jurisdikciu verejného zdravotníctva a upravuje sa nariadeniami. O prostitúcii hovoril aj uhorský trestný zákonník o zločinoch v paragrafe 81. Tento paragraf uvádzal, že osoby nedodržiavajúce úradné pravidlá, ktoré sa na nich vzťahujú, budú potrestané odňatím slobody na obdobie jedného mesiaca. Zákonník nezakazoval prostitúciu a kompetencie nad reguláciou a sankciami prenechával v právomoci miest a obcí. Mestské inštitúcie vydávali rôzne nariadenia a štatúty.

Reglementačný model v monarchii fungoval od začiatku 19. storočia. Regulačný systém mal hneď od začiatku svojich odporcov, ktorí v ňom videli akúsi štátnu podporu prostitúcie a obchodu s mladými dievčatami. Jeho odporcovia sa sformovali do aboličného hnutia, ktoré oficiálne založila feministka Josephine Butler v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. Hnutie bojovalo proti organizačným formám prostitúcie. Žiadalo zatvorenie nevestincov a zrušenie dozoru nad prostitútkami. Odporcovia regulácie chceli odstrániť prostitúciu prostredníctvom osvedy, vzdelávania, pohlavnou a mravnou výchovou a odstránením sociálnej biedy v spoločnosti.

Po vzniku Československa v roku 1918 bolo názorové spektrum na problematiku prostitúcie prezentované na jednej strane obhajcami reglementácie, ktorí chceli prostredníctvom určitých pravidiel regulovať prostitúciu a na strane druhej abolicionistami, ktorí chceli zakázať jej organizované formy. Po dlhých politických, lekárskech a spoločenských aktivitách bol 11. júla 1922 prijatý aboličný zákon. Verejné domy boli zatvorené a registrácia prostitútok zrušená.

V dizertačnej práci som sa zamerala na legislatívny kontext problematiky prostitúcie v medzivojnovom období. Prostredníctvom zmapovania politického diskurzu a kritického preskúmania úradných písomností som poukázala, ako sa vyvíjal politicko-právny systém v slovenských mestách. Analyzovala som aboličný zákon 241/1922, spôsob jeho implementácie v slovenských mestách a jeho bezprostredný dopad na mestá.

Výskumom som zistila, že fenomén prostitúcie bol pálčivou politickou, kultúrnou a spoločenskou témou, ktorá rozdeľovala spoločnosť do dvoch kategórií: zástancov reglementácie a podporovateľov abolicionizmu. Každá skupina používala vlastné argumenty, prečo je daný legislatívny prístup efektívnejší a v čom je prospešnejší pre spoločnosť. Po dlhých verejných a odborných diskusiách nakoniec nevestince a regulovaná prostitúcia pod policajným a lekárskech dozorom boli zrušené. Proces rušenia storočného systému bol náročný a rozdielny pre každé mesto. Niektoré verejné domy boli zrušené hneď, iné až v priebehu roka 1923 na podnet verejnosti alebo úradov. V praxi ale všetky nevestince zrušené neboli. Väčšina z nich sa transformovala na hotely, salóny, bary, kaviarne, atď. Obraty hodinových hotelov sa zvýšili a častejšie dochádzalo k bytovej úžere na úkor prostitútok.

Vo výsledku zákon nesplnil svoj cieľ znížiť počet pohlavne nakazených, naopak ich počet stúpol. Abolicionisti túto skutočnosť vysvetľovali, že obchod so sexom je dôsledok vojny a povojnového rozvratu rodiny. Zákon bol neefektívny, pretože štát a mestá nemali dostatok finančných a kapacitných prostriedkov na jeho zavedenie do praxe. V zákone sa písalo, že majú byť zriadené ústavy pre nápravu prostitútok. Tie vznikli, ale mali obmedzenú kapacitu a rozpočet. Jednotlivé ústavy nemali šancu poskytnúť pomoc väčšine prostitútok. Túto poskytovali primárne mladým dievčatám, ktoré sa dostali na ulicu. Zákon bol málo špecifický, preto ministerstvo verejného zdravia a telesnej výchovy muselo dodatočne vydať upresnenia. S týmito následne neboli oboznámení mnohí úradníci. Zákon najviac sťažil prácu lekárom a policajtom.

V dizertačnej práci som analyzovala normatívne rámce, na ktorých stál odborný diskurz o prostitúcii. Zistila som o aké myšlienky sa opieral a aké stratégie sa používali pri odbornej argumentácii. Odborníci vybranú problematiku riešili v rámci piatich identifikovaných normatívnych okruhov, ktoré boli spojené s kriminológiou, eugenikou, medicínou, pedagogikou, sociológiou a psychológiou. V medicínskom diskurze rezonovala problematika pohlavných chorôb, ich prevencie a liečenia. Medzi ne sa radili mäkký vred, kvapavka a syfilis. V slovenskom prostredí bol významným lekárom, ktorý sa odborne zaoberal danou problematikou, Viktor Reinsberg, iniciátor spolku s názvom Spoločnosť proti pohlavným chorobám (1923) a prednosta dermatovenerologickej kliniky Lekárskej fakulty UK v Bratislave (1921). V roku 1927 publikoval prvý slovenský spis o sexuálnej výchove s názvom Poučenie o pohlavných chorobách. K prostitúcii pristupoval z perspektívy abolicionizmu, berúc do úvahy s ňou spojené zdravotné dôsledky a sociálne problémy. Lekári, ktorí podporovali abolicionizmus, spájali prostitúciu s morálnymi a sociálnymi otázkami. Naopak podporovatelia reglementácie sa viac orientovali na otázku verejného zdravia, prostredníctvom lekárskeho dozoru.

Kriminológia na prelome 19. a 20. storočia skúmala vybranú tému prostredníctvom biologických predispozícií žien k tomuto „remeslu“, pričom sa odvolávali na ich vrodené charakteristiky. Najznámejším kriminológom, ktorý skúmal zločinnosť prostitútok, bol Cesare Lombroso, taliansky lekár a zakladateľ talianskej školy pozitivistickej kriminológie. Jeho teórie boli založené na argumente, že kriminálne správanie je biologicky podmienené a dedičné. Zločinci mali byť identifikovaní na základe fyzických rysov. Podľa jeho teórie a výskumu mali mať prostitútky vrodené predispozície k prostitúcii. Obchodníčky so sexom sa po fyzickej stránke mali odlišovať od bežných žien vyvinutejšími lícnymi kosťami, čelusťou a kratšími rukami, pretože pracovali menej než poctivé ženy. Postihnuté mali byť dedičnou degeneráciou, ktorá sa mala prejavovať krčmi, alkoholizmom, bolesťami hlavy, hystériou a ľahkomyselnosťou. Medzi viditeľné prejavy degenerácie prostitútok patrilo zvýrazňovanie telesných známok, ako napríklad koktanie, deformácia časti tela, krivosť

ušných lalokov a pod. Lombrosova teória sa ujala aj v československej spoločnosti, zároveň mala svojich odporcov, ktorí poukazovali na sociálne podmienky. Jeho myšlienky boli široko kritizované a diskreditované. Kritici tvrdili, že jeho metodológia je chybná. Podstatný dôraz na biologický determinizmus príliš zjednodušil komplexné sociálne, bytové a psychologické faktory podporujúce kriminálne správanie.

Na biologické predispozície nadviazala eugenika, ktorá prostitúciu vnímala v kontexte vylepšenia zdravia spoločnosti a budovania jej životaschopnosti v povojnovom kritickom stave. Ženy zapojené do nemravnej činnosti pokladali za súčasť spoločnosti, ktorú je potrebné kontrolovať alebo eliminovať z dôvodu ich negatívneho vplyvu na zdravie a morálku populácie. Prostitútky považovali za prenášačky pohlavných chorôb a spoločensky nežiaduceho správania.

Iný pohľad na obchod so sexom mali psychológovia, sociológovia a pedagógovia, ktorí prostitúciu vnímali v kontexte sociálneho zla a neduhu spoločnosti. Tieto negatívne spoločenské vášne sa mali zmeniť prostredníctvom osvety a transformácie rodinného života. Odborníci sa ponorili do skúmania psychologických aspektov ako vplyv prostitúcie na duševné zdravie a traumy spojenú so sexuálnou prácou. Z pedagogického hľadiska bola hlavnou témou pohlavná (sexuálna) výchova zameraná na prevenciu pred pohlavnými chorobami. Pre odborníkov z oblasti sociológie bola dôležitá rodina. Reflektovali vplyv prostitúcie na jej život v kontexte sociálno-patologických javov.

Na fenomén prostitúcie som sa chcela pozrieť netradične, a to prostredníctvom mechanizmov sociálneho vylúčenia aplikovaných v rokoch 1918 – 1938 na území Československa. Na začiatku som analyzovala kategórie, ktoré determinovali sociálne vylúčenie osôb v prostitúcii. Odpovedala som na otázky ako: kto boli v medzivojnovom období prostitútky, aké mali rodinné zázemie, aká bola ich veková štruktúra, a aké mali životné a pracovné podmienky. Analýzou štyroch dimenzií sociálneho vylúčenia (ekonomické, priestorové, symbolické a sociálne) som dekonštruovala zdravotnú, kriminálnu a sociálnu rovinu prostitúcie.

Štatistické údaje z medzivojnového obdobia ukázali, že priemerný vek registrovaných prostitútok sa pohyboval medzi 22. – 24. rokom ich života. Ženy vstúpili do obchodu so sexom medzi 17. – 20. rokom. Ich kariéra sa končila okolo 35. roku života. Prostitútky pochádzali prevažne z manželského zväzku, ďalšiu významnú časť tvorili siroty a na poslednom mieste boli nemanželské deti. Analýza pôvodných povolání prostitútok poukazuje na určité druhy zamestnania s vyššou náklonnosťou k poskytovaniu sexuálnych služieb. Tieto povolania môžeme rozdeliť do dvoch kategórií: personál zamestnaný v domácnosti (služky, posluhovačky, gazdiné a opatrovatelky) a personál so živnosťou (chyžná, hostinská, čašníčka, pokladníčka). Vo väčšine prípadoch mali ukončené osemročné alebo šesťročné vzdelanie. Ich znalosť počtov, písania a čítania bola dostatočná.

Svet prostitúcie dodnes vykazuje všetky znaky života na okraji spoločnosti a atribúty sociálnej subkultúry. Prostitútky stoja v šerej sfére od staroveku nielen z hľadiska sociokultúrnych hodnôt, ktoré v živote uznávajú, ale aj z hľadiska sociálnoekonomických vzťahov do ktorých vstupujú. Ich status so sebou nesie stigma a riziko sociálneho vylúčenia ako rozchodu so všeobecne uznávanými normami a hodnotami spoločnosti. Zároveň prostitúcia predstavuje špecifickú subkultúru spojenú s mestským podsvetím a kriminalitou, ktorá je výrazne odlišná od majoritnej kultúry, hoci od nej nie je nikdy úplne oddelená.

Sociálne vylúčenie osôb z polosveta prebiehalo v štyroch dimenziách. Ekonomická bola podmienená chudobou, ktorá sa nevzťahovala len na hmotnú núdzu, ale i na možnosti sociálnych príležitostí. Súvisela so štrukturálnymi zmenami v ekonomike (menová reforma, ekonomická kríza, zmena politického režimu alebo výmena vládnuccich elít) a zmenami ponúk a požiadaviek na trhu práce. Z tohto hľadiska bola medzivojnová prostitúcia vo veľkej miere dôsledkom nerovnomerného prístupu žien k práci a ich nízkeho ohodnotenia. Ženy pracovali, ale nezarábali dostatočne na to, aby užívali seba a detí. Zároveň narážali na tzv. sklenený strop, teda neboli obsadzované na vysoké pozície vo firmách.

Peniaze boli najčastejším motívom predaja tela žien. Prostitúcii sa tajne venovali najmä robotníčky, slúžky, čašníčky, aby si prilepšili k biednym mzdám. Na túto situáciu v medzivojnovom období reagoval policajný komisár Josef Šejnoha. Zdôrazňoval, že prostitúcia je vedľajším zamestnaním robotníčok, pretože si nedokážu zarobiť dostatok peňazí na prežitie. Tzv. tajné neviestky predstavovali hlavný zdroj pohlavných chorôb. Nechodili na gynekologické prehliadky a mali nesprávne, skoro žiadne hygienické návyky. Profesionálnym prostitútkam záležalo na ich zdraví a udržiavaní si tela. Mali väčší počet klientov a sex bol ich jediným zdrojom príjmov, preto si nechávali viac platiť za sexuálne služby. Z týchto dôvodov sa museli lepšie prezentovať (kupovať si kvalitnú spodnú bielizeň, pekné šaty). Finančná gramotnosť prostitútok bola nízka. Nevedeli hospodáriť so zarobenými peniazmi, často mali dlhy, alebo peniaze požičiavali iným.

Priestorová segregácia predstavuje formu sociálneho vylúčenia, ktoré oddeľuje určitú skupinu ľudí od majoritnej spoločnosti. Vyjadruje priestorovú sociálnu nerovnosť, ktorá sa v minulosti bytostne dotýkala aj prostitútok. Už v stredoveku mali nevestince vyčlenený priestor na okraji mesta. V medzivojnovom období mali prostitútky určené ulice, kaviarne a časový rámec, kam a kedy mohli chodiť. Tieto štvrte mali v spoločnosti negatívny a stigmatizujúci charakter. Označované boli za špinavé, ošarpané, nebezpečné a nerestné.

Životná úroveň prostitútok bola nízka. Aj keď existovali luxusné spoločníčky, bežné neviestky žili v biednych sociálnych podmienkach bez možnosti spoločenského alebo kariérneho rastu. Ubytované boli v nevestincoch alebo prenajímali si izbu v byte. V dnešnom jazyku môžeme povedať, že bývali na priváte, kde poskytovali sexuálne služby spolu s inými

ženami ľahkých mravov alebo prenajímateľkou bytu. Okrem nájmu museli uhrádzať aj iné poplatky, čo v niektorých prípadoch viedlo k bytovej úžere. Platili napríklad za teplo, svetlo, nútenú stravu, otvorenie brány v noci, posteľné obliečky, žehlenie a pod. Samozrejme museli odvádzať poplatok za každého mužského návštevníka. Vo väčšine prípadoch žili v malých bytoch, kde bola kuchyňa a jedna izba. V kuchyni žila majiteľka bytu a v druhej miestnosti prostitútky. Izby boli jednoducho zariadené starým nábytkom. Úrad pre bytovú úžeru reagoval na situáciu v takýchto bytoch a označil ich za zdravie nevyhovujúce. Byty najčastejšie prenajíмали staré prostitútky, z ktorých sa stali kupliarky, pretože v mnohých prípadoch zháňali klientov pre podnájomníčky.

Nevestince mali iný charakter. Existovali lepšie, elegantnejšie a drahšie, kam chodila vyššia spoločnosť. Väčšina slovenských verejných domov, ale mala opačný charakter. Úrady upozorňovali, že prostitútky bývali vo vlhkých a špinavých prístavbách, ktoré reálne nemali byť schválené stavebným úradom. Doslova išlo o polorozpadnuté pivnice, ktoré neboli vhodné pre zdravie žien, bez toalety a vody. Pracovali tam mladé dievčatá vo veku od 16 rokov, pochádzajúce z nepriaznivých rodinných podmienok. Iné boli prepustené zo služby a nevestince predstavovali ich jediné útočisko. Dostali tam stravu, ubytovanie a ošatenie. Na druhú stranu, oproti prostitútkam, ktoré si klientov vodili do hotela alebo bytu, museli klientov prijať bez možnosti výberu. Život v nevestinci mal určite pravidlá a aj jeho prevádzkovanie bolo podriadené mestským štatútom.

Sociálnu dimenziu vylúčenia som reflektovala v kontexte kriminality a nechcených tehotenstiev prostitútok. Analyzovala som dvadsať trestných spisov, ktoré hovorili o danej problematike. Sondou do spisov som zistila, že charakter zločinov prostitútok bol rôznorodý, od rodovo nešpecifických zločinov (krádež, tuláctvo, vražda...), až po zločiny páchané výlučne ženami (potraty, infanticidum – úmyselné usmrtenie dieťaťa, šírenie pohlavných chorôb...). Pre potreby sondy som pracovala s fondom Ženská trestnice Řepy. Pre tento zdroj som sa rozhodla, pretože do tohto nápravného zariadenia boli umiestňované trestankyne staršie ako 14 rokov z celej Československej republiky na tresty odňatia slobody dlhšie ako šesť mesiacov.

Prostitúcia a materstvo sú dva fenomény, ktoré spolu na prvý pohľad nesúvisia, ale hlbšia analýza ukázala, že sa silne prelínajú. Vo vzťahu ku dieťaťu prostitútky využívali rozličné stratégie, ako prežiť s ním alebo bez neho. Niektoré sa rozhodli pre potrat, iné ostali tehotné, porodili a potom nechali dieťa napospas osudu. Niektoré zmenili povolanie a začali sa starať o dieťa.

Materstvo prostitútok riešili vo verejnom diskurze politici a odborníci na poli kriminológie, sociológie a sociálnej práce. Odborníci si kládli otázku, či prostitútky majú materinský cit. Analyzovali ich biologické predispozície k materstvu a nevhodné sociálne podmienky pre vývoj dieťaťa. Podľa Lombrosa tzv. rodené prostitútky nemali materinský cit

a keď otehotneli, o dieťa sa nedokázali postarať. U príležitostných prostitútok sa materinský cit mohol prejaviť, väčšina týchto žien si našla aj partnera a s remeslom skončila. Politici túto problematiku riešili v kontexte sociálnej práce, pomoci ženám ako matkám a ich náprave v sociálnom zariadení. Dokonca sa na Ministerstve sociálnej starostlivosti v Prahe 11. októbra 1923 konala schôdza zameraná na danú problematiku.

Symbolické vylúčenie sa prejavuje v predsudkoch a negatívnych stereotypoch. Verejný laický diskurz sa o prostitútkach vyjadrovali ako o spodine a bahne spoločnosti. V rámci analýzy novinových článkov som identifikovala päť stereotypných obrazov. Osoba prostitútky bola označovaná za poľutovaniahodnú osobu, ktorá je v žalostnom stave a potrebuje sociálnu pomoc. Spoločnosť ju vnímala aj ako obeť násilia, pretože často žila v násilnom vzťahu s kupliarom, manželom alebo priateľom. V niektorých prípadoch násilie vyvrcholilo smrťou prostitútky. V spoločnosti sa vyskytoval aj opačný obraz. Prostitútky boli označované ako kriminálničky, ktoré páchajú rozličné priestupky a zločiny. Najrozšírenejší bol obraz prostitútky ako pohlavne chorej osoby, ktorá prenáša syfilis a kvapavku. Jej osoba bola stredobodom tlačového bulváru a prezentovali ju v rámci kuriózných prípadov.

Spoločenský pohľad na prostitúciu som sledovala hlavne na základe analýzy dobovej periodickej tlače celoštátneho a regionálneho charakteru. Hlavným cieľom tejto kapitoly bolo konceptualizovať a identifikovať diskurzívne praktiky využívané ku konštrukcii mediálneho obrazu prostitúcie, osôb v prostitúcii, udalostí a aktivít spájaných s obchodom so sexom.

Fenomén prostitúcie bol v novinových článkoch opisovaný ako: pliaga, upír, škola neresti, ubíjač sexuálneho idealizmu, perverzná ohavnosť, bahno spoločnosti alebo nešťastie ľudstva. Pre označenie prostitútky sa v článkoch vyskytovali pomenovania ako: si-réna nemravnosti, pijavica, perverzný netvor, živel, neuroticky úchylná príživníčka, nočná bludička, nočný motýľ, vred spoločnosti, neviestka, otrokyňa, hetéra, meretrix, „Apači na periférii“, metla kaviarne, filčka a iné synonymá. Takéto označovanie, klasifikovanie a symbolizovanie osôb v prostitúcii viedlo v niektorých prípadoch k ich dehumanizácii a diskriminácii.

Verejný diskurz riešil prostitúciu v rámci piatich tém. Prvé roky medzivojnového obdobia sa intenzívne riešila otázka abolicionizmu prostitúcie. V novinách sa pravidelne vyskytovala jeho kritika, pričom sa do popredia sa dostávali výhody reglementácie. Média podporujúce aboličný systém opisovali prostitúciu v kontexte bieleho otroctva. Ich argumentácia stála na myšlienke, že obchod so sexom vytvára v spoločnosti nové otroctvo a zotročuje mladé dievčatá. Otrokármí mali byť majitelia verejných domov. Tretia línia verejného diskurzu apelovala na stránku morálky a o prostitúciu opisovali ako mravné bahno spoločnosti. Predposledný motív diskurzu zvyrazňoval problematiku pohlavných chorôb. Posledná línia prostitúciu opisovala v kontexte nezamestnanosti a hospodárskej krízy.

Ďalšia kapitola dizertačnej práce bola zameraná na reflexiu prostitúcie v literárnych, filmových a obrazových prameňov. Cieľom tejto časti bolo zistiť, ako medzivojnová umelecká scéna reflektovala a zobrazovala problematiku prostitúcie, ktorá bola vtedy aktuálnou a diskutovanou spoločenskou témou. Z pohľadu umenia ju reflektovali spisovatelia, výtvarníci a filmoví režiséri. Umelecká reflexia bola ovplyvnená modernou, expresionizmom a povojnovým pesimizmom. V strede ich pozornosti bola postava prostitútky spojená so sociálnou a morálnou biedou. Špecifikom pre slovenskú spoločnosť bol okruh košickej moderny, ktorý bol charakteristický netradičnou mestskosťou a farebnosťou. Literárni autori prostitúciu reflektovali cez prózu a poéziu. Oproti iným krajinám ich reflexia bola menej početná a skoro vždy poukazovala na nepriaznivé životné podmienky a skúsenosti. V slovenskej medzivojrovej literatúre erotická literatúra o prostitúcii absentovala, alebo vyžaduje hlbšie vyhládávanie.

V poslednej časti práce som sa zamerala na homosexuálne sexuálne styky mužov za peniaze. Sexuálne služby poskytovali muži v menšej miere, hlavne vo veľkých mestách ako Praha, Brno, alebo v kúpeľných mestách. Táto forma prostitúcie bola nekontrolovateľná a tajná, pretože právny systém zakazoval a trestal homosexuálne styky. Pre homosexuálne orientovaných ľudí v medzivojnovom období priestor pre sociabilitu predstavovali verejné miesta (toalety, salóny, bary, kluby, kúpele, sauny, sprchy, vinárne a parky). Mužskí prostitúti sa tam vyskytovali každý deň po zotmení medzi 20. a 2. hodinou rannou.

Na záver možno konštatovať, že prostitúcia v medzivojnovom období predstavovala pálčivý politický, sociálny, zdravotný a kriminálny problém, ktorý bolo potrebné riešiť na všetkých úrovniach spoločenského života. V spoločnosti sa šírili pohlavné choroby a ohrozovali verejné zdravie. Mladé dievčatá sa stávali obeťami zahraničných agentov, ktorí ich odvážali do zahraničných nevestincov. Vidiecke ženy sa sťahovali do miest do služby, kde sa po prepustení vrhli do náruče prostitúcie. Obchod do sexom zničil mnohým ženám život. Niektoré pre svoj biedny život spáchali samovraždu, iné ho zapíjali alkoholom. V živote prostitútok existovali aj svetlé chvíle. Mnohé z nich skončili s „remeslom“ po pár rokoch, našli si partnera, vydali sa a mali deti.

Text úryvku románu Stanisława Lema v preklade Jaroslava Simonidesa vo forme krátkeho citátu, ktorý tvorí súčasť kritického hodnotenia vedeckého prístupu, prepisujeme podľa LEM, Stanisław. *Nepromarněný čas*. Praha: Mladá fronta, 1959, s. 452-453.

o autoroch

Mgr. Dominika Kleinová, Ph. D.

pôsobila ako externá doktorandka na Univerzite Pardubice v odbore História. Jej odborným zameraním sú dejiny prostitúcie a dejiny konope v medzivojnovom období na území Československa. Obhájila dizertačnú prácu s názvom *Dcéry nočných ulíc: Fenomén prostitúcie na Slovensku v rokoch 1918–1938*.

prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

Jeho odborným zameraním sú stredoveké dejiny Slovenska so sústredením sa na región juhozápadného Slovenska – dejiny osídľovania Slovenska, formovanie šľachty na Slovensku v stredoveku, kastelológia, dejiny miest, regionálne dejiny. Publikoval viaceré štúdie a monografie: *Krátke dejiny Slovenska* vo viacerých jazykových mutáciách, *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*, *Matúš Čák Trenčiansky*. Z ocenení možno pripomenúť: Cena Literárneho fondu, cenu za pedagogické pôsobenie na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, Cena za zásluhy o Filozofickú fakultu UK, Cena Daniela Rapanta.

PhDr. Jakub Palko, PhD.

pôsobí na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave. Zaoberá sa politickými dejinami Uhorského kráľovstva v druhej polovici 13. storočia so zameraním na problematiku tzv. vojny o babenberské dedičstvo. Okrem toho sa venuje výskumu stredovekých naračných (najmä rakúskych) prameňov a uhorských diplomatických prameňov.

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

pôsobí na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave. Zaoberá sa obdobím prvej polovice 19. storočia s dôrazom na problematiku formovania moderných národov a historiografiu.

Bc. Andrej Vašíček

je študent magisterského stupňa v študijnom programe história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave so zameraním na dejiny každodennosti raného novoveku a regionálne dejiny púchovského regiónu v 18. storočí.

Mgr. Ján Vilhan

v rokoch 2016 až 2022 študoval na Masarykovej univerzite v Brne, kde vyštudoval odbor história so špecializáciou na moderné dejiny. Svoje magisterské štúdium zakončil diplomovou prácou s názvom *Rozkol československej sociálnej demokracie na Morave v roku 1910 a jeho dôsledky*. Od roku 2022 začal pôsobiť ako interný doktorand na Univerzite Komenského v Bratislave so zameraním na politickú kultúru na území medzivojnového Slovenska.

Opus mixtum

HISTORIA NOVA 24

Editor: Peter Podolan

Autori: Dominika Kleinová, Ján Lukačka, Jakub Palko,
Peter Podolan, Andrej Vašíček, Ján Vilhan

Korektúry: Eva Benková, Peter Kašiak, Jakub Palko, Pavlína Uhrová, Ján Vilhan

Jazyková úprava anglických textov: Zuzana Smolinská

Vydavateľstvo: STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2024

Bratislava 2024

Vydanie prvé; 97 s.

ISBN 978-80-8127-425-1

EAN 9788081274251